

Tisztelt Olvasónk!

Kereken tíz évvel ezelőtt jelent meg a *Polgári jogi kodifikáció* első száma. Az 1999-es Beköszöntőben a Szerkesztőbizottság nevében azt ígértem, hogy ez az új jogi periodika az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának fázisairól kíván folyamatos és részletes tájékoztatást adni. Az immár tíz évfolyam 54 számát átlapozva megállapíthatjuk, hogy ezt az ígéretet sikerült betartanunk. A folyóirat közölte a leendő kódex indító téziseit, amelyek a kodifikáció koncepcionális megalapozásához szolgáltak kiindulópontul, tájékoztatott a munkabizottságok tevékenységéről, majd azok javaslatairól. Az Olvasó 2002-ben elsőként e lapból szerezhetett tudomást az új Polgári Törvénykönyv vitára szánt koncepciójáról, majd 2003-ban a szakmai viták eredményeit figyelembe vevő végleges változatról. Ez utóbbi később Koncepció és Tematika cím alatt - a Koncepció első változatához hasonlóan - a Magyar Közöny különszámában látott teljes terjedelemben napvilágot. Mindezeket a fontos dokumentumokat tanulmányok sora kísérte, amelyek elméleti és gyakorlati problémákat dolgoztak fel, és többségükben fontos hozzájárulást jelentettek a törvénykönyv előkészítéséhez. Számos kérdésben ez a folyóirat szinte tematikus teljességben tartalmazza az elméleti viták fontos ütközéspontjait. Példaként elég a fiduciárius tulajdonátruházásról és engedményezésről szóló tanulmányokra és az zálogjogi vitacikkekre utalni. Nem kevésbé jelentősek a külföldi jog fejleményeiről tudósító hosszabb-rövidebb írások, amelyek a jogösszehasonlítás lehetőségével bővítették a kodifikátorok eszközeit. A 2005. évi 3. számtól kezdve kezdtük közzétenni a Szerkesztőbizottság normaszövegét, annak indoklásával együtt. A folyóirat terjedelmi korlátaira tekintettel nem tudtuk a Vitatervezet teljes normaszövegét közzétenni, hanem annak legfontosabb, az átfogó reform irányait mutatót és egyben a hatályos joghoz képest lényeges változtatásokat tartalmazó részeit publikáltuk. Ezeket a normaszövegeket indoklással együtt bocsátottuk szakmai vitára. Annak érdekében tettük ezt, hogy a magyar jogásztársadalom - ugyanúgy, mint a Koncepcióval kapcsolatban - kritikai figyelemmel részesítse az első tervezetet. Várakozásunkban nem csalódtunk, mert a *Polgári jogi kodifikációhoz* is számos bírálat érkezett, amelyek közül többet közöltünk a lap hasábjain is.

Egészében elmondható, hogy a folyóirat hűen kísérte végig a kodifikációs munkálatokat, és pontos (nyugodtan mondhatjuk: szinte teljes) tükre ennek a jelentős törvényhozási folyamatnak, és évtizedek múlva is az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának „jegyzőkönyveként” lesz olvasható.

A Kormány 2008. június 4-én benyújtotta az Országgyűlésnek az új Polgári Törvénykönyvre vonatkozó javaslatát. Ezzel lezárult a szakmai előkészítés fázisa, és folyóiratunk is betöltötte feladatát. A Szerkesztőbizottság elnöke kollégáival azt tervezi, hogy - a *Polgári jogi kodifikáció* olvasótáborát megőrizve és bővítve és a Kiadó koncepcióját követve - *Polgári Jog* címmel új folyóiratot indít.

E folyóirat szerkesztését úgy tervezzük, hogy

- legyen gyakorlatra orientált, bírákat, ügyvédeket és más területen dolgozó jogászokat egyaránt megszólító, tematikájában a jogásztársadalom egésze számára időszerű és hasznos információkkal segítséget nyújtó, ugyanakkor elméletileg is igényes szak-periodika;
- fogja át a civiljog egészét: a szűkebb értelemben vett magánjog mellett a társasági jogot, az értékpapírjogot, a versenyjogot, a munkajogot, a peres és nemperes eljárások jogát;
- közöljön elméleti igényvel írott tanulmányok mellett időszerű - a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatában felmerülő - problémákat megbeszélő cikkeket;
- legyen olyan állandó rovata, amely felsőbb bírósági ítéleteket elemez és szükség szerint bírálattal is illet;
- legyen a külföldi - az európai uniós és a nemzeti - jogok fejleményeire figyelő állandó rovata;
- közöljön recenziókat;
- kísérje figyelemmel a hazai jogélet jelentős fejleményeit.

Az indítandó folyóirat történeti mintája az 1925 és 1938 között évi 10 füzetben megjelenő, ugyancsak *Polgári Jog* című, a maga idejében nagy sikerű és mai szemmel nézve is igényes szaklap lehetne.

Köszönöm a *Polgári jogi kodifikáció* olvasóinak hűségét!

Vékás Lajos

A jogi személyek szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyv tervezeteiben - egy kísérlet eddigi története

1. Előzmények

Nemzetközi összehasonlításban viszonylag rövidnek tekinthető előkészületi munkák után a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság 2006. februárjában véglegesítette és megjelentette az új magyar Polgári Törvénykönyv 1. és 2. könyvének szövegtervezetét. Az első könyv a Tervezet bevezető rendelkezéseit szabályozza, a 2. könyv a személyekre vonatkozó szabályokat. Lényegében ez a szövegtervezet került véglegesítésre 2006. decemberében, az új Polgári Törvénykönyv „0” változataként. A Tervezet egyik legjelentősebb újítása, a jogi személyekre vonatkozó szabályozás teljesen új szemléletű megközelítése, egységes koncepció alapuló szabályozás megoldása. A jelen írásban ennek a koncepciónak az előnyeit és gyengéit, majd utóéletét mutatjuk be a jelen és a jövő számára a Tervezetben javasolt szabályozás indokainak magyarázatául, valamint az országgyűlés számára benyújtott Kormánytervezet értékelése céljából.

A Tervezet 2. könyve hat részből áll: az első rész a magánszemélyekre (2:1-2:35. §§), a második a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokra (2:36-2:111. §§), a harmadik rész a személyhez fűződő jogokra (2:112-2:126. §§), a negyedik rész az egyesültre (2:127-2:168. §§), az ötödik az alapítványra (2:169-2:199) és végül a hatodik pedig a szellemi alkotásokra vonatkozó általános szabályokat (2:200-2:202. §§) tartalmazza.

A kodifikáció előkészületi munkái két előzményi szakaszra oszthatók. Az első szakasz a Polgári Törvénykönyv koncepciójának az elkészítése volt, amelyet a Kormány - szakmai vitát követően - 1003/2003. (I. 25.) Kormányhatározattal jóváhagyott és a Magyar Közlönyben mint koncepció és tematika közzétett.¹ Ezt követte a második fő szakasz, amikor a Szerkesztőbizottság az ehelyütt tárgyalandó szövegtervezetet kidolgozta. A „személyek könyv” elvi koncepciójának kidolgozása külön albizottságban készült el, az írásbeli előkészítő anyagok közül nem lehet tudni, hány került publikálásra, megismerhetővé a szakmai közönség részére. A jogi személyek koncepciója - a Ptk. teljes koncepciójának részeként - 2003. év februárjában, a Magyar Közlöny különszámában jelent meg. A koncepció a Tervezet számos sarokpontját egyértelműen meghatározta. Ide sorolom a következőket:

- A jogi személyek keletkezése a normatív rendszert követi, a jogi személy nyilvántartásba történő bejegyzéssel jön létre, állami engedélyezési eljárásra nincs szükség;
- a bejegyzési elvből fakad az állami nyilvántartás alapvető szabályainak meghatározása (közhitelesség és nyilvánosság elve) - ezeket a Tervezetben rögzíteni kell;
- a Koncepció valamennyi jogi személy esetében a bejegyzést és az állami felügyeletet - amely bírói felügyeletet jelent - egységesíteni javasolta;
- a Koncepció meghatározta valamennyi jogi személy alapító okiratának elengedhetetlen, minimális feltételeit;
- a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozásból javasolta az előtársaság mintájának valamennyi jogi személyre történő kiterjesztését, az elő-jogi személy szabályainak bevezetését;
- a Koncepció a jogi személy jogképességének, alapításának és névválasztásának alapvető szabályait meghatározta;
- a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat és a jelenlegi szabályozáshoz képest bővíteni javasolta;

- a Koncepció rögzítette, hogy a jogi személy típusok közül az egyesület és az alapítvány részletes szabályozását tartalmazza a Tervezet;
- végül felvetette, hogy a Tervezet ismerje el egyes nem jogi személy szervezetek, formációk jogalanyiságát is (pld. vagyontömeg, azaz alap).

A Koncepció készítése során még nem dőlt el az a kérdés, vajon a gazdasági (kereskedelmi) társaságok szabályai bekerülnek-e majd a Tervezetbe vagy sem. A Koncepció arra utalt, hogy ezt a kérdést majd a társasági törvény novelláris felülvizsgálata során kell eldönteni.

„A társaságok jelenleg külön törvényekben foglalt magánjogi szabályai (vagy legalábbis azok többsége) elvileg beépíthetők volnának az új Ptk.-ba: az egyes jogi személyekre vonatkozó speciális normák között, önálló Részben kaphatnának helyet. Egy ilyen megoldás logikusan következne a Koncepció javaslatából: azokra a jogi személyekre, amelyeknek belső és külső kapcsolatai polgári jogi jogviszonyok keretében bonyolódnak, a Ptk. adjon teljes körű szabályozást, mivel a szabályozási tárgy és a szabályozás módszere illeszkedik a Kódex jellegéhez. A gazdasági társaságokról szóló szabályoknak az új Kódexbe építése több előnnyel járna: bővíthető a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, normák ismétlése válik elkerülhetővé. Ezen kívül a Ptk. normáinak (a bevezető rendelkezéseknek, a jogi személyek általános szabályainak, a kötelmek és a szerződések általános normáinak) háttérjogszabály jellege (amit most a Gt. külön mond ki) evidenssé válik stb. Ezek miatt és hasonló kodifikációs előnyök miatt döntött annak idején a svájci törvényhozó, legutóbb pedig a holland jogalkotó is a társasági jognak a magánjogi kódexben történő elhelyezéséről. Komoly ellenérvek is megfogalmazódnak ugyanakkor az integrálással szemben: magánjogi és közjogi normák vegyülése a gazdasági társaságok szabályozásánál, a Gt. egysége, megszokottsága stb. Különösen nehezen képzelhető el az integrálás - már csak a szabályozás kóciójára miatt is - részvénytársaságok joganyagával kapcsolatban. S végül problémaként jelennek meg a szövetkezetek, amelyeknek jellege a mai szabályozásban kétféle: erős egyesületi jegyek fedik el gazdasági társasági tulajdonságaikat. Mindezek miatt a társasági jog és az új Ptk. viszonya a Gt. novelláris felülvizsgálata során határozható meg.”²

A gazdasági társaságokat érintő szabályozás novelláris felülvizsgálatából viszont nem novella lett, hanem egy teljesen új társasági törvény. Így 1988 és 1997 után 2005-ben került elfogadásra (megjelent 2006. évi IV. törvényként) a legújabb magyar gazdasági társaságokról szóló törvény, amely minden tekintetben unikum a jogtörténetben, hiszen tizenhat év alatt három teljesen új, egymást teljes egészében felváltó társasági törvény került elfogadásra.³ Mi volt a valós oka a 2006. évi IV. és V. törvények megalkotásának, nem ismert, a „8-éves cikluselmélet” - amely szerint nyolc évente újra kell kodifikálni ezt a joganyagot - önmagában nem magyarázat. A törvény hivatalos miniszteri indoklásának bevezetője 30 pontba foglalta össze „A törvény legfontosabb, koncepcionális jellegű szabályozási kérdéseit”. A 30 pontban felsorolt érvek és változások közül 12-ben az a legfontosabb változás, hogy nincs érdemi változás az 1997-es törvényhez képest. Az ismételt újrakodifikálásnak valós indoka nem volt, azóta sem igazolta az élet. Nem kizárt, hogy ezen új, önma-

gában értelmetlen újrakodifikációval az is cél volt, hogy a Ptk.-Gt. kérdést egyszer és mindenkorra lezárja.⁴

A Konceptió az egyesületek szabályozásával kapcsolatban csak annyit rögzített, hogy a kétharmados parlamenti szavazatot nem igénylő magánjogi szabályok a „személyek könyvben” kerüljenek elhelyezésre. Mászt nem. Az alapítványokkal kapcsolatban pedig annyi iránymutatást adott, hogy az alapítványi szabályokat - azok tartalmának felülvizsgálata során szintén a „személyek könyvben” javasolja elhelyezni, és javasolja az alapok jogalanyiségének megvizsgálását. Ennyi és nem több. Ez alapján is látható, hogy a Konceptió és Tematika nem adott semmiféle útmutatót a részletes szabályozás kidolgozására, amely abból a szempontból kedvezőnek értékelendő, hogy lényegében szabad kezdet adott a kodifikátoroknak.

A Konceptió után számos szövegjavaslat készült a jogi személy általános részére, de egyik sem került elfogadásra, majd lényegében Kisfaludi András szöveg-tervezetén alapulva alakította ki a Szerkesztőbizottság a Tervezetet. Az egyesületi és alapítványi szabályozás összvegét, javaslatait a jelen sorok írója készítette, de azokon sok alapvető változást eszközölt a Szerkesztőbizottság, Így különösen az alapítványi Tervezetben olvasható fel fogása már teljesen eltávolodott a javasolt koncepciójától.⁵ *Ma ter somper certa est* - mondja a régi mondás, viszont ebben a körben - közös viták és kompromisszumok által elfogadott szövegjavaslat esetében - nem érvényesül. Az egyesületre vagy az alapítványra megfogalmazott néhány részletszabályból végül jogi személyekre vonatkozó általános szabály lett. Ide sorolhatók pld. az átalakulásra, a legfőbb szervezetre vonatkozó rendelkezések stb. Mind a két szerző alapos elméleti előmunkálatok és jogösszehasonlító kutatások után, a magyar bírói gyakorlat pozitív és negatív eredményeinek figyelembevételével alakította ki a maga álláspontját. A lényegében 2005. áprilisában elfogadott, majd azt követően csiszolódó szövegek, így a Tervezet számos olyan kompromisszumot tartalmaznak, amelyek a szabályozás egységének, belső logikájának sem mindig feleltek meg. A jogösszehasonlítás követhető példát nem adott, tehát nem volt mód az egyszerű átvételre, másolásra, a szakértőknek a magyar sajátosságokra, bírói gyakorlatra alapozva kellett az új szabályozási rendszert kialakítaniuk.⁶

Itt kell röviden utalni arra, hogy a Szerkesztőbizottság munkájával párhuzamosan Sárközy Tamás professzor úr is készített egy szövegjavaslatot, rövid indokolással ellátva. A szerző elsődlegesen a szakértői anyag lényeges rövidítésére hívta fel a figyelmet.⁷ Véleménye szerint például az egyesületek körében a Legfelsőbb Bíróság eddigi jogfejlesztő gyakorlata elegendő. Hogy miért lenne elegendő ez a gyakorlat a jövőben is, arról nem szólt már a magánjavaslat, a MÁV-biztosító 2008-as esete viszont ezt a feltételezést utólag egyértelműen cáfolta. A Tervezetre vonatkozó általános kritikája szerint az túlszabályozó, „el-kereskedelmi jogiasítja, illetve közjogiasítja” az összes jogi személyt, „indokolatlanul uniformizálja a jogi személyeket”, túlzott akadályokat támaszt a „szabad szervezetelakítással szemben”, „elbürokratizálja a jogi személyek működését”.⁸ Értelmetlennek találja, hogy miért kell a nem gazdasági társaságok nevét kvázi „cégnév”-ként védeni, miért kellene az apportot egységesen szabályozni (most nincs sehol szabályozva, csak a Gt.-ben, a „nem-szabályozás” is egy sajátos érdek lehet), továbbá vitatja, miért kellene a jogi személy szervezetének vázát egységesen megalkotni stb. Az alapítvány körében a szerző álláspontja szerint „az alapító okirat tartalmát törvényben nem helyes részletezni”, valamint abszurdnak tartja⁹ azt a világ számos országában élő megoldást¹⁰, hogy kuratórium - természetesen törvényi korlátok között - az alapító okiratot módosíthassa. A szerző által „B” változatnak nevezett szöveg így még a kodifikáció akkori állása alapján ismertté vált a Szerkesztő Bizottság előtt, és a végleges Tervezet ezen magán „B” változatban előadottak alapján került megis elfogadásra.

2. A jelenlegi szabályozás

A jogi személy általános szabályait a jelenlegi Ptk. 28-30. §§-i tartalmazzák, összességében három paragrafus. A Tervezet ezzel szemben 75 paragrafusba sorolta a közös szabályokat, ez lényeges mennyiségi különbséget mutat. A Ptk. a rövidebb fogott általános szabályok után egy-egy jogi személy típus szabályait rendezti, mint pld. a szocializmus időszakából még mindig itt ragadt állami vállalat (31-33. §), vagy ahhoz kapcsolódóan a tröszt (34. §) és az „egyes jog személy vállalata” (70-73. §§), a szintén ehhez kapcsolódó „leányvállalat” (74. §). Ezek a jogi személy típusok évek óta nem élnek, lényegében zárványok a Ptk.-ban, ilyen formában jogi személyek már több mint másfél évtizede nem alapíthatók. A Ptk. tartalmazza a költségvetési szerv meghatározását (36-37. §§), jöllehet ezt külön törvény részletesen szabályozza (államháztartásról szóló törvény 1992. évi XXXVI-II. törvény), továbbá megismétli a gazdasági társaságokról szóló törvény egyes rendelkezéseit - azaz a szabályok duplikálja, mind a Ptk., mind a társasági törvény is tartalmazza (párhuzamosan, egymás mellett 52-56. §§-ban). Teljesen indokolatlan, hogy a Ptk. a gazdasági társaságok alapítását és megszűnését - a Gt. III-ban foglalt részletes szabályozás mellett - vázlatosan tartalmazza. Ugyancsak teljesen értelmetlen, hogy az egyes gazdasági társaságok formáinak a meghatározásait - a Gt. III.-ban adott törvényi definíciók ismétléseként - viszhangozza. Ráadásul a közkereseti társaság és betéti társaság esetében ezek a szabályok nem a Ptk. „jogi személyek” részében kerültek elhelyezésre, hanem a kötelmi jog különös részében, a polgári jogi társaság, az élettárs, az építőközösség között (Ptk. 578/H. §), amely arra mutat - rendszertani elhelyezés szerint - hogy nem elkülönült jogalanyokról van szó, hanem speciális kötelemekekről, amely viszont nem igaz. A Ptk.-ban olvasható egy paragrafus a szövetkezet definíciójáról, jöllehet a szövetkezetekről is külön törvény rendelkezik (a szövetkezeteket sem kerülte el a kodifikációsunami 2000. évi CXLI. törvény, majd az azt felváltó 2006. évi X. törvény). A Ptk. továbbá szabályozza a közhasznú társaságot (57-60. §§), amelyet hatályon kívül helyezett a legújabb társasági törvény (Gt. III. 365. §), (de még nem kizárt, hogy a következő társasági törvény szabályozása kapcsán néhány éven belül ismét visszakerül a Ptk.-ba). A Ptk. az egyesületi jogot 61-64. §§-ban öt paragrafus szabályozza, ideértve a közttestületet is. Az alapítványi jog - amely kései Kádár-regime szülötte - viszonylag részletes szabályozása található viszont a Ptk.-ban (74/A.-74/G. §§-k).¹¹ Már ebből a pusztá felsorolásból is látszik a teljes rendszertelenség, szabályozási ismétlések, régen nem élő, korábbi szocialista állami berendezkedésben alkalmazott jogi személy típusok fenntartása, kettős, néha hármas szabályozás. A teljes kuszaság jellemzi a Ptk. és az egyéb jogszabályok jelenlegi szabályozását. A káoszt jól mutatják azok a bírói értelmezések, amelyek értelmet és rendszert próbálnak felépíteni oda, ahol a szabályozásnak az alapjai is hiányoznak. Jól mutatja ezt a kaotikus szabályozást a Fővárosi ítéltábla legutóbbi értelmezési kísérlete az egyesületek megszűnésének hatályával összefüggő jogalkalmazási kérdések ügyében.¹²

A Polgári Törvénykönyvön kívül számos törvény tartalmaz jogi személyekre vonatkozó normákat, a sporttörvénytől kezdve számos normán keresztül. 1994. évi XLIX. törvény az erdőbirtokossági társulatról szervezetként definiálja a társulatot, amelynek számos szerve van, mint közgyűlés, tisztségviselők, felügyelőbizottság, és olyan tényállásokat szabályoz mint alakulás, megszűnés, átalakulás, törvényességi felügyelet, jogsértő határozatok bírósági felülvizsgálata. Ehhez hasonlót a 1994. évi CII. törvény a hegyközségekről (amely közttestület!), amely szintén rendelkezik közgyűlésről, alapszabályról, választmányról, ellenőrző bizottságról, tagsági viszonyról, tagok jogairól és kötelezettségeiről. Említhető a 1995. évi LVII. törvény, amely rendelkezik - többek közt - a vízgazdálkodási társulásokról, megalaku-

lásukról, megszűnésükről, a társulat szerveiről (az alapszabály szerint: közgyűlés vagy küldöttgyűlés, intézőbizottságról és ellenőrző bizottságról). 1997. évi LXXXII. törvény a magánnyugdíjról és a magánnyugdíjpénztárakról szabályai szerint a pénztár jogi személy, amelynek szervezete van. A szervezete a következő szervekből áll: a) a közgyűlés, részközgyűlés vagy küldöttközgyűlés, b) az igazgatótanács, c) az ellenőrző bizottság, d) az SzMSz szerint létrehozott szakértői bizottságok, továbbá van - nem a szervezet részeként - könyvvizsgálója is.

A hatályos jogunkban találunk eltérő formákat is, amelyek esetében a háttérszabályok a speciális szabályozást egyszerűsíthetnék. Ide sorolhatjuk a befektető-védelmi alapot, amely nem „klasszikus”, jogi személy (lásd: 2001. évi CXX. törvény 210. és skk. §§), viszont van olyan szerve, amelynek a működését szabályozni kell. Említhető még olyan kvázi jogi személy, mint a társasház. A társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény a társasház tulajdon létesítése és biztonságos fenntartása, a társasházak szabályszerű, szakszerű és biztonságos működése, valamint a tulajdonosok érdekeinek érvényesítése érdekében a társasházat szervezetként határozza meg, melynek szervei a közgyűlés, a közös képviselő vagy intézőbizottság, illetve a számvizsgáló bizottság.

A sok-sok részletszabály és különszabályozás ellenére a bírói gyakorlat olyan alapvető kérdések megválaszolásával birkózik, mint például hogy a magyar országgyűlés jogi személy-e vagy sem. A magyar kormány vagy a parlamenti frakció, magánjogi jogi személy-e vagy sem. Mely időpontban szűnik meg egy egyesület? A szabályozás esetleges, rendszertelen, következetlen és kusza. Még olyan viszonylag homogén szabályozási területen, mint például az alapítványi jog, amely napjainkra lényegében a Legfelsőbb Bíróság jogalkító-jogfejlesztő tevékenységének egyik példamutató területe, is találunk olyan vitatható bírói döntéseket, amelyek megérették a jogalkotói felülvizsgálatra.

Az ad hoc jellegű szabályozás állandóságát jól mutatja az egyesület jelenlegi jogi szabályozása. A rendszerváltás során 1989-ben került megalkotásra az a törvény, amely lehetővé tette a pártok és egyéb társadalmi szervezetek alapítását és létesítését. Nem volt külön egyesületi törvény, majd csak jóval később, ennek a hiányosságnak a tudatosulása után 1994. január 1-jétől lépett hatályba az egyesületi jogról szóló 1989. évi II. törvény 4/A. §-a és Ptk. 64. §-a, melyek értelmében egymásra utalnak az alkalmazás kérdésében. (Egyesületek esetében magánjogi egyesületekre gondolok.) (1989. évi II. törvény társadalmi szervezet alapítását teszi lehetővé, a Ptk. szabályai pedig egyesületét, a kettő nem ugyanaz, de - a jelenlegi bírói gyakorlat szerint - azonos szabályok alkalmazandók.)

A bírói gyakorlat sokszor vitatható eredményei a tudományos érvek alapján korrigálhatók. Ide sorolható például a Legfelsőbb Bíróság 2/2005. közigazgatási jogegységi határozata, amely kimondta, hogy minden társadalmi szervezet - ideértve a magánjogi egyesületeket is - közjogi hatalmat gyakorol, ezért a közjognak a részét képezi. Az egyesületi jog olyan alkotmányos jog, amely csak személyesen gyakorolható, a személyes joggyakorlásban valósul meg. Mindezekből viszont arra a következtetésre jutott a jogegységi tanács, hogy az egyesületi tag tagsági jogait csak személyesen gyakorolhatja és nem adhat meghatalmazást más személynek. Annyit még hozzátettek az előző szabályhoz, hogy nem természetes személy tag esetében az adott tag törvényes képviselője jogosult eljárni. Ezt a norma erejű bírói értelmezést maga a Legfelsőbb Bíróság orvosolta jogegységi határozatával.¹³ Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága „saját hatáskörben” elvégezte a 2/2005. sz. jogegységi határozat felülvizsgálatát és a 2/2007. KPJE számú jogegységi határozattal „hatályon kívül helyezte” a 2/2005. sz. KJE jogegységi határozatot¹⁴.

Az egyesületi jog közvetlen alkotmányos meghatározottsága a magánjogi kérdések helytelen felvetésére, és sokszor helytelen megoldásaira vezetnek. A Tervezet a magánjogi szabályozás körében törekedett bizonyos homogenitásra, és az egyesületet,

mint a személyegyesítő forma „óstitípusát” fogta fel, amely mintára szinte valamennyi többi személyegyesülés működésének alapjai visszavezethetők.

Az egyesülés alkotmányos joga azt sem zárja ki, hogy a jogalkotó típuskényszert vezessen be, azaz azt mondja, hogy a jogi személy keretében gyakorlandó egyesületi szabadság csak az adott jogi személy típus megalakítása körében gyakorolható. Álláspontom szerint nem kötelező ahhoz magánjogi jogi személyt létesíteni, hogy az egyesületi jogot, alkotmányos tartalmának megfelelően, a jogalanyok gyakorolhassák.

A fentiek talán elegendőek annak érzékeltetésére, hogy a jelenlegi hatályos magyar jogban a jogi személy helyzete miként áll. De most térjünk az egykoron bizakodást sugallt szövegre, a Tervezetre.

3. A Tervezetről általában

A Tervezet a személyek körében három formát ismert. 1. Az embert, 2. a jogi személyt; 3. olyan jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, amely önálló jogalanyisággal bír.

Az ember fogalmát itt most nem tárgyaljuk, a jogi személy forma az, amelyeknek a típusát törvény határozza meg, míg a harmadik csoportba olyan szervezetek sorolandók, mint az előjogi személy (aki születendő állapotban van, de még nem jött létre), a társasház.

A Tervezet szabályozásának céljai:

- mindazon általánosan érvényesítendő szabályok megalkotása, amelyek valamennyi jogi személyre érvényesek (kivéve talán egyedül az államot, mint jogi személyt); ezeknek a szabályoknak át kell fogniuk a gazdasági társaságoktól kezdve, az alapítványon át akár a közjogi személyeket is (pld. akár költségvetési szervek);
- a jelenlegi szabályozás hiányosságainak megszüntetése;
- a jogi személyek egységes alapokra való helyezése, a személyegyesítő és a vagyonkezelő, alapítványi formákra kiterjedően;
- a szabályozás alapvető kereteinek meghatározása: pld. a jogi személy típuskényszer kimondása, azaz jogi személy csak a törvény által nevesített formában hozható létre;
- a jogi személyek *numerus clausus-ának* kimondása, azaz új típust csak törvény létesíthessen;
- alapítás - megszűnés egységes rendszerének megalkotása;
- a nyilvántartás közhitelességéből és annak nyilvánosságából eredő elvek meghatározása;
- az egyes jogi személy típusok önálló, karakteres arculatot kapjanak, ne keveredjenek a formák; (pld. magyar jog nem ismeri a nem jogképes egyesületet (nicht rechtsfähiger Verein - BGB 54. §))
- a gazdálkodás és a nonprofit érdekek eltérő formákhoz kapcsolódjanak (ebben a kérdésben a Gt. III.-ban bevezetett nonprofit formák továbbá cizellálják a szabályozást).

A Tervezetben megfogalmazott szabályozás előnyei:

- tiszta, átlátható, egységes rendszerbe foglalt szabályozás;
- egyértelműen megfogalmazott alapelvek és tételek;
- a jogi személy egységes felfogásának kifejezésre juttatása; ezen belül szervezeti jelleg, alapítótól független lét, jogi személy kötelezettségeiért annak alapítója nem felel [2:90. § (2) bek.], akár a közjogi jogi személyekre is alkalmazható normák (bejegyzés, alapítás, egyes szabályok pld. belső döntéshozatal, ellenőrzés és felügyelet kivételével);
- egységes nyilvántartás és annak egységes elveinek a kifizése;
- régi formák eltüntetése a jogtörténet alsó bugyraiba (pld. állami vállalat);
- bírói gyakorlat elfogadott tételeinek beépítése a Tervezetbe (pld. névkizárólagosság, névvalódiság, névszabotosság - amely a LB Közigazgatási Kollégiumának tétele, jöllehet ezek a normák az I. világháború előtti kereskedelmi jogból

- erednek), a többi, vitatható bírói jogtól egyértelmű elhatárolódás;
- a jogi személy képviselete egységes szabályának megalkotása, a képviselet szabályozása;
- bizonyos hagyományok megőrzése, mint például gazdálkodó jogi személy típusok és alapvetően nem profitszerzésre (non-profit) szolgáló típusok elkülönítése;
- a közjogi jellegű jogi személyekre is alkalmazható szabályok megalkotása, pld. köztestületek, kamarák, amelyek háttérjogaként az egyesületi jog könnyebben és biztosabban tud kapcsolódni;
- a jogi személy nevére, alapítására, vagyonára, megszűnésére, szerveinek alapvető felépítésére és a szervek egymásközi viszonyára vonatkozó egységes szabályozás;
- az alapítói vagyoni hozzájárulás általános előírása - jóllehet ez alkotmányos aggályokat vetett fel egyesületi jog körében, de a magánjogi forgalomban fellépő nem természetes személyektől elvárható hogy kellő vagyona legyen, vagy a tagjai feleljenek annak tartozásaiért - hiszen a forgalom biztonságának alkotmányos védelme legalább olyan fontos mint az egyesülés alkotmányos elve;
- a jogi személyen belüli döntéshozatal egységesítése, a határozatképesség és a határozathozatal szabályainak egységes szabályozása - (quorum és a szavazatok értékelésének módja).

A Tervezet hátrányai, gyengéi:

- bonyolultabbá vált volna a szabályozás, legalább két szinten kellett volna keresni a szabályokat, hiszen lettek volna általános szabályok és speciális normák;
- kazuisztikusabb lett volna a szabályozás, számos részletszabály kapott megfogalmazást, melyek korábban a gyakorlatra maradtak;
- a szabályozás „számárvezető” jellege gyengíti a normatív erőt, azaz a normák egy része példamutató jelleggel a gyakorlat részére a Tervezet meg akarta mutatni, hogy a tagok részére milyen mozgási lehetőségek adóttak, a szabadság határai meddig érnek, - ez azért lett volna szükséges, mert az alapítványi és az egyesületi jogban jelenleg az a bírói gyakorlat érvényesül, amelyet a bírók a nyilvántartásba vételi eljárás során a feleltől kvázi „kikényszerítenek”, pld. alapítvány esetében még egy tanácsadó testület sem volt létrehozható, míg ezzel szemben a Tervezet szerint akár felügyelőbizottságot is lehetett volna létesíteni;
- számos norma címzettje a jogalkotó, nem pedig a jogalany, ezért olyan célnormák olvashatók, melyek funkciója nem szabályozó, hanem csak irányító erejű [pld. 2:37. § (1) bek. a jogi személy típusait törvény határozhatja meg; 2:43. § (4) bek. - törvény a jogi személy egyes típusainál a vagyon legkisebb kötelező mértékét meghatározhatja];
- A jogi személy egyes szervének, egységének különválása - önálló jogi személlyé nyilvánításának - lehetősége - bírók kérésére került a Tervezetbe, de ez a szabály a rész és az egész alaptételébe ütközik (más szavakival, ha jogi személy egyik része is jogi személy, akkor az nem lehet annak a része - vagyis egy jogi személy nem lehet olyan, amely magában foglal egy másik jogi személyt is, amelyik önállóan is megáll mint jogi személy - pld. APEH területi hivatalai, MÁV területi állomásai, bankok területi igazgatóságai stb-stb,, pusztán abból a megfontolásból, hogy helyben könnyebben perelhetők legyenek (ehhez a Pp. szabályokat kellett volna módosítani inkább);
- maradt volna az ún. Metró-klauszula - egy korábbi, sokak által vitatott LB döntés következtében a Ptk.-ba beiktatott szabály (Ptk. 37. §);
- a túlzó egységesítés pontosan az egyes jogi személyek típusait mossa össze (Prof. Schubel).

Amit nem sikerült megvalósítani, röviden a következők:

- a jogi személy egyes típusai közti szabadabb átjárás, szabad átalakulás megvalósítása;

- A társasági jog inkorporálása kimaradt a Tervezetből, többek közt végül azért, mivel a Gt. III. - valós gazdasági és társadalmi okok hiányában - megalkotásra és elfogadásra került 2005 végén;
- elő-jogi személy kihagyása - amely alapvetően egy szociológiai problémára vezethető vissza, a bírói túlterheltségre, amely akadályozta (akadályozza) a nyilvántartásba vételt érintő ügyek intézését.

Nyitott kérdések maradtak még a Tervezet véglegesítése során:

- Ptk. kereteiben megfogalmazottakat a jogalkotó akarja-e tartani, pld. új jogi személy típustól is megkívánja-e mindazokat az alapvető követelményeket, amelyeket a Tervezet meghatároz (pld. kötelező vagyont adni);
- más kodifikációs munkák mennyiben hátráltatják vagy akadályozzák a Tervezet megvalósítását, pld. a közhasznú társaságot a legújabb Gt. új nonprofit társaság révén újra szabályozta;
- az államszervezet átalakítása során milyen közjogi formációkat létesítenek és ezek miként hatnak majd a Ptk.-ra.

4. A Tervezet szabályainak struktúrája

A Tervezet szabályozása a következő területeket érinti:

- általános szabályok - ide tartozik annak kimondása, hogy a jogi személy jogképessége mit jelent;
- jogi személy létesítésének közös szabályozása - a normatív rendszer deklarációja;
- nyilvántartás és közhitelesség elveinek megfogalmazása;
- bejegyzés alatt álló jogi személy külön szabályozása - ez a bírói munkatorlás miatt van, hogy addig is bizonyos jogokat gyakorolni tudja a jogi személy, amíg bejegyzés alatt áll,
- jogi személy szervezetére vonatkozó szabályok meghatározása
  - legfőbb szerv és annak hatásköre, működése,
  - ügyvezetés és annak jogköre,
  - ellenőrzés szervei,
  - képviselet szabályai;
- jogi személy törvényes működését biztosító rendelkezések meghatározása,
  - jogi személy határozatainak megtámadása,
  - könyvvizsgáló;
- A jogi személyek átalakulásának közös szabályai,
  - jogutóddal,
  - jogutód nélküli megszűnés;
- jogi személy megszűnésének szabályai;
- egyéb, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek jogalanyisága.

5. A jogi személy létrejötte

A Tervezet modellje szerint a jogi személy a nyilvántartásba vétellel, a bejegyzéssel jön létre [2:39. § (1) bek]. A nyilvántartásba vétel a bíróság hatáskörébe tartozik, az eljárási szabályokat és a nyilvántartásba benyújtandó dokumentumokat a Tervezet nem tartalmazza, azt majd külön törvény rendezi (Tervezet 2:53. §). A Tervezet arra tért csak ki, hogy a nyilvántartásba vétel iránti kérelmet a jogi személy képviseletére kijelölt személynek kell kérelmeznie [2:47. § (1) bek.], nem pedig az alapítóknak vagy a tagoknak. A Tervezet előírta, hogy mely adatokat kell bejegyezni a nyilvántartásba, nevezetesen a jogi személy nevét és székhelyét, képviselőjének nevét és székhelyét, jogi személy célját vagy tevékenységi körét illetve az alapító által rendelkezésre bocsátott vagyont.

A nyilvántartásba vételnek elengedhetetlen eleme a jogi személyt létesítő okirat, amely szerződés, alapító okirat vagy alapszabály lehet. Ezeknek a minimális tartalmi elemeit a Tervezet 2:46. § (1) bekezdése jelöli meg.

A nyilvántartásba vétel ténye szerepet kapott volna abban a tekintetben is, hogy a kérelem benyújtásától a bejegyzésig csak elő-jogi személyként működhetett volna a jogi személy, amely bizonyos korlátokat jelentett volna a működésben.

A nyilvántartásba vételt követően a jogi személyt létesítő okirat érvénytelenségére a jogügyletekhez képest csak nagyon szűk körben lehetett volna hivatkozni, rövidebb, hat hónapos jogvesztő határidő is korlátozza ebben az érintetteket. Alapvetően az érvénytelenség körében eljáró bíróságnak meg kell próbálkoznuk az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével (2:57. §, 2:58. §§-t). Tehát pusztán tévedésre vagy megtévesztésre, akár semmisségre - látszatügylet - a nyilvántartásba vételt követően nem lehetett volna hivatkozni; (csak példának okáért arra lehet hivatkozni, hogy a jogi személy alapításában kizárólag cselekvőképelen személyek vettek részt; a létesítő okiratot nem az előírt formában készítették el; a jogi személy célja, tevékenysége közrendbe, jogszabályba ütközik stb.) Ez ezért lett volna fontos bevezetni, mert az egyesületi és alapítványi jogban számtalan esetben csak utólag érzékelik a bíróságok, hogy az alapul szolgáló alapító okirat vagy alapszabály jogszabályba ütközik, és érvénytelen lehet, de erre az érvénytelenségre nem tartalmaznak jelenlegi szabályaink rendelkezést. [példa: egy konkrét perben a bíró ítéletben mondta ki, hogy jogi személy nem adhat meghatalmazást másik személynek az egyesület közgyűlésén való képviselői céljából, továbbá - erre irányuló kereseti kérelem hiányában - arról is döntött, hogy egy tizennégy éve bejegyzett egyesület alapszabálya jogszabályba ütközik és ezért az egyesület határozata semmis; a Fővárosi Bíróság 8.P.25.174/2005/11. sz. ítéletét a Fővárosi Ítéltábla hatályon kívül helyezte, felülvizsgálati eljárásra nem került sor].

Ha a jogi személy nyilvántartásba vétele meghiúsult volna, további jogokat nem szerezhett volna és kötelezettségeket sem vállalhatott volna, az addigi kötelezettségeikért a rendelkezésre álló vagyonból kellett volna helytállni, ezen túlmenően elsődlegesen az elő-jogi személy képviselője felelt volna a kötelezettségekért, és érte pedig a tagok kezességként feleltek volna.

6. Jogi személy szervezete

A jogi személy alapvetően egy szervezet, amely szervezet a jogi személy szerveinek összessége, és ezen szervek egymáshoz való viszonyában írható körül. A szervezettség - még ha csak minimálisan is jelentkezik -, igazolja önálló jogalanyiságát, és a szervezet az, ami megtestesíti a jogi személy valóságát is.

A Tervezet valamennyi jogi személyre vonatkozóan a következő szervezetet nevesíti:

- legfőbb szerv (2:60-2:66. §§),
- ügyvezető szerv (2:67 - 2:75. §§),
- ellenőrző szerv (2:76-2:81. §§).

Természetesen lehetnek más szervek is, de ebből a három szervből az első kettő valamennyi jogi személy esetében meg kell hogy legyen, az ellenőrzés szerve pedig választható. Sok vita volt arról a Szerkesztőbizottságban is, hogy vajon ki az alapítványnak legfőbb szerve, illetve ki tekinthető a legfőbb szervet megillető szokásos hatáskörök gyakorlójának? Az alapító, illetve az alapítói jogok mindenkor gyakorlója legfőbb szervnek minősülhet? A Tervezet részben vette át ezt a koncepciót, [2:61. § (2) bek.], de példának okáért egy költségvetési szerv alapítóját is tekinthetjük legfőbb szervnek a Tervezet alapján), mivel az alapítványi jogban a szervezeti részben már nem került átvezetésre az általános részi szabály.

A legfőbb szerv körében a Tervezet megállapította a kizárólagos hatáskörbe tartozó kérdéseket, az alapvető határozatképesség szabályát (quorum), a határozathozatal (szavazatszámítás) rendelkezéseit, a jegyzőkönyvkészítés kötelezettségét. Ezek közül például a határozathozatalnál állandó vita tárgya volt a bi-

zottságban az, hogy miként értékelendők a nem szavazók és a tartózkodók a szavazás körében. Ez a kérdés is általános jelleggel rögzítésre került a Tervezetben (2:64. §, 2:65. §).

A jogi személy ügyvezetése körében a kizáró és összeférhetlenségi szabályok egységesen kerültek szabályozásra.

Az összeférhetlenségi szabályok általános jelleggel kívánták az emberi természet esendőségéből fakadó gyakori visszaélési lehetőségeket megakadályozni, akként, hogy az érintett jogi személyek tisztában legyenek azzal, hogy vezető tisztséget betöltő személy még hány joganynál folytat hasonló tevékenységet. A Tervezet általános jelleggel kimondta az ügyvezetők titoktartási kötelezettségét a jogi személy magántitkait illetően, továbbá az általános felvilágosítási - információadási kötelezettséget - a jogi személy legfőbb szerve, illetve annak tagjai részére (2:71. §). Ez utóbbi különösen összetett kérdés. Mennyiben illeti meg a jogi személy tagját az a jog, hogy a jogi személy valamennyi személyi és vagyoni viszonyáról tájékoztatást kapjon. A Tervezet ezért titoktartási kötelezettséghez köthette az adott információ kiadását a kérelmező részére. Végző soron a bíróság lett volna jogosult dönteni abban a kérdésben, hogy az adott információhoz való jog kiadása a legfőbb szerv, illetve annak tagjai részére megtagadható-e vagy sem. [2:71. § (4) bek.]

Az ügyvezető szerv tagjai jogviszonyának megszűnése kapcsán a Tervezet igyekezett megoldani azt a helyzetet, hogy a vezető tisztségviselő lemondása ne lehetetlenítse el a jogi személy működését. Ezért kimondta, hogy amennyiben a vezető tisztségviselő lemondása alkalmatlan időre esik, akkor a lemondás csak később válik hatályossá [2:74. § (2) bek.]. Itt nem egészen pontosan fogalmazott a Tervezet, mert nem volt egyértelmű, hogy ki jogosult dönteni abban a kérdésben, hogy a lemondás alkalmatlan időre esik-e vagy sem. A vezető tisztségviselő a jogi személynek okozott kárért a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint feleltek a Tervezetben. Ez azért fontos, mert a Tervezet - eltérően a jelenlegi Ptk. megoldásától - külön szabályozta a szerződésen kívüli (deliktális) és a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget [2:69. § (1) bek.].¹⁵

A jogi személy szervek közti kapcsolat tekintetében a Tervezet kimondta, hogy mindazon kérdések eldöntése az ügyvezetés körébe tartozik, amelyek nem tartoznak a legfőbb szerv hatáskörébe. [2:67. § (1) bek.]

A jogi személy ellenőrzésére felügyelőbizottságot lehetett volna létesíteni, amely szerv a legfőbb szerv részére ellenőrzi a jogi személy ügyvezetésének működését. Nem volt kötelező a Tervezet alapján FB létesítése, de törvény a létesítését kötelezhetővé tehetné. A FB tag kizárására és összeférhetlenségére, titoktartására, felelősségére lényegében a vezető tisztségviselőkre vonatkozó szabályokat rendelte alkalmazni (2:76-2:81. §§).

7. Jogi személy képviselése

A Tervezet napjaink szerteágazó és kusza képviselési szabályainak egységesítésére törekedett. A jogi személy képviselője alapvetően a jogi személy vezető tisztségviselője, a képviselési jogosultság a képviselő személyének nyilvántartásba vételével jött volna létre [2:82. § (3) bek.]. A képviselési jog teljes körű és önálló eltérő rendelkezés hiányában (erre vonatkozóan a 3/2005. KJE érdemleges megállapításokat tartalmazott, de a 3/2005. KJE-t a 1/2008. KJE tovább nem alkalmazhatónak nyilvánította).

A jogi személy képviselőjének képviselési joga alapulhat eredeti és származékos joggalapon. Eredeti joggalapon nevezhetjük a képviselési jogot, amikor a (i) vezető tisztségviselői poszt betöltésén alapul, vagy (ii) a létesítő okirat vagy a szervezeti és működési szabályzat előírásán, egy adott tisztséghez kapcsolódik. Ezeket a személyeket mint képviselőket be kell jegyezni a nyilvántartásba, a képviselési joguk a bejegyzéssel jön létre.

A képviselést továbbá lehet származékos (i) amikor törvény külön felhatalmazása körében a legfőbb szerv külön döntésén

alapul; vagy amikor (ii) a vezető tisztségviselő az ügyek adott csoportjára létesít képviseleti jogot a jogi személy munkavállalói részére (2: 84. §), továbbá (iii) a jogi személy képviselői meghatározott ügyekben meghatalmazással is létesíthetnek képviseleti jogot (2: 86. §) [kivéve az előzőleg említett származékos képviseleten alapuló személyeket, akiket ez a jog már nem illet meg.] (Megjegyzés: ez utóbbi kört tágnak érezzük, mivel a Tervezet csak annyi korlátot állított fel, hogy általános jelleggel nem adható meghatalmazás ezeknek a személyeknek, de időbeli korlátozást nem ad.) A képviseleti jog tartalma, az előbb említettekén túl, aktív vagy passzív jellege és egyéb szabályai nem kerülnek szabályozásra, ezeket a kötelmi jogi könyvben kellett volna részletesebben szabályozni.

Amint említettük, a jogi személy létesítő okirata vagy szervezeti és működési szabályzata is meghatározhat olyan tisztségeket, amelyek betöltőit szintén megilleti a jogi személy általános képviseleti joga.

A magyar államot - jogszabály eltérő szabályozásának hiányában - továbbra is a pénzügyminiszter képviseli. [2: 82. § (2) bek.]

A IV. cím rendelkezését a jogi személy törvényes működését biztosító előírásokról, az V. címben szabályozott átalakulási szabályokat, továbbá a VI. cím, a jogi személy megszűnésének rendelkezéseit nem részletezzük. Ehelyütt az egyesületi jog és az alapítványi szabályozás egyes kiemelt kérdéseit ismertetjük.

8. Az egyesületi jog egyes kiemelt kérdései

a) a magánautonómia megerősítése

Az egyesületek szabályozása a Polgári Törvénykönyvben kell hogy történjen, ezért az eddigi bírói gyakorlat, amely a közjog részének tartotta az egyesületeket lényegében a pártokra, szakszervezetekre és egyéb politikai társadalmi szervezetekre szűkülne. A magánjogi egyesültre a bírói gyakorlat tételei értelmüket veszítik és szerintem ezek a továbbiakban nem is alkalmazandók (de ezt majd a hatályba léptető szabályoknak kell megfogalmaznia).

Magánjogi elem erősítését szolgálta az a rendelkezés, amely magántitoknak minősítette volna az egyesületnek a tagokra vonatkozó adatait (2: 135. §); továbbá kimondta, hogy a közgyűlés tartása nem nyilvános [2: 145. § (2) bek.] - természetesen a tagok eltérően is dönthetnek. Az egyesületi életben való részvétel a magánélet része és az egyesület dönthet arról, hogy mennyi tartozik a nyilvánosságra, és mennyire kíván a szélesebb közéletben részt venni.

A jogi személy általános részében szereplő szabály szerint a jogi személy tagjai a létesítő okiratot a törvények keretei között szabadon határozhatják meg [2: 46. § (3) bek.]. Ebből az következik, hogy ami nincs szabályozva, az is megengedett, a szabadság korlátai a Tervezet kógens rendelkezései és a jó erkölcs határain belül érvényesülhetnek. A jelenlegi gyakorlatban a jogszabály által meghatározott kötött tartalmú egyesületi alapszabályok a gyakorlatban lényegében a bíróságok által elfogadott mintákban élnek - remélhetően az emberek a valóságban is érvényesíteni tudják a magánautonómiájukat és az egyesület tagsága a tevékenységének megfelelő alapszabályt tud majd elfogadni.

A Tervezet meghatározta a jogi személy általános szabályain túlmenően az alapszabály további kötelező elemeit, de ezek részleteit nem mondja meg. Pld. előírta, hogy a közgyűlés összehívásának és lebonyolításának szabályait a tagoknak meg kell határozniuk, ideértve a meghívó, a szavazatszámamlók, a jegyzőkönyvezés szabályait, de ezek konkrét tartalmát a tagokra bízta. Olyan garanciális szabályokról van szó, amelyek kidolgozása - az egyesület tagságától és a megvalósítandó céloktól függően - változhat, ezért ezeket a jogalanyoknak kellett volna tartalommal megtölteni (lásd 2: 140. § felsorolását).

A Tervezet felsorolja azokat a kérdéseket (2: 141. §), amelyekre az alapszabály kiterhet, a tagok döntésétől függően; pld. kü-

lönleges tagsági jogok létesítése (pártoló, tiszteletbeli tagság); küldöttgyűlés létesítése, szervezeti és működési szabályzat meghozatala stb.).

A Tervezet azt is lehetővé tette, hogy az egyesületi szervek határozatai ellen az egyesületen belül lehessen jogorvoslattal élni, pld. a lezárási határozat ellen lehessen fellebbezni a felügyelőbizottságnál - így a jogi, vagy más jellegű vita az egyesületen belül megoldható lett volna [2: 139. § (4) bek.; együtt a 2: 160. § (2) bek. c) alpontjával], A belső jogorvoslati lehetőségét a Tervezet 2: 161. §-a kifejezetten meghatározza.

Szintén a belső autonómiát kívánja erősíteni, hogy egyesületi viták esetére a tagok kiköthessenek állandó vagy eseti választottbíróóság eljárását az állami bíróság helyett.

b) egyesületi célok

Az egyesületi célok nincsenek korlátozva, bármilyen célra alapítható egyesület, kivéve a következőket: nem alapítható gazdasági tevékenység céljára, ilyen tevékenységet az egyesületi cél megvalósításával közvetlen összefüggésben végezhet csak. A másik korlátot a jogi személy általános szabályai adják, amelyek kimondják, hogy a jogi személy nyilvántartásba vételét a bíróság megtagadja, ha a létesítés jogszabályt sértene [2: 39. § (2) bek.]. Ebből a rendelkezésből levezethető, hogy egyesület nem hozható létre olyan célra, amely jogszabályba ütközik. Az eredeti tervek között szerepelt még a jó erkölcsbe való ütközés korlátja, amelyet a kodifikátorok elvetettek - pld. egy börtönlakók által alapított szabadulás céljából létesített egyesületével kapcsolatban a bíróságnak kellene döntenie, hogy ezek az egyesületek a jó erkölcsbe ütköznek-e vagy sem és adott esetben tilalmuk kimondásával az alkotmányosságot veszélyeztetnék-e.

c) garanciális szabályok

A Tervezet számos garanciális jellegű szabályt létesít, ezek döntő része a tagsági viszonyhoz kapcsolódik.

A Tervezet egyértelműen meghatározza a tagsági viszony kezdetét és annak megszűntét. A tagsági viszony a belépési kérelemnek az egyesület általi elfogadásával jön létre [2: 134. § (1) bek.]. Megszűnik a tagsági viszony a tag kilépésével, a tag kizárásával, halállal vagy a tag jogutód nélküli megszűnésével (2: 136. §) Az egyesület kizárást akkor alkalmazhat, ha a tag az alapszabályt vagy a közgyűlés határozatát súlyosan vagy ismételtten megsérti és a kizárásra vonatkozó eljárását az egyesület vele szemben lefolytatja [2: 139. § (1) bek.]. A Tervezet nem határozza meg a kizárás eljárási szabályait, csak annyit ír elő, hogy külön eljárási szabályokat kell alkotni, amelyek biztosítják a tisztes eljárást, valamint előírja, hogy a kizáró határozatot írásba kell foglalni, meg kell indokolni és az érintett taggal közölni kell [2: 139. § (3) bek.].

Meghatározta a Tervezet az egyesületi tag jogait és kötelezettségeit, továbbá rögzítette, hogy ún. különleges jogállású tagság is létesíthető. Nem került végül elfogadásra, és a Tervezetben sajnos nem szerepelt, hogy többes szavazati jog is megengedhető legyen - természetesen korlátokkal.

Az egyesületet megillette a tagsági jog felmondásának a joga abban az esetben, ha az alapszabály a tagságot feltételekhez köti és a tag nem felel meg ezeknek a feltételeknek; pld. a nagycsaládosról kiderül, hogy nincs is családja, nem kell kizárni a nagycsaládosok egyesületéből, de az egyesület dönthet úgy, hogy ezt a tagsági viszonyt felmondja. (2: 138. §)

Tervezet felhatalmazást adott az alapszabálynak, hogy a tagsági jogot képviselő útján is lehessen gyakorolni [2: 131. § (1) bek., ezt még a fenti idézett 2/2007. KPJE jogegységi határozat is figyelembe vette].

Számos garanciális szabály az egyesület működését kívánja biztosítani.

Újdonság a hatáskörelvonásának tilalma, amely vitatható, de a jogi személy szerveztségének erősítését szolgálja. Ha jogszabály vagy alapszabály megosztja a hatásköröket az egyesület szervei között, akkor a közgyűlés minden indoklás nélkül nem vonhatja el az adott kérdés eldöntését - erre alapszabályi felhatalmazás kell és csak egyedi kérdésekben hozhat a közgyűlés ilyen döntést (2:144. §). Szintén itt említendő meg az a hatáskört érintő másik szabály, amely szerint a tag az ügyvezetést nem utasíthatja [2:153. § (3) bek.], ez a jog - a közgyűlés hatáskörébe eső ügyekben a közgyűlést illeti csak meg.

Ide sorolandó még a kisebbséget védő azon szabály, mely szerint a tagok 10%-a az ok és cél megnevezésével a közgyűlés összehívását kérhetik, ha ennek nem tesz eleget az ügyvezetés, akkor a nyilvántartást végző bíróságtól kérhetik ennek foganatosítását (2:148. §).

d) egyéb szervezetet érintő szabályok

A vezető tisztségviselőket a tagok közül kell választani, az alapszabály felhatalmazása alapján a vezető tisztségviselők 1/3-a választható nem tagok közül [2:156. § (3) bek.]. Ezzel kifejezésre jutott napjaink bírói gyakorlatában sokszor szereplő „önkormányzás” elve, de kereteken belül nem tag ügyvezetők is választhatók lettek volna.

A Tervezet meghatározza az ügyvezetés legfontosabb feladatait, és - Ptk.-ba nem igazán valóan, de vélhetően hasznosan ennek a listáját is tartalmazta volna (2:157. §).

Kötelező lett volna egyesületek esetében felügyelő bizottság létesítése, ha a tagok száma 100 főt meghaladja, vagy a tagok egyharmada nem emberből (egyéb jogalanyokból) áll.

e) hitelezők védelme

A Tervezet az ügyvezetés kötelezettségévé tette, hogy az egyesület vagyoni állapotát folyamatosan figyelemmel kísérje. Ha van felügyelő bizottság - amely nem kötelező -, akkor az ügyvezetésnek a felügyelő bizottság részére félévente vagyoni állapotáról jelentést kellett volna adnia [2:157. § 1) alpont]. Ha az egyesületi vagyon az esedékes tartozásokat nem fedezte volna, vagy az egyesület előre láthatóan nem tudta volna a tartozásait kifizetni, a közgyűlést az ügyvezetésnek haladéktalanul össze kell hívnia a szükséges intézkedések megtétele céljából (2:158. §). A Tervezet ezzel próbálja pótolni napjaink abszurd és alkotmányellenes helyzetét, hogy az egyesületek és alapítványok esetében semmiféle hitelezővédelmi szabály nem létezik.

A Tervezet az egyesület megszűnése után esetleg fennmaradó vagyon sorsára is tartalmaz szabályozást, továbbá az egyesület ügyvezetőjével szembeni kártérítési igény a tagot is megilleti, ha az egyesület jogutód nélkül szűnik meg. (2:167. §, 2:168. §).

9. Alapítványi jog egyes kiemelendő rendelkezései

a) vagyoni követelmények változása

A Tervezet meg akarta szüntetni a magyarországi koldus-alapítványok¹⁶ jelenlegi rendszerét és gyakorlatát. Ebben a körben átütő újraszabályozást nem sikerült elérni, de egyes rendelkezések ezt az irányt erősítik. Példának okáért a kuratórium létszáma minimum három fő természetes személy kell hogy legyen [2:192. § (1) bek.]. A Tervezet a kuratórium számára előírja a gazdálkodás előzetes megtervezését, milyen vagyonnal, milyen bevételekkel és kiadásokkal tervezi az alapítvány elkövetkezendő működését [2:194. § (2) bek.], hiszen az alapítvány alapvetően valamilyen célt támogat, megvalósít, azaz kiadásai vannak, ehhez a bevételi oldalt is előre kell terveznie. Ilyen általános jelleggel megfogalmazott kötelezettség napjainkban nincs, az alapítvá-

nyok akkor döntenek, amikor van egy kis pénzüik, lényegében ad hoc jelleggel működnek.

Az alapítvány meghatározásában törvényi feltételként jelent meg, hogy csak tartós célra lehet alapítvány létesíteni és a célt az alapítványnak folyamatosan kell megvalósítania - rövid, átmeneti célra alapítvány nem létesíthető. Mi a kettő közti különbség? - a bírók el tudták volna dönteni, pld. egy koncert megszervezésére alapítvány nem lehetett volna létesíteni, de a kutya-menhely céljából igen. Az átmeneti célokkal szemben két érv hozható fel: 1. jogi személy átmeneti célra való létesíthetősége a jogi személy lényegével áll szemben, egy új (mesterséges) személy forgalomba kerül, a forgalom vélelmezi, hogy ez nem egy átmeneti állapot, múló pillanat; 2. a jogi személy létesítésének társadalmi és állami költségei (regisztrálás, nyilvántartásokba való bejegyzés, adó és egyéb járulékok szempontjából történő bejelentkezések, ezek együtt súlyos tételek) is csak akkor vállalhatók, ha az új jogi személyt ezeket a költségeket az állam (társadalom) részére megtermeli. Az alapítónak akkora nagyságú vagyont kell az alapítványnak adnia, amely a folyamatos működéshez szükséges [2:172. § (1) bek.], továbbá a vagyon egy részét a bejegyzésig, illetve a fennmaradó részét a bejegyzést követő egy éven belül az alapítvány rendelkezésére kell bocsátania [2:172. § (1), (3) bek.] (A jelenlegi gyakorlat a teljes vagyonnak az alapításkori rendelkezésre bocsátását követeli meg.) Ennek elmulasztása esetén az alapítói jogait a nyilvántartó bíróság felfüggesztheti [2:172. § (4) bek.]. Ha az alapítvány három éven keresztül célja megvalósítása szerint nem tevékenykedik, akkor megszüntethető [2:199. § (1) bek. c) alpontja],

b) alapítványi célok kiszélesítése, létesítés új formája

A Tervezet eltörölte volna a jelenlegi korlátot, amely csak közérdekű célból tette lehetővé alapítvány létesítést, akár magán célú alapítvány létesítése is megengedhető lett volna, jóllehet szűk körben (2:176. § alapján az alapító és a csatlakozó annyiban lehetnek csak kedvezményezettek, amennyiben a tudományos vagy művészeti alkotásaik gondozására jött létre az alapítvány; hozzátartozóik esetében ennél szélesebb körben, gondozás, ápolás, tanulmányok finanszírozására is létesíthető lenne alapítvány). A Tervezet kizáró rendelkezése meglehetősen szűkre szabta a tilalmak körét, kiknek az érdekében nem létesíthető alapítvány: alapító, csatlakozó, alapítványi szervek tagjai, valamint mindezek hozzátartozói [2:170. § (4) bek.].

Az Alapítvány gazdasági tevékenység folytatására nem alapítható, tehát a jelenlegi szabályok élnek ebben a körben tovább, a Tervezet nem adott lehetőséget az üzleti szférának arra, hogy alapítványi formában végezzük a jogalanyok üzleti tevékenységüket. (2:170. §) Az alapítványnak magának kell a céljait megvalósítania, közvetett módon, más alapítvány részére történő juttatásokkal nem operálhat [2:170. § (3) bek.].

Az alapítvány létesítésének eddigi esetei kibővültek a halál eseteire szóló rendelkezés mellett a meghagyással történő alapítványi rendeléssel. Ez utóbbi esetben az örökös kötelezhető az alapítvány létesítésére, ezt akár bírói úton is ki lehetett volna kényszeríteni (2:179. §).

c) az alapító és az alapítvány szervezete

A Tervezet változtatást javasolt a jelenlegi szabályozás tekintetében, ugyanis az alapító okirat módosításához jelenleg valamilyen alapító hozzájárulása szükséges, valamint egyéb alapítói döntések esetében, együttesen kell az alapítóknak dönteniük. A Tervezet lehetővé tette azt, hogy az alapítók testületi szervet hozzanak létre, és egyes alapítók távolléte vagy ellenkező szavazata ellenére az adott kérdésben dönteni tudjanak [2:171. § (2) bek.].

Vitatható volt a Tervezetnek az a koncepciója, hogy egyes alapítói jogokat a nyilvántartó bíróság gyakoroljon, és az alapí-

tónak ezen jogok tekintetében külön kell rendelkeznie az alapító okiratban, A bíróság alapító jogok gyakorlásával való megterhelése egy hosszas vita kompromisszumos megoldását jelentette, mivel egyes bizottsági tagok nem fogadták el alapító jogként a következő jogosultságokat:

- alapítvány szervezetének meghatározása;
- kuratórium tagjainak, elnökének kinevezése, visszahívása és javadalmazásuk megállapítása;
- felügyelőbizottság tagja, illetve elnöke kinevezése, visszahívása és javadalmazása;
- egyéb alapítványi szervek tagjaira vonatkozóan az előbb említett jogok gyakorlása;
- alapítvány egyesüléséről vagy szétválásáról szóló döntés meghozatala;
- csőd- vagy felszámolási eljárás kezdeményezése.

A Tervezet 2:186. §-ának kompromisszuma lehetetlen eredményt produkált; a szabályozásnak pont fordítva kellett volna lennie, a bíróság csak akkor rendelkezzen az alapítói jogokkal, ha az másként nem oldható meg. Az a megfogalmazás, miszerint a fenti kérdésekben történő döntéshozatal - ha az alapító ezekről nem rendelkezik - a nyilvántartó bíróságot illeti meg, utólag sem fogadható el. A kompromisszum abban állt, hogy a Tervezet lehetővé tette, hogy az alapító a fenti kérdésekben való döntés jogát fenntartsa, vagy más alapítványi szervet ruházzon fel ezen kérdésekben való döntésre - egy-egy kivétellel (2:186. §).

Újdonsággként értékelhető, hogy az alapító az alapítói jogait átruházhatta a Tervezet szerint, amely hatályos jogunkban jelenleg nem lehetséges. Az átruházás feltétele, hogy az alapító az alapítvány alapító okiratában meghatározott esedékes vagyoni hozzájárulását teljesítse, ha még tartozik, de nem vált esedékessé, akkor az alapítói jogok új jogosultjának ezt a kötelezettséget át kell vállalnia (2:188. §).

Mivel számos esetben előfordulhat, hogy az alapítói jogok gyakorlása a bíróságra marad, ezért egy külön rendelkezést tartalmazott a Tervezet, amely szerint a nyilvántartó bíróság kijelölheti azt a személyt, aki az alapítói jogokat gyakorolja. Ezzel a bíróság részbeni tehermentesítése - a kijelölés ugyanis visszavonható lett volna - részben áthidalható lett volna (2:190. §). De a felelősség az államon marad ebben az esetben is, a bírósági alapítói jog gyakorlásért szintén az államnak kellett volna felelnie. Ez a megoldás nem volt megnyugtató már az elfogadásakor sem.

A Tervezet némiképp módosított formában, de megőrzi a magyar bírói gyakorlatnak azt a vívmányát, hogy az alapító és közeli hozzátartozói nem lehetnek többségben a kuratóriumban és nem rendelkezhetnek önálló képviselői joggal. Ez a szerintem felesleges óvatosság különösen érthetetlen, hiszen például az egyszemélyes kft. alapítását jogunk már évek óta megengedi.

Ugyancsak az alapítvány és az alapító elszakítását célozta a Tervezetnek az a szabálya, amely szerint a kuratóriumi tag mandátumának lejártá előtt csak az alapítványi cél közvetlen veszélyeztetése esetén hívható vissza. Ez a szabály a kuratóriumi tagot erősíti a pozíciójában az alapító esetleges önkényeskedéseivel szemben [2:193. § (2) bek.].

Az alapítvány szervezeti jellegét erősítette az a rendelkezés, amelyik kifejezetten kimondta, hogy más ellenőrző és tanácsadó szervek is létesíthetők, akár a kedvezményezettek részére is (2:196. §).

A Tervezet külön nevesítette a kedvezményezetteket, ezek jogállását, továbbá azon jogukat, hogy Tervezetben megfogalmazott feltételek esetén akár bíróság előtt is érvényesítsék igényüket az alapítvánnyal szemben.

10. Összegzés

Reméljük a fenti összefoglalásból is látható, hogy egy nagy igényű és alaposan átgondolt Tervezetről volt szó, amelynek pusztán megszületése is olyan novum a magyar magánjog történeté-

ben, amelyre korábban még nem történt kísérlet. A Tervezet számos szakmai kritikát kapott, még azok részéről is, akik a megalkotásában közvetlenül részt vettek.¹⁷ Elsősorban a túlzóan részletes szabályozást kritizálták. A Tervezet megszületéséről és az újításokról német nyelven is jelent meg részletes ismertetés.¹⁸

11. A kodifikáció eltérítése és a Szakértői Javaslat

A Tervezet sorsa váratlanul nem az eredeti elképzelések szerint alakult. Egyelőre nem tudni, hogy kiket terhel felelősség azért, hogy közel tíz éves előkészítő munka utolsó fázisában az eredeti elképzelések és a Kormány határozatában meghatározott menetrendtől eltérítették a kodifikáció szakmai menetét. Ennek következtében még az sem lehet tudni, hogy a lényegében kontrolálhatatlan, átláthatatlan és megismerhetetlen információk alapján kialakítja, módosítja és írja át a Tervezet rendelkezéseit. A 2007. év a Tervezet, azaz a „0” változat szakmai kritikáinak a megfogalmazása és szerkesztők általi feldolgozásával telt mindaddig, míg a Kormány vagy az akkori miniszter vagy ki tudja ki vagy kik döntöttek arról, hogy az új Polgári Törvénykönyv végső szövegét ne a jogászai szakma kimagasló művelői és a kodifikáció folyamatának eddigi irányítói, hanem a minisztérium és munkatársai alakítsák ki.”

Ettől fogva a hivatalos munkálatokat a minisztérium munkatársai végezték, míg a korábbi kodifikátorokat még formálisan sem váltották le. Egy állítólagos Kormánykabinet-döntés alapján írtak fölül egy Kormányhatározatot a minisztériumi vezetők.²⁰ Miniszterek jöttek-mentek, ez a sötét hatalmi játszma az új Polgári Törvénykönyv megszületése körül nem könnyen felejtendő a szakma részéről sem.

Közben Vékás Lajos a Tervezet normaszövegének és javaslatának szerzőivel a Tervezetre érkezett észrevételeket feldolgozva, annak felismert hiányosságait javítva elkészített egy szakmai, vállalható normaszöveget indokollással együtt. A Szakértői Javaslatnak elnevezet mű néhány esetben szakított a Konceptióval és a tematikával, ahol a szerzők szakmai indokok alapján ezt szükségesnek találták. A mintegy sűrűn gépelt 1200 oldalas opus, a Szakértői Javaslat, 2008. Húsvétjára már megjelent könyv formában is.

A jogi személyek rész legjelentősebb változását azt jelentette, hogy a Szakértői Javaslatban a társasági jog szabályai is helyet kaptak a 2:191-2:418. §§-okban²¹. Az így tovább bővülő jogi személy rész még nagyobb hangsúlyt kapott a kódexben. A társasági jog szerves beépítése történelmi példákra és sikeres modellekre alapul. Az első ilyen modell, a mai napig szerkezetét megőrző svájci Obligationenrecht (OR), amely 1881-es megalkotása, és 1883-as hatályba lépéstől követően, számos módosítás ellenére a társasági jog fő forrása.²² Az OR harmadik része a mai napig „die Handelsgesellschaften und die Genossenschaften”²³ címet viseli, és az egyes társasági jogi reformoknak egyáltalán nem képezi ez a kodifikációs technika semmiféle akadályát, sőt, nagyobb megfontolásra készíti a jogalkotót, milyen gyakran és milyen mélységgel éljen a jogszabály változtatás eszközével.²⁴ Az, hogy a Svájcban a kötelmi joghoz kapcsolódott a társasági jog átfogó szabályozása, a korabeli szövetség szabályozási kompetenciájával indokolható, valamint azzal, hogy a kereskedelmi jog részét képező társasági jogot ekként olvastották egységes szabályozásba a kötelmi joggal. Az OR negyedik része szabályozza a cégjogot (Art. 926-943.), cégnév védelmét (Art. 944-956.) és a számvitel egyes alapelveit (Art. 957-964.), amelyek kötelmi jogi jellemzőkkel egyáltalán nem rendelkeznek. Az 1942-es olasz Codice civile mind a családi jogot, mind a társasági jogot magában foglalta és foglalja²⁵. A társasági jog szabályainak a polgári törvénykönyvbe történő beillesztését mutatja a legújabb holland Ptk. is, ahol szintén nem okoz gondot, hogy a szükséges módosításokat - természetesen alapos előkészületek után -, megalkossák és átvezessék. A holland Ptk. 2. könyve részletes szabályozza

az éves beszámolóra vonatkozó rendelkezéseket is 86 paragrafusban. Ebből is látható, hogy az egységes szabályozások is jelentős eltéréseket mutatnak, van amelyik ragaszkodik történelmi hagyományaihoz, vagy a holland az európai szabályozást próbálja a nemzeti szabályozással organikus egységbe olvasztani. A jelenleg hatályos jog szabályainak egységes didaktikai tárgyalására Kecskés László professzor úr tankönyve jó példát mutat, amely a jogi személyeken belül tárgyalja a gazdasági társaságok anyagát is.²⁶ A Szakértői Javaslat univerzuma a „bölcstől a koporsóig”, illetve a magánszférától az üzleti szféráig terjed, ennek következtében a kódex belső kohéziós ereje talán gyengébb, de egyértelműen kifejezi - akár csak a maga szimbolikus egységével is -, a magánszféra területét és a magánautonómia szabadságának tág terét („espace”).

A Szakértői Javaslat szerzői a Tervezethez érkezett észrevételeket beépítették a normaszövegbe. Az alapítvány szabályozása körében az alapító²⁷ és az alapítványi szervek elkülönített szabályozása megmaradt, de a bíróságok alapítói jogok gyakorlásának a megoldása megszüntetésére került. A Szakértői Javaslat ismertetésére - már csak az érintettség okán is - ehelyütt nem vállalkozunk, a normaszöveg indokolása részletes magyarázatul szolgál minden érdeklődő olvasó részére. A Szakértői Javaslat magánadományok segítségével könyv alakban is megjelent, a jogásztársadalom egésze, így a hivatalos minisztériumi kodifikátorok részére is elérhetővé, megismerhetővé vált. A jogászai szakma alapvetően pozitívan viszonyult ehhez a magánkezdeményezéshez, és ekkor még reményét fejezte ki, hogy a minisztériumban is meghallgatásra találnak a szakmai észrvek.²⁸

12. A Kormány 2008-as tervezete, a Kormányjavaslat

A Kormány által 2008. június 5-én az Országgyűlésnek benyújtott javaslat egyik legnagyobb áldozata a jogi személyek szabályozása. A Kormányjavaslat 2:41-2:48. §§ tartalmazza a jogi személyre vonatkozó általános szabályokat, 2:49. § az államról rendelkezik és a 2:50-2:72. §§ az alapítványi szabályokat tartalmazzák. Teljes egészében kimaradtak az egyesületi szabályok, jöllehet a 2008. nyarának legnagyobb felismerése lehetett mindazoknak, akik ezt korábban nem tudták, hogy az egyesületi jog hiányos szabályozása üzletágakat, adott esetben a kötelező gépjármű biztosítás üzletét akár meg is béníthatja. A biztosító egyesületek működése, szervezete, belső rendszere és az irányítás ellenőrzése nincs szabályozva, ráadásul a hitelezővédelem minimális gondolatát sem tartalmazzák a szabályok. De ezek a szempontok nem csak a biztosító egyesületre, hanem valamennyi, a forgalomban részt vevő nonprofit jogi személyre nézve érvényesek. Ezért sem megalapozott a Kormányjavaslat modellje.

Az általános szabályok - a jogi személy nevére vonatkozó rendelkezések kivételével - valós szabályokat lényegében nem tartalmaznak, hanem csak princípiumokat, elveket rögzítenek. Ilyen elv a jogi személy elkülönült jogalanyisága, az *ultra vires* hangoztatása (mellesleg a 1. sz. társasági jogi irányelvvel való indokolással, miközben a Szakértői javaslatot vádolták meg társasági jogon alapuló jogi sematizmussal), a normatív rendszer a jogi személy alapításánál, a típuskényszer, a jogi személy jogképességének deldarálása, a szervezeti egység jogi elkülönültségének a lehetősége, a megszűnés szabálya. Szabályok nincsenek, azokat majd az egyes jogi személyekre vonatkozó külön törvényekben kell megalkotni - fogalmazza meg a Kormányjavaslat. Azaz ahány jogi személy, annyi külön törvény. Ebben mi a ráció, az olvasható magyarázat nem tekinthető kielégítőnek: „A Javaslat előkészítése során az az álláspont alakult ki, hogy mivel a kódex fenntartja a jogi személyekre irányadó ún. típuskényszer előírását (csak törvényben szabályozott jogi személy típus alapítható), feleslegesnek tűnik a jogi személyek absztrakt módon megfogalmazott általános jogának a feltétlenül szükségesnél nagyobb terjedelemben való megalkotása.” A típuskényszer és a szabályozás absztrakciójának közös

nevezőre hozása, nem egészen érhető, hiszen az egyik nem zárja ki a másikat. A jogi személyek közös szabályozása körében mind a Tervezet mind a Szakértői Javaslat megmutatta és igazolta, hogy igenis vannak olyan közös szabályok, amelyek valamennyi jogi személyre, sőt azokon túlmenően is alkalmazhatók (a fentebb már említett példák, mint például a társasház, akár polgári jogi társaság, vagy akár a „vadászati közösség” - 1995:LV. 4. § (2) bek. - belső és külső működésére, viszonyaira), és akkor nem kell újabb és újabb törvényeket részletes szabályozással alkotni ugyanazon jogi helyzetekre - döntéshozatal, döntési hatáskörök, ügyvezetés, képviselet, belső ellenőrzés stb. - részben eltérő megfogalmazással, eltérő fogalomhasználattal. Az már csak melléközge, hogy kik között és mikor alakult ki ez az „álláspont”.

2008 nyarán a Kilencedik Magyar Jogászyűlés ajánlásai között a civilisztika témakörében megfogalmazásra került a jogi személyre vonatkozó szabályozás elhagyása. „A Jogászyűlés sajnálattal konstatálja, hogy a legújabb tervezet nem tartalmazza a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok részletesebb kidolgozását és a telekkönyvi anyagi jogot.”²⁹

A Kormányjavaslat jogi személyekre vonatkozó általános része az 1977-es hagyományt kívánja megtartani, azt a minimalista szabályozást, amely a lobbierdekek számára külön szabályozás útját teszi lehetővé. A Kormányjavaslat polgári jogi normát lényegében nem tartalmaz, még annyit sem, mint a jelenlegi Ptk. ezért a bíróságokra vár megint a jogalkotás feladata a jogfejlesztő jogértelmezés módszerén keresztül. Az alapítványi rész hiányosságát az alapítói jogok egyértelmű megfogalmazásában látjuk, egyebekben a Kormányjavaslat többé-kevésbé követi a Tervezet szabályozási rendszerét, annak számos újítását átvette.

Az indoklás hallgat arról, hogy a magánjogi egyesület szabályozása miért került ki teljes egészében a Kormányjavaslatból a Tervezethez képest, vagy pontosabban, miért nem került abba bele. Az egyesület és a polgári jogi társaság a polgári törvénykönyvek keletkezése óta azt a két alap- és jogi ősfomat jelentik³⁰, amit a személyek közös cél megvalósítására irányuló, egymás irányába is jogi kötöttséggel bíró szerződésen alapuló jogi alakzatai jelentenek. Ezeket a személyeket jogilag összekötő formák a jog világába transzformálják a kölcsönösen összetartozó magánakarokat és ezzel önálló intézménnyé avatják ezen közös akarat kreációját. Mivel mind az egyesület, mind a polgári jogi társaság a szabad akarattól fakad és csak ezen szabadságon létesíthető, az autonóm cselekvéssel bíró embert és más jogalanyt a magánjogi viszonyainak szabad alakításának szabad teréhez, a magánautonómiához elválaszthatatlanul hozzátartozik. A megegyezés szabad világából ekként a személyek akarata az emberrel egyenrangú jogalanyok létesítésének szféráját jelentik, amely a magánautonómia megvalósításának elengedhetetlen része. Ennek hiánya a Kormányjavaslatban hatalmas tévedésnek bizonyul. Polgári Törvénykönyv egyesületi szabályok nélkül a jelenlegi történelmi helyzetben csakis a civil szféra, a magánautonómia korlátozásaként értelmezhető.

Amint az közismert, az egyesülési jogról megalkotott, a rendszerváltozás során alapvető jelentőséggel bíró 1989: II. törvény a társadalmi szervezetekre, azaz a közjogi jelentőségű személyegyesülésekre került megalkotásra, és szinte teljes egészében hiányzik belőle ezen jogi személyek működési rendjének a szabályozása. Ez a törvény alkalmatlan a magánjogi egyesületek szabályozására. Majd a mindenkor hatalom megmondja - üzeni ez a szabályozási úr a Kormányjavaslat által -, hogy ki, mit és mire alapíthat, nem kell ezt garanciális jelleggel egy polgári jogi kódexbe belevenni. Sportolni lehet mert arra van külön törvény, a többit majd a hatalom - későbbi jogalkotó és jogalkalmazó - részletében szabályozza.

A minisztérium részéről a szakállamtitkár „Eltérő és egyező álláspontok az új Ptk. előkészítése során”³¹ írásában vállalta, hogy a szakmai nyilvánosság előtt megvédje a Kormányjavaslatot a Szakértői Javaslat szemből, és néhány kérdésre magyarázatot adjon. A szakállamtitkár tézisei a következők szerint összegezhető:

- Az IRM Javaslat egyfajta „jogi prokasztesz ágnak” tekinti azt a megoldást, amely megkövetelné, hogy a társasági jog fogalmi készlete és megoldásai általános jelleggel (így az olyan tagokkal nem rendelkező jogi személyeknél is, mint az alapítvány) érvényesüljenek. Ez óhatatlanul „egyfajta jogi sematizmus kockázatát jelentené.”
- Miért kellene a Gt.-től függetlenül „felügyelőbizottságról”, vezető tisztségviselőkről”, rendelkezzen?
- Kérdés: valamennyi jogi személy esetén szükséges-e a végelszámolás és felszámolás, ha az adott személy nem folytat üzletszerű gazdasági tevékenységet?
- Nem egyértelmű, miként viszonyulna egymáshoz a jogi személyek közös, általános szabályozása és a Ptk.-ba Szakértői Javaslat által beépíteni javasolt társasági joganyag általános része?
- Az IRM nem kívánja a joganyagot egységesíteni az egyes jogi személyeket érintő joganyagot - csupán a szabályozási minimumot tartalmazza.³²

A fenti kérdések arra mutatnak, hogy a Szakmai Javaslat számos megfogalmazása elkerülhette a szerző figyelmét. Példának okáért teljesen egyértelmű, hogy a jogi személy általános szabályai valamennyi jogi személyre érvényesek, ideértve a gazdasági társaságokat is [Szakértői Javaslat 2:195. § (Mögöttes szabá-

lyok) konkrét rendelkezés utal erre], „Jogi sematizmusról” beszélni abban a körben, ahol a szabályozás absztrakciójának a meghatározásáról van szó, a kérdés megkerülését jelenti. Vezető tisztségviselő, legfőbb szerv (illetve olyan szerv, akinek a „stratégiai” kérdésekben van döntési jogosultsága) minden jogi személy esetében létezik, és a belső kontrollt pedig célszerű - ha nem is kötelezően -, de jogszabály szintjén is modellezni. Ez nem sematizmus. Felügyelőbizottságot pedig azért kell egységesen szabályozni, hogy ugyanazt a szervet ne két-három-négy néven hívjuk - felügyelőbizottság, felügyelő szerv (Ksztv.), ellenőrző szerv vagy egyéb - hanem egy néven illessük eltérő jogi személy formák esetében. Attól, hogy valamelyik jogi személy nem folytat gazdálkodási tevékenységet, attól még lehetnek hitelezői, és a megszüntetését a nyilvánosság biztosításával, a hitelezők jogainak megóvására tekintettel kell szabályozni. Amint említettük, a jelenlegi helyzet teljesen abszurd, és alkotmányellenes.

A vita további menetére nem kívánunk kitérni, mert érdemben új érvek már nem hallhatók, inkább a megfogalmazások erősödő nyíltsága és őszintesége tapasztalható a szabályozás hátterében működő motívumokat illetően.³³

Csehi Zoltán

JEGYZETEK

- 1 Vékás Lajos: Előszó, in. *Vékás Lajos* (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Budapest: Complex, 2008, 53. o.
- 2 A Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozatával elfogadott szöveg, közzétéve a Magyar Közlöny különszámában: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, 2003. február.
- 3 Csehi Zoltán: *Wege und Irrwege der ungarischen Gesellschaftsrechtskodifikation*, (megjelenés alatt: *Kereskedelmi Jog Évkönyve 2008*), összefoglalva *Gyulai-Schmidt Andrea*: Társasági jogi konferencia a magyar tudomány napja alkalmából, LV. Magyar Jog (2008), 441.
- 4 A törvény hivatalos indokolás bevezetője szerint: »III. „1. A társasági jogi szabályozás nem a Polgári Törvénykönyvben (Ptk.), hanem változatlanul önálló törvényben kerül elhelyezésre. Nem lett volna ugyan elvi akadály a gazdasági társaságok joga Ptk.-ba való beillesztésének, de ez a joganyag nagysága, összetettsége és normáinak más típusú absztrakciós szintje miatt jelentős technikai problémákkal járt volna. Ugyanakkor elméleti szempontból is célszerűbb alternatíva a gazdasági társaságok teljes szabályozásának Ptk.-tól való különartása, elsősorban a következő szempontok miatt:
  - A társasági jog nem tisztán szerződéses jellegű, hanem szerzereti normákat is jelentős mértékben tartalmaz.
  - A társasági jog összhangjának megteremtése elsősorban a cégjoggal, a felszámolási és végelszámolási joggal, a tőkepiaci jogával, illetve a számviteli joggal külön törvény keretében jobban megvalósítható.
  - A társasági jog jóval gyorsabban változik, alakul át, mint a polgári jog hagyományosan stabil területei. A társasági jog versenyképességi kérdés is, ahol gyorsan „le lehet maradni”, ha nem élünk az informatika új eszközeivel, vagy nem tesszük pl. rugalmassá a belső szerzereti rendet. «
- 5 Az eredeti javaslat megjelent: Csehi Zoltán: Javaslat az alapítvány és az egyesület szabályozására az új magyar Polgári Törvénykönyvben (bevezetés, törvényszöveg-tervezet és kommentár, 2004), in *Uő.*: *Diké kísértése*. Budapest 2005, 470-521.
- 6 Csehi Zoltán: A jogi személy a magyar alkotmánybírói határozatokban, in: *Sajó András* (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest 2006, 147-165.
- 7 Sárközy Tamás: Alternatív javaslat a „Jogi személyek általános szabályaira, in VII. Polgári Jogi Kodifikáció (2005/4-5.) 34. és skk.; *Uő.*: Alternatív javaslat az egyesület és az alapítvány szabályaira, in VII. Polgári Jogi Kodifikáció (2005/6.) 24. és skk.
- 8 Sárközy: Jogi személyek általános szabályai (7. lj.) 34. o.
- 9 Sárközy: Alternatív javaslat (7. lj.) 28. o.
- 10 *Thomas von Hippel*: Grundprobleme von Nonprofit-Organisationen, Tübingen 2007, 451. o.
- 11 Az alapítványi jog magyar szabályozásának részletes történetét bemutatja: Csehi Zoltán: A magánjogi alapítvány. Budapest 2006, 64. skk. o.
- 12 IH 2008.58 kollégiumi véleményében a Fővárosi Ítéltábla „kölcsonös mögöttség” felfogásával próbálja azt pótolni, ami az alaki jogszabályokban nem igazán létezik, Az egyesületeket az 1989. évi II. törvény eredeti, 1989. január 24-től hatályos 2. § (1) bekezdése a társadalmi szervezetek alá sorolta: „2. § (1) Az egyesülési jog alapján a magánszemélyek, a jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetei - tevékenységük célja és alapítóik szándéka szerint - politikai pártot, szak-szervezetet, tömegmozgalmat, érdekképviselői szervezetet, egyesületet

- lyok) konkrét rendelkezés utal erre], „Jogi sematizmusról” beszélni abban a körben, ahol a szabályozás absztrakciójának a meghatározásáról van szó, a kérdés megkerülését jelenti. Vezető tisztségviselő, legfőbb szerv (illetve olyan szerv, akinek a „stratégiai” kérdésekben van döntési jogosultsága) minden jogi személy esetében létezik, és a belső kontrollt pedig célszerű - ha nem is kötelezően -, de jogszabály szintjén is modellezni. Ez nem sematizmus. Felügyelőbizottságot pedig azért kell egységesen szabályozni, hogy ugyanazt a szervet ne két-három-négy néven hívjuk - felügyelőbizottság, felügyelő szerv (Ksztv.), ellenőrző szerv vagy egyéb - hanem egy néven illessük eltérő jogi személy formák esetében. Attól, hogy valamelyik jogi személy nem folytat gazdálkodási tevékenységet, attól még lehetnek hitelezői, és a megszüntetését a nyilvánosság biztosításával, a hitelezők jogainak megóvására tekintettel kell szabályozni. Amint említettük, a jelenlegi helyzet teljesen abszurd, és alkotmányellenes.
- A vita további menetére nem kívánunk kitérni, mert érdemben új érvek már nem hallhatók, inkább a megfogalmazások erősödő nyíltsága és őszintesége tapasztalható a szabályozás hátterében működő motívumokat illetően.³³
- 13 Csehi Zoltán: Az egyesületi jog a közjog és magánjog keresztútján. Az egyesületi jog és a személyes joggyakorlás kérdése, in [Kisfaludi András (szerk.)] *Liber Amicorum - Ünnepei előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére*. ELTE AJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest 2007, 127-164.
- 14 „A Legfelsőbb Bíróság 2/2005. KJE jogegységi határozata e jogegységi határozat közzétételétől nem alkalmazható.”
- 15 Lásd ehhez Vékás: Szakértői Javaslat (1. lj.) 808. és skk. o.
- 16 A szerző elnevezése a lényegében tulajdonnal és saját vagyonnal nem rendelkező, „kéregető”, pályázgató alapítványokat illetően, amelyek a bevételeiket, annak teljes tökéösségét - felhalmozás helyett - elköltik.
- 17 Sárközy Tamás: Az új Ptk. szövegtervezetéről a gazdasági jog oldaláról, in XV. Gazdaság és Jog (2007) jan. 3. és skk. o.
- 18 Csehi Zoltán: Die juristische Person im Entwurf des neuen ungarischen BGB - ein neues Kapitel in der Geschichte des ungarischen Privatrechts, 48 Jahrbuch für Ostrecht 2007, 279-299.
- 19 Lásd Vékás: Előszó (1. lj.), illetve Vörös Imre: Az új Ptk. tervezetének szakértői javaslata, in LXIII. Jogtudományi Közöny (2008. október) 517. o.
- 20 A 1042/2008. (VI. 30.) Korm. határozat helyezte formálisan is hatályon kívül a polgári jogi kodifikációról rendelkező 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozatot.
- 21 Lásd: Vékás: Szakértői Javaslat (1. lj.) 222. és side. o. *Kisfaludi András* találat.
- 22 *Arthur Meier-Hayoz/Peter Forstmoser*: Grundriss des schweizerischen Gesellschaftsrechts, 7. Bern 1992, 173. és skk. o.
- 23 *Hamza Gábor*: Az európai magánjog fejlődése. Budapest 2002, 126. o.
- 24 Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései, Budapest 2001, 65. skk. o.
- 25 *Sándor István*: A társasági jog története Nyugat-Európában, Budapest 2005, 217. o.
- 26 *Keckés László*: Polgári jog. A személyek joga, Budapest-Pécs 2007.
- 27 Csehi Zoltán: Az alapító, in V. Polgári Jogi Kodifikáció (2003) 6. szám 3-10.
- 28 *Weltmann György*: Az új Polgári Törvénykönyv Szakértői Javaslatainak méltatása, LV. Magyar Jog 2008, 457. és skk. o.; *Keckés László*: Beszámoló a magyar polgári jogi kodifikálásának hányattott sorsáról és egy a reményt újraélesztő tudományos ülésről, LV. Magyar Jog 2008, 504. side;
- 29 LV. Magyar Jog (2008/8.) 513. o.
- 30 *F. Bydlinski*: System und Prinzipien des Privatrecht. Wien/New York 1996, 462-.
- 31 *Gádó Gábor*: Eltérő és egyező álláspontok az új Ptk. előkészítése során, Magyar Jog 2008, 385. skk. o.
- 32 Magyar Jog 2008, 386. o.
- 33 Vékás Lajos: Bírálatt és jobbító észrevételek a új Ptk. kormányjavaslatához, Magyar Jog (2008/9.), 577. és skk..o.

A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége*

I. Bevezető: a tilos szerződések általános polgári jogi megközelítése

1. Érvénytelenség, mint a szerződés bírósági úton kikényszeríthetőségének megtagadása

A szerződő felek elsődlegesen vagyoni viszonyokban érvényesülő privátautonómiájának kiteljesedését a polgári jog a szerződési jog területén kiváltképpen a szerződési szabadság elvének¹ körülbástyázásán, és a túlnyomórészt diszpozitív szerződési jogi szabályozáson keresztül éri el. A polgári jogi normarendszernek szükségszerűen részét képezik azonban azok a jogi rendelkezések is, amelyek egyrészt a polgári jog által védett vagyoni és személyi viszonyokat biztosító célkitűzéseket (pl. a vagyoni forgalom biztonságát), másrészt a polgári jog strukturális értékrendjét (pl. a jóerkölcsöt, vagy a jóhiszeműség és tisztesség követelményét), harmadrészt a jogrendszer egészének koherenciáját és működését (pl. a jogszabályoknak a magánjogi viszonyokban is történő érvényesülését) hivatottak biztosítani. Így maga a szerződési jog számos területen szűkíti a szerződési szabadságot, illetve megteremti azokat a magánjogi jogintézményeket, amelyek a szerződési szabadság magánjogi eszközökkel történő korlátozását lehetővé teszik. Ebbe a gondolatrendszerbe illeszkedik szervesen a szerződések érvénytelenségének kérdésköre is.

A legtöbb modern jogrendszer - eltérő terminológiával ugyan,² de nagyjából azonos lényegi tartalommal³ - ismeri és szabályozza a polgári jogi érvénytelenség kérdését. Más jogokhoz hasonlóan a magyar Ptk. ugyan nem ad normatív fogalmat az érvénytelenségnek, de a szabályozási összefüggésrendszerből és a jogtudományi eredményekből kikristályosodott az érvénytelenség közismert és elfogadott jelentése. Eszerint érvénytelenségről a már létrejött szerződéseknél beszélhetünk akkor, ha a jogszabály a felek valamelyikének akarati hibája, esetleg az akaratnyilatkozat hibája, vagy a szerződéssel elérni kívánt célzott joghatás hibája miatt megvonja azt a lényegi sajátosságot, hogy a szerződésből joghatás (jog és kötelezettség) keletkezzen. A szerződésből származó joghatás megvonása a magánjogi jogviszonyra tekintettel azt jelenti, hogy az állam nem nyújt ahhoz segítséget, hogy a szerződésből származható joghatások bírósági úton kikényszeríthetők legyenek, azaz elsődlegesen nem lehet teljesítést követelni a szerződés alapján, Ezen felül a magánjogi szabályok megfogalmazzák a létrejött, és esetleg részben vagy egészben teljesített szerződés érvénytelensége miatti jogkövetkezményeket is. Az érvénytelenség így a létrejött szerződés bírósági úton történő kikényszeríthetőségének megvonását, és az emiatt beálló jogkövetkezményeket jelenti.⁴

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek szabályozása mellett (pontosabban tartalmilag és érdemben azt megelőzően) centrális kérdésként jelentkezik annak meghatározása, hogy pontosan melyek azok a körülmények, amelyek a szerződés érvénytelenségéhez, és ezáltal bírósági úton kikényszeríthetetlenségéhez vezetnek. A polgári jogi szabályozás ezt a témakört közismerten a „semmisséget” és a „megtámadhatóságot” eredményező érvénytelenségi okok meghatározásán keresztül rendez. Ezek keretében az érvénytelenségi okokat, azok sokszínűsége és szerteágazó volta miatt szokásos az „akarathibák”, az „akaratnyilatkozat hibája” és a „célzott joghatás hibája” triász alapján megközelíteni.⁵ Ebben az összefüggésrendszerben - ahogy a későbbiekben részletesen látni fogjuk - a jelen tanulmány tárgyául választott „jogszabályba ütköző (tilos) szerződések” a célzott joghatás hibája miatti semmisségi okként jelentkeznek.

* A tanulmány a Humboldt-Alapítvány támogatásával készült a hamburgi Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrechtben.

Természetesen valamennyi érvénytelenségi ok végeredményben a szerződés bírósági úton történő kikényszeríthetetlenségét vonja maga után, de az érvénytelenség ezen alapvető sajátossága különösen fontos szerepet játszik majd a jogszabályba ütköző (tilos) szerződések elméleti és tartalmi megítélésénél.

2. A vizsgált téma behatárolása

Annak ellenére, hogy a tilos szerződések érvénytelensége a magyar polgári jogi szabályozásnak kezdetől fogva részét alkotta, lényegében az új Polgári Törvénykönyv tervezetének előkészítéséig egyenetlenség uralkodott a magyar jogban a tilos szerződések pontos körének meghatározását illetően. Korábban ugyanis tilos szerződés alatt értette a jogtudomány a jogszabályba ütköző és a jogszabály megkerülésével kötött szerződés mellett a jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütköző szerződéseket, valamint az uzsorás szerződéseket, sőt Eörsi még a megtámadható általános szerződési feltételeket is ide sorolta.⁶ Az időközben elindult terminológiai tisztázás és az egyes érvénytelenségi okok modern viszonyok közötti értelmezésének folyamatában⁷ az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkészítése hozott alapvető változást, amikor mind a Szakértői Javaslat, mind pedig a hivatalos Törvénytervezet „tilos szerződés” elnevezés alá helyesen már csak a jogszabályba ütköző és a jogszabály megkerülésével kötött szerződéseket sorolja.⁸ Ennek megfelelően a „tilos szerződés” kategóriájába *de lege ferenda* a jogszabályba ütköző és a jogszabály megkerülésével kötött szerződések tartoznak, miközben a jóerkölcsbe ütköző, valamint az uzsorás szerződés önálló dogmatikai rend alapján elkülönülten kezelendők. A jelen tanulmányban a tilos szerződések miatti semmisség kérdéskörét tesszük vizsgálat tárgyává azzal, hogy csak a jogszabályba ütköző szerződések kérdéskörét elemezzük, mivel a jogszabály-megkerülés problematikája egyrészt ugyan „beleolvad” a jogszabályba-ütközés kérdéskörébe, másrészt azonban olyan önálló dogmatikai sajátosságokat vet fel, amelyeket külön cél-szerű vizsgálni.⁹

3. A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések szabályozása a hatályos Ptk.-ban, valamint az új Polgári Törvénykönyv Tervezetében

A jelenleg hatályos Ptk. (1959. évi IV. törvény) lényegében hatálybalépése óta (a szocialista jog időközben hatályon kívül helyezett sajátosságait figyelmen kívül hagyva) változatlan tartalommal és szóhasználattal szabályozza a jogszabályba ütköző (tilos) szerződéseket. A Ptk. 200. § (2) bek. szerint „*semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet a jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz*”. A közismert megfogalmazásból egyértelműen kitűnik, hogy ugyan a jogszabályba ütköző szerződés semmisségét fogalmazza meg a hatályos Ptk. főszabályként, de maga a normaszöveg sem tekint minden jogszabályba ütköző szerződést semmisnek, hanem csak azokat, amelyekhez a jogszabály más jogkövetkezményt nem fűz.¹⁰

Az új Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslata, átvéve a Szakértői Javaslat megfogalmazását,¹¹ meglehetősen alapvető változást tartalmaz a jelenlegi szabályozáshoz képest. A Törvényjavaslat 5:75. §-a szerint: „*Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Más jogkövetkezmény előírása mellett is semmis a szerződés akkor, ha a jogszabály ezt külön kimondja, vagy ha a jogszabály célja a tilos szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása.*” A módosított szabályozás láthatóan meg ki-

vánja erősíteni a jogszabályba ütközés miatti semmisséget, mivel az eddig kivételként szabályozott esetekre is kiterjeszti a semmisséget az idézett feltételekkel.

4. Problémafelvetés

Mind a fent hivatkozott hatályos szabályozás, mind a leendő új Polgári Törvénykönyv normaszövege teljesen egyértelműnek és problémamentesnek tűnik. Azonban a hatályos szabályozáshoz kapcsolódó bírósági gyakorlat és a Törvényjavaslat indokolásának egyik gondolata között olyan diszkrépanciát vélünk felfedezni, amely féltő, hogy az egyébként üdvözölendő új szabályozás érvényesülését, és a jogszabályba ütköző (tilos) szerződések magánjogi megítélését a gyakorlatban megnehezíti, fenntartva ezzel az egyébként sem csekély jogbizonytalanságot ezen a területen. A Törvényjavaslat 5:75. §-ához fűzött indokolás ugyanis azt írja, hogy a „*Javaslat tételes rendelkezései megőrzendő értékűként támaszkodnak a magyar magánjogi bírósági gyakorlat eredményeire (a Kúria 53. számú, 1932. június 21-én kelt jogegységi döntésére), továbbá az elmúlt évek bírósági jogértelmezésére (főként a Legfelsőbb Bíróságnak az ún. kontárszerződések kapcsán kialakított állásfoglalásaira)*”. Az alapvető probléma azonban sajnos az, hogy valójában nincsen „megőrzendő értékűként” kezelhető „elmúlt évek bírósági jogértelmezése” a tilos szerződések érvénytelenségének megítélését illetően, hanem helyette a helyzet a következő.

A jelen tanulmány III. részében részletesen bemutatjuk, hogy a viszonylag egyértelmű törvényi szabályozás rendkívül bizonytalan és ellentmondásos fogadtatásra talált a bírósági gyakorlatban. Ez a helyzet különösen azután alakult ki, hogy a Kúria oly sokat idézett „kontárszerződésekkel” kapcsolatos gyakorlatát túlzóan általánosítóan alkalmazták a bíróságok az elmúlt években. A magyar bírósági gyakorlat rendkívül megszorítóan értelmezi a jogszabályba ütközés miatti semmisség lehetséges alkalmazási terjedelmét, amely ellentétes az alábbi II. részben bemutatott nemzetközi megoldásokkal, valamint nem utolsósorban a jogintézmény céljával. Az az elterjedt felfogás pedig, amely szerint a semmisséget minden esetben ki kell mondania annak a jogszabálynak, amelybe ütközik a szerződés, egyenesen *contra legem* tekinthető. Mindezt tetézi, hogy a jogszabályba ütköző (tilos) szerződések lényeges kérdéseit illetően semmifajta támpontot nem szolgáltat az eddigi bírósági gyakorlat, és pont a tervezett új szabályozás alapján mérlegelendő kérdésben (a tiltó szabály célja) hallgatnak, vagy a tervezett új szabályozással ellentétes álláspontot tartalmaznak a publikus ítéletek. Megjegyezzük még, hogy a Törvényjavaslat 5:75. §-a már hivatkozott indokolásának harmadik bekezdése a más jogkövetkezmény mellett a semmisség esetére kizárólag a semmisség szankciójának kifejezett előírását említi, megfelelkezve a normaszövegről, amely szerint a jogszabály céljával ellentétes szerződés is eredményezheti a semmisséget. Az indokolás ezzel egyrészt nem teljesen kompatibilis a normaszöveggel, másrészt megerősítheti a jelenleg hibás bírósági gyakorlatot, amely az értelmezés és a jogszabály céljának vizsgálata helyett mindig a kifejezett tiltó normát, a semmisség előírását keresi.

Miért jelent az eddigi bírósági gyakorlat és a Törvényjavaslat indokolásán keresztül az új normaszöveg összekapcsolása problémát? Azért, mert az eddigi leszűkítő bírósági gyakorlat finoman szólva sem volt aggálytalanul levezethető a Ptk. 200. § (2) bek. szövegéből, és féltő, hogy a bírósági gyakorlat az új Polgári Törvénykönyv szövege mellett sem változna. Vagyis a bíróságok megerősítve érezhetik magukat abban (hivatkozva a Kúria más viszonyok között meghozott jogegységi döntésére, valamint a saját „kontárszerződéses gyakorlatukra”), hogy a semmisség megállapítása jogszabályba ütközés miatt erősen megszorítóan értelmezendő, és ezt a semmisségi okot továbbra is a Ptk.-val enyhén ellentétesen értelmezzék.

A jelen tanulmánnyal a jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmisségének tartalmi feltárásához és lényeges kérdéseinek értelmezéséhez szeretnénk hozzájárulni. Ennek érdekében a II. részben bemutatjuk, egy kisebb jogtörténeti kitérő után, a kérdés más jogrendszerekben és a magánjog nemzetközi egységesítésének folyamatában történő kezelését. Ezt követően a III. részben a hatályos magyar szabályozás értelmezésének és joggyakorlatának fenti kritikáját támasztjuk alá. A dolgozat IV. részében - támaszkodva más jogrendszerek eredményeire is - a jogszabályba ütköző (tilos) szerződések egyes kérdéseinek helyes értelmezésére és tartalmára teszünk javaslatot *de lege ferenda*.

II. A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések a jogösszehasonlítás és a jogegységesítési törekvések tükrében

1. Bevezető, római jogi visszatekintéssel

A jogösszehasonlítás jogtudományi irodalmában az egyik alapvető műnek joggal tekintett könyvében *Zweigert és Kötz* a jogszabályba ütköző szerződések vizsgálata körében már a bevezető gondolatok között rögzítik, hogy a szerződési szabadság elvének kívánatos érvényesülése ellenére a modern jogrendszerek egyike sem mond(hat) le arról, hogy a jogszabályba ütköző szerződéseket, hasonlóan a jóerkölcsbe ütköző szerződésekhez, semmisnek nyilvánítsa. A jogszabályba ütközés főszabályként ezért valamennyi jogcsaláddhoz tartozó valamennyi jogrendszerben a szerződés vagy annak egy részének az érvénytelenségét eredményezi.¹² A tilos szerződések semmisségének polgári jogi vizsgálatánál így nem maga a semmissé nyilvánítás jogalkotói szándéka az igazi kérdés, hanem az, hogy az egyes jogrendszerek a főszabályként semmis jogszabályba ütközés esetén hogyan tudják azt a kérdést kezelni, hogy az adott jogrendszer egészének jogszabályi rendelkezései nem azonos súllyal érintik a felek szerződési viszonyait. Vagyis a jogszabályok között differenciálni szükséges aszerint, hogy a jogszabály érinti-e egyáltalán és milyen súllyal a (felek közötti) magánjogi viszonyokat, vagy esetleg olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek megsértése nem okvetlenül szükséges, hogy a szerződés érvényességére hatással legyen. Másként megfogalmazva azt látjuk, hogy a jogszabályba ütközés semmisségének általános szabálya mellett a magánjogi rendszerek a kérdés strukturáltabb kezelését többnyire úgy érik el, hogy a jogszabályok között tesznek különbséget a magánjogi hatást illetően, amivel a jogszabályba ütközés árnyaltabb megítélését célozzák, és végeredményben kivételeket teremtenek a szerződések jogszabályba ütközésének általános magánjogi tilalma alól.¹³ Természetesen a jogszabályok céljával és magánjogi hatásával kapcsolatos megállapítások a konkrét szerződések esetében óhatatlanul feltételezik a bíróságok körültekintő és megalapozott jogértelmezését, hiszen maga a jogszabály nem tud minden esetben kitérni a kívánatos magánjogi hatások pontos rögzítésére.

A jogi normák közötti különbségtétel a magánjogi relevanciát illetően egyébként nem a modern korok találmánya, hanem a római jogból jól ismert gyakorlat, amely ezért is részét képezi a mai jogrendszerek kulturális gyökereinek, és a jogszabályba ütköző szerződések semmissége megítélésének. Már a klasszikus római jog a magánjogi hatást illetően háromfajta jogi rendelkezés között differenciált. A *lex perfecta* olyan jogi norma volt, amelynek megsértése a jogügyletet kifejezetten a semmisség szankciójával sújtotta. Ezzel szemben a *lex minus quam perfecta* a jogi norma megsértése esetére önálló szankciót irányzott elő, amely azonban a jogügylet érvényességét nem érintette. Végül ismert volt a *lex plus quam perfecta*, amely a jogszabályba ütközés önálló szankcionálásával párhuzamosan a jogügyletet semmisséggel is szankcionálta.¹⁴ Később a tilos szerződések köre tovább bővült, ugyanis főleg a köztársasági korban a prétori jog részben szakított a fenti tagolással, és a törvény szellemével, illetve a tör-

vény értelmével ellentétes szerződéseket is megtiltotta, sőt a törvény célját megghiúsító szerződéseket is semmisnek tekintette.¹⁵ A római jog ezen felfogása végeredményben a jogszabályba ütköző szerződések meglehetősen széles tilalmához vezetett, amelyben a jogellenes szerződési tartalom megtörése inkább kivételként maradt hátra.

Természetesen a római jog fenti differenciált megközelítése erősen ható örökség ma is a modern jogrendszerekben. Az egyes mai jogrendszerek a jogszabályba ütköző szerződések általános tilalma mellett megkísérelnek olyan strukturált megközelítést alkalmazni, amely figyelembe veszi a jogszabályok magánjogi viszonyokra érvényesülő relevanciáját. Ezzel egyrészt fenntartják a tilalom általános érvényesülését, másrészt a jól behatárolható kivételek alapján a magánjogi szerződéses kapcsolat érvényességét nem mindig vonják meg a jogszabályba ütközés miatt. Ezt a bonyolult, de kívánatos egyensúly mechanizmust a különböző jogrendszerek a kulturális, történeti és szabályozási sajátosságaiknak megfelelően nyilvánvalóan más-más technikával és hangsúlyokkal valósítják meg.

2. Egyes nemzeti jogok megoldásai

a) *Francia jogcsalád.* A francia Code civil a jogszabályba ütköző szerződések problematikájához a szerződés tartalma oldaláról közelít. A Code civil 1108. cikke a szerződések létrejöttének együttes feltételeként kezeli többek között az egyik szerződő fél szolgáltatásának tekintett szerződés tárgyának (*objet certain*), és a másik fél ellenszolgáltatásának tekintett „megengedett jogszerűség” (*cause licite*) meghatározását, amelyek nélkül nem beszélhetünk szerződésről. A vizsgált téma szempontjából döntő rendelkezések a Code civil 1131. és 1133. cikkeiben találhatóak, amelyek szerint a szerződésből nem származhat joghatás, ha a szerződés meg nem engedett szerződési tartalommal rendelkezik, amely különösen akkor valósul meg, ha azt a jogszabály megtiltja. A meg nem engedett szerződési tartalom (*cause illicite*) meglehetősen szélesen értelmezendő, amelybe nemcsak a kifejezett jogszabályi tilalomba (kogens szabályokba) ütközés tartozik bele, hanem az is, ha a szerződés egyéb aspektusa alapján megállapítható a jogszabály lényegének (céljának) a megsértése. Ilyen jogszabályba ütközést megalapozó egyéb aspektus lehet pl. a felek személye, vagy a szerződő felek célja és elvárása, amelyet a szerződéssel el akartak érni.¹⁶

A francia Code civil fenti szabályaihoz nagymértékben hasonló rendelkezéseket és megoldást tartalmaz az olasz Codice civile (1343. és 1418. cikkek), a spanyol Código civil (1255, 1271. és 1277. cikkei), valamint a portugál Código civil is (280. cikk). A különbség talán csak abban van, hogy amíg a francia bíróságok a Code civil meglehetősen általánosan megfogalmazott jogszabályba ütközés miatti semmisség eseteit az eltérő jogszabályi célokra és magánjogi relevanciákra tekintettel megpróbálják megszorítóan értelmezni,¹⁷ addig az olasz, spanyol és portugál magánjogi törvények kifejezetten tartalmazzák azt a megkötést, hogy a jogszabályba ütközés miatti semmisség nem alkalmazható, ha a jogszabály más jogkövetkezményt fűz a jogsértő szerződéshez.¹⁸ Ugyanakkor ezekben az országokban is a bírósági gyakorlat és a jogtudomány egyértelmű gyakorlatot dolgozott ki és követ azzal kapcsolatban, hogy amennyiben a szerződés a jogszabály normatív célját sérti, vagy a jogszabály céljából a magánjogi joghatás megvonása kikövetkeztethető, úgy a szerződés semmissége más jogkövetkezmény mellett is megállapítható.¹⁹

b) *Angolszász jog Európában.* A tilos szerződések megítélését illetően az angol jog az egyik legszigorúbb megoldást követi Európában.²⁰ Az angol jogban ugyanis tilos szerződésnek minősülnek és emiatt semmisek azok a szerződések, amelyek akár az írott jog tilalmába (*statute law, Act of Parliament*), akár egy esetjogi (*common law*) tilalomba ütköznek. Ezek a tilos szerződések (*illegality* vagy *statutory invalidity*) egyébként rendszertanilag be-

leilleszkednek a közrendbe (*public policy*) ütköző szerződések általánosabb kategóriájába, és jórészt összerosódnak a mi fogalmaink szerinti jóerkölcsebe ütköző szerződésekkel. Az angol jogtudomány és gyakorlat általános álláspontja szerint, így tilos szerződésnek tekintendők a jogszabályba vagy az esetjogi ütköző szerződések mellett azok is, amelyek a „zavartalan kormányzást” (*injurious to good government*) vagy a „zavartalan igazságszolgáltatást” akadályozzák pl. a közigazgatási (büntetőjogi) normák megsértésén keresztül, továbbá amelyek a gazdasági közérdek ellen hatnak.²¹ Részben a fogalmi tisztázás érdekében, részben az angol jog említett szigorának pontosítása céljából egy átfogó elemzés keretében a *Law Commission* évekkal ezelőtt célba vette a jogszabályba ütköző szerződések miatti érvénytelenség felülvizsgálatát és konkretizálását. Az előzetes javaslatok szerint²² a bíróságoknak a tilos szerződésektől történő joghatás megvonását a jövőben szélesebb körben kellene mérlegelniük. Ennek során vizsgálhatnák a kérdéses jogsértés súlyát, a jogsértésről való tudomás vagy a szándékosság kérdését, azt, hogy van-e visszatartó ereje a semmisség kimondásának, hogy a semmisség összhangban van-e a megsértett jogszabály céljával, vagy arányos-e a jogsértéssel a szerződés semmisségének megállapítása. Hangsúlyozzuk, hogy ezek az elképzelések még nem váltak élő gyakorlattá, és csak szempontokat nyújtanak a semmisséget egyébként rendkívül széles körben alkalmazó bírósági gyakorlat számára a mérlegelést illetően.

c) *Német jogcsalád.* A német BGB 134. §-a szerint semmisek a jogszabályi tilalomba ütköző jogügyletek, „kivéve, ha a jogszabályból más következik”. A német jogtudomány a jogszabályba ütköző szerződések kérdéskörét elsődlegesen az adott jogszabály tiltó jellegének (*Verbotsgesetz*) strukturált vizsgálatán keresztül közelíti meg, és a tilalom (semmisség) érvényesülését illetően azt vizsgálja, hogy a jogszabály céljával összeegyeztethető-e, illetve összhangban van-e a szerződés semmisségének következménye. A szerződés semmisségét a törvényi tilalomba ütközés miatt akkor nem alkalmazza a német jog, ha a jogszabályból kifejezetten vagy közvetetten az következik, hogy a jog a szerződő felek szerződésétől nem kívánja a tilalmi előírás megsértése ellenére sem a joghatást megvonni. Tehát a „jogszabályból más következik” kitétel nem azt jelenti, hogy a jogszabályi tilalom szankcionálása kizárná a szerződés semmisségét, hanem az, hogy a jogszabálynak nem célja (nem kívánt következménye) a jogsértő szerződés semmisséggel történő szankcionálása. Ez a német jogban oda vezet, hogy a BGB 134. § alkalmazására meglehetősen széles körben kerül sor, amelynek során komoly szerep hárul a bíróságra és a jogtudományra a megsértett jogszabály jogalkotói céljának magánjogilag releváns hatása mérlegelését illetően.²³

A svájci OR 20. §-a meglehetősen általános jelleggel pusztán azt tartalmazza, hogy a „jogellenes tartalmú” (*widerrechtlicher Inhalt*) szerződés semmis, és ezen felül semmifajta megszorítást nem tesz a törvényszöveg. Eszerint kivétel nélkül minden jogellenes tartalommal rendelkező szerződést részben vagy egészben semmisnek kellene tekinteni a svájci jog alapján. Az OR általános tilalmát a svájci jogtudomány és a joggyakorlat ezért úgy szűkítette, hogy amennyiben a tilalmat megfogalmazó jogszabály a jogsértésnek önálló szankciót ad, akkor a semmisség jogkövetkezményét általában nem alkalmazza a bíróságok, kivéve, ha a jogsértésre szankciót tartalmazó jogszabály céljából megállapítható, hogy a jogsértő szerződés joghatása ellentétes lenne a jogszabály társadalmi-gazdasági céljával.²⁴ Ezzel a svájci jog végeredményben a német joggyakorlathoz meglehetősen közelítő megoldáshoz és következményre jut.

Az osztrák ABGB 879. §-a hasonlóan a német BGB-hez a jogszabályi tilalomba ütköző szerződéseket semmisnek nyilvánítja, de csakhogy, mint a svájci OR semmifajta normatív megszorítást nem tesz. Ennek ellenére az osztrák jogban sem lesz valamennyi jogszabályba ütköző szerződés semmis, mert az elmélet és a gyakorlat az ABGB általános szabályát úgy értelmezi, hogy a szerző-

des semmissége vagy magából a jogszabály rendelkezéséből, vagy a tilalmi szabály céljából kell, hogy kikövetkeztethető legyen. Itt is komoly szerep hárul a bírósági gyakorlatra, mert a törvény parttalan semmisségi következményét kell leszűkíteni a jogszabály céljára, amelynek alapján valószínűsíteni kell a vélelmezett jogalkotói szándékot a szerződéses joghatások megengedettséget vagy megvonását illetően.²⁵

3. Magánjogi jogegységesítési törekvések a vizsgált kérdést érintően

Tekintettel egyrészt arra, hogy a jogszabályba ütközés miatti semmisség kérdése a szerződési jog egyik centrális témakörét érinti, másrészt arra, hogy a fentiek szerint az egyes jogrendszerek meglehetősen sokszínű és eltérő technikát alkalmaznak a kérdés kezelésére, célszerűnek tartjuk egy pillantást vetni az európai magánjogi jogegységesítési törekvésekre a vizsgált problémakört illetően. Ez annál is inkább indokoltnak tűnik, mert az európai magánjogi jogegységesítési törekvéseket ma már komoly tudományos alapok és eredmények támasztják alá,²⁶ így ennek vizsgálata a szerződési jog területén nem kerülhető meg.

a) *UNIDROIT-Alapelvek.* A magánjog nemzetközi jogegységesítésének törekvései körében elsőként említjük az UNIDROIT által a nemzetközi kereskedelmi szerződésekre kidolgozott Alapelveket.²⁷ Az UNIDROIT-Alapelvek jellegüknél fogva a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban létrehozandó szerződések számára állapítanak meg olyan „modellszabályokat”, amely az egyes államok magánjogai által általánosan elfogadható megoldásokat (az US-amerikai jogból ismert *Restatement*-hez hasonlóan) tartalmaznak. Nem minősülnek azonban állami vagy szupranacionális jogforrásnak (pl. nemzetközi szerződésnek), de mint ún. *soft law* a kereskedelmi kapcsolatokban a szerződő felek által választható jogforrásként alkalmazhatóak, valamint modelként szolgálhatnak a nemzeti jogalkotónak éppúgy, mint a normatív jogegységesítésnek. Fontos hangsúlyozni, hogy az UNIDROIT-Alapelveknek fogalmilag nem célja egy olyan egységes jog megteremtése, amely kiküszöböli az egyes nemzeti jogok eltérő szabályaiból adódó különbségeket, hanem pusztán a nemzetközi kereskedelmi forgalomban mindenki számára elfogadható szerződési szabályokat (mint egyfajta „magánjogi közös nevezőket”) gyűjti csokorba, és modellként ajánlja ezeket.²⁸ Az UNIDROIT-Alapelvek ennek szellemében szabályozzák az általános rendelkezések (pl. szerződési szabadság rögzítése, jognyilatkozat értelmezési elvek, jóhiszeműség követelménye stb.) irtán a szerződés megkötését, érvényességét, értelmezését, tartalmát, valamint a teljesítés és a szerződésesség egyes kérdéseit. A témánk szempontjából releváns kérdést illetően első látásra meglepő módon az UNIDROIT-Alapelvek pusztán egy negatív normát tartalmaznak. Az érvénytelenséggel foglalkozó 3. fejezet 3.1. cikke kifejezetten rögzíti ugyanis, hogy az UNIDROIT-Alapelvek tudatosan nem tartalmaznak szabályokat többek között a jogszabályba ütközés miatti érvénytelenség kérdésére. Ennek az oka az UNIDROIT-Alapelvek említett jellegében keresendő. A jelen tanulmány is felvillantotta korábban, hogy az egyes államok milyen eltérő technikákat alkalmaznak a jogszabályba ütköző szerződések magánjogi megítélését illetően, ami még akkor is jelentős sajátosság, ha végeredményben és tendenciájában azonos eredményre jutnak. Az UNIDROIT-Alapelvek számára azonban a nemzeti jogok eltérései olyan divergenciát jelentenek, amely nem tette lehetővé (legalábbis az UNIDROIT értékelése szerint) az egységes elvek és szabályok megfogalmazását ebben a kérdésben. Így az UNIDROIT-Alapelvek implicite rábízák a nemzetközi magánjogi kollíziós normák által felhívott nemzeti jogra a szerződés jogszabályba ütközés miatti minősítését. Ez következik abból, hogy az UNIDROIT-Alapelvek nem írhatják felül és nem lehetnek ellentétesek a nemzeti jogok kógens szabá-

lyaival (1.4. cikk), márpedig a jogszabályba ütköző szerződés tilalma, és az amiatti jogkövetkezmények fogalmilag ebbe a körbe tartoznak. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy azt a körülmenyt, hogy az UNIDROIT-Alapelvek nem tartalmaznak rendelkezéseket a tilos szerződések érvénytelenségére (egyáltalán a szerződési tartalom tilalmára) vonatkozóan, nem lehet úgy értelmezni, hogy az UNIDROIT-Alapelvek tartalmilag nem tekintenek érvénytelennek a jogszabályba ütköző szerződéseket. Pusztán arról van szó, hogy az UNIDROIT-Alapelvek jellegüknél fogva nem kerülhetnek ellentétbe a nemzeti jogok kógens szabályaival, ezért szükségszerűen tartózkodnak a tilos szerződésekkel kapcsolatos elvek megfogalmazásától. Ennek a kérdésnek a rendezését meghagyják a nemzeti magánjogoknak.²⁹

b) *Európai szerződési jog egységesítése.* Kétségtelen tény, hogy a jelenkor talán egyik legnagyobb intellektuális kihívása egy egységes európai magánjog tudományos megalapozása, amely talán hosszabb távon elvezethet egy egységes európai magánjogi kódex megalkotásához. Ennek a különböző szakmai műhelyekben folyó, és az Európai Bizottság által is (változó intenzitással) forszírozott munkálatoknak ma már látványos eredményei vannak,³⁰ amelyek közül itt a legfontosabbakat említjük, koncentrálna a tilos szerződések érvénytelenségének mikénti kezelésére.

Az „Európai Szerződési Jog Alapelvei” (*Principles of European Contract Law, PECL*) I. és II. részének konszolidált változata³¹ a tilos szerződések érvénytelenségét illetően még az UNIDROIT-Alapelvekkel szinte azonos megoldást tartalmazott. A 4.101. cikk a szerződések érvénytelenségével foglalkozó részben rögzítette, hogy a PECL nem kívánja szabályozni a jogszabályba vagy a jóerkölcsbe ütközés, valamint a hiányzó jog- vagy cselekvőképesség miatti érvénytelenség kérdését. Ezt a hivatkozott cikkhez fűzött kommentár azzal indokolta, hogy a tagállamok nemzeti jogában ennek a kérdésnek a megítélését illetően olyan jelentős eltérések tapasztalhatóak, amelyek egyelőre kérdésessé teszik, hogy ezekre a témákra megállapíthatók-e egyáltalán közös európai elvek és szabályok, vagy teljes egészében a nemzeti jogokra kell bízni az érvénytelenségi ok és a jogkövetkezmények mikénti rendezését. Ezzel a meglehetősen óvatos és tartózkodó hozzáállással gyökeresen szakított a néhány évvel később megjelent III. rész,³² amely önálló fejezetet szentel a „jogellenesség” kérdésének. A PECL III. részének 15. fejezete nemcsak hogy különválasztja a tagállamok jogában „alapvető elvnek” a megsértése (a mi fogalmaink szerinti jóerkölcsbe ütközés) miatti érvénytelenség (15.101. cikk) témakörét a jogszabályba ütköző szerződések érvénytelenségétől (15.102. cikk), hanem részletesen szabályozza is ezeket. A tilos szerződés érvénytelenségével kapcsolatban a 15.102. cikk szabályai közül négy aspektusra kell külön felhívunk a figyelmet. Egyrészt a PECL hivatkozott szabálya rögzíti azt a nálunk talán evidensnek tekintett alapvetést, hogy a jogszabályba ütközés miatti érvénytelenségről kizárólag kógens (kötelező, eltérést nem engedő) jogi norma esetén beszélhetünk. Ugyanakkor a jogsértés vonatkozhat a felek személyére, a szerződéskötés módjára és körülményeire, valamint mindenekelőtt a szerződés tartalmára. Másrészt a kötelező normát sértő szerződésre főszabályként azt a jogkövetkezményt rendeli az (1) bek. alkalmazni, amelyet maga a kógens norma kifejezetten rögzít. Harmadrészt abban az esetben, ha a megsértett jogszabály kifejezetten nem tartalmazza jogkövetkezményt a szerződésre, a bíróságok mérlegelhetik azt, hogy a szerződést részben vagy egészen érvénytelennek nyilvánítják, vagy esetleg módosított tartalommal mentik meg. Végül talán az egyik legérdekesebb kérdés a 15.102. cikk (3) bek.-ben van rendezve. A PECL szerint a tilos szerződés semmisségének megállapítása során „megfelelő és arányos” választ kell találnia a magánjognak a jogsértésre, ahol „minden lényeges körülményt” mérlegelni kell. A „lényeges körülmények” közé tartozik különösen a megsértett jogszabály célja, a jogszabály által védett személyi kör, a jogszabály által meg-

állapított szankciók terjedelme és visszatartó ereje, a jogsértés súlya, a jogsértés szándékossága, valamint a szerződés és a jogsértés közötti összefüggés.

Lényegében a PECL fent ismertetett szabályai köszönnek vizsza a 2008. év elején nyilvánosságra hozott Közös Referencia Keret Tervezetében is (*Draft Common Frame of Reference, DCFR*).³³ A DCFR a PECL továbbfejlesztésén alapuló olyan széles szakmai bázisra támaszkodó szakértői mű, amely már egy leendő európai szerződési anyagi jog szakmai tervezetének is tekinthető. A DCFR 11.-7:302. cikke kisebb eltérésekkel ugyan, de megismétli a PECL fent idézett rendelkezés tervezetét a jogszabályba ütköző szerződések semmisségének kezelését illetően.

A magunk részéről a PECL és a DCFR fenti megoldását az alábbi okok miatt fenntartásokkal kezeljük, és az alábbi kritikai megjegyzéseket fogalmazzuk meg vele kapcsolatban. Egyrészt úgy tűnik az általunk megvizsgált jogrendszerek megoldásai alapján, hogy a PECL 15.102. cikke, valamint a DCFR II.-7:302. cikke nem az európai nemzeti magánjogok általánosan elfogadott eredményeit tükrözik vissza. Ugyanis a nemzeti jogokban a jogszabályba ütközés miatti semmisség jóval szélesebb körben érvényesül, hiszen a legtöbb jogrendszer - jól körülhatárolható elvek alapján - más jogkövetkezmény mellett is ismeri a semmisséget. A PECL és a DCFR ezzel szemben a jogszabályba ütközés semmissé nyilvánítása érdekében megkívánná a semmisség külön kimondását minden esetben, vagy ennek hiánya esetére egy meglehetősen kérdéses jogkövetkezmény rendszert nyújt alternatívaként, eléggé problematikus konkretizálási támpontokkal. Így pl. szkeptikusan kezeljük azt, hogy a jogszabályba ütközés miatt „elrendelheti-e a bíróság a szerződés módosítását” a magánjog általános értékrendje, és a tagállamok bármelyikének tételes magánjoga szerint, ahogy ezt a 15.102. cikk, illetve a II.-7:302. cikk előírja. Kérdéses számunkra az is, hogy a jogszabályba ütközés jogkövetkezményeként alkalmazható semmisség megállapításában játszhat-e az szerepet, hogy a jogsértés szándékos volt-e. Ugyanígy nem tudjuk, hogy miként tudnák a bíróságok a jogsértés „súlyát” mérlegelni, amikor az inkább ténykérdésként jön elő, hiszen a jogszabály általában nem csak a „súlyos” megsértést nem tolerálja, hanem magát a jelző nélküli jogsértést. Mindezek alapján álláspontunk szerint a PECL és a DCFR meglehetősen relativizálja a jogszabálysértés magánjogi konzekvenciáit, és túl flexibilis megoldást alkalmaz, amely viszont a tilos szerződések problematikájának jogrendszerbeli céljával³⁴ nincsen teljesen összhangban.

Megjegyezzük még, hogy az európai magánjog egységesítésének előkészítésében és megalapozásában tevékenykedő más műhelyek³⁵ a tilos szerződések megítélésének kérdésében a PECL és a DCFR szabályaitól eltérő megoldásra jutnak. Így pl. az ún. Pávia-csoport (az Európai Magánjogászok Akadémiája) által előterjesztett javaslat³⁶ 140. cikke a jogszabályba ütköző szerződések miatti semmisséget meglehetősen széles körben alkalmazná. Ez a tervezet a semmisséget (hasonlóan egyébként a német BGB 134. §-ának szövegéhez) csak akkor nem alkalmazná, ha a megsértett jogszabályból az következik, hogy a szerződés semmissége nem áll összhangban a megsértett jogi norma által kívánatosnak tartott jogkövetkezményekkel. A tervezet kitér olyan kényes kérdésekre is, mint pl. a büntetőjogi normák, vagy a tevékenységvégzési (foglalkozási) szabályok megsértése miatti érvénytelenség problémája, amelyek esetében is megszorító feltételek között ugyan, de elképzelhetőnek tartja a semmisség megállapítását.

4. Közbenső értékelés

Az egyes európai nemzeti jogok megoldásainak és az európai magánjogi jogegységesítési elképzelések rövid vázolóla után célszerűnek tartunk a további vizsgálódás számára egy rövid értékelést a következők szerint. Az európai nemzeti jogok megoldásából azt szűrhetjük le, hogy ugyan a jogrendszerek alapvetően el-

térő technikáikcai, de a tilos szerződések semmisségét széles körben, kiterjedten elismerik. A semmisséget a jogszabályi tilalom önálló szankcionálása mellett is alkalmazzák, ha a jogszabály céljából kikövetkeztethető, hogy a jogszabály a jogsértő szerződés joghatását is meg kívánja vonni. Ezért valamennyi jogrendszer differenciál a jogszabályba ütközés megítélése és semmissé nyilvánítása során a jogszabályi tilalom célja és rendeltetése alapján akkor, ha a jogszabály a megsértése esetére önálló szankciót ír elő. Ugyanakkor az európai magánjogi jogegységesítési törekvések eredményei és javaslatai egyrészt meglehetősen divergálnak egymástól, másrészt nem minden szempontból jutnak megalapozott javaslatra a vizsgált kérdést illetően. Ezért az európai magánjog egységesítésének jelenlegi állapota szerinti előkészítő anyagok a jogszabályba ütköző szerződések semmisségének nemzeti jog szerinti minősítésében és részletkérdéseinek feltárá-sában egyelőre nem segítenek.

III. A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések tartalmi megítélésének problémái a magyar jogban

A jogszabályba ütköző szerződések megítélése a magyar jogban meglehetősen nagy változásokon ment át az elmúlt évtizedekben, ami önmagában nem lenne probléma, ha a végkifejlet megnyugtató irányba mutatna. Sajnos azonban megnyugtató végkifejletről nincsen szó, és féltő, hogy a jelenlegi gyakorlat nem lesz túl pozitív hatással az új Polgári Törvénykönyv tervezett szabályainak gyakorlati kezelésére.

1. Koncepcionális ingadozások és bizonytalanságok

Elsőként tekintsük át azt, hogy milyen koncepcionális irányváltások kristályosodnak ki a lényegében változatlan törvényszöveg mellett a magyar gyakorlatban!

a) *Kiegyensúlyozottság: a '40-es évek végéig tartó időszak.* Az 1940-es évek legvégéig a magyar magánjogi gondolkodást alapjaiban határozta meg a sajnos hatályba soha nem lépett 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat (MTJ).³⁷ Az MTJ 972. §-ának megfogalmazása szerint a „törvényes tilomba ütköző szerződés, amennyiben a törvény mást nem rendel, semmis”. Annak ellenére, hogy az MTJ-nek a német BGB 134. §-ához nagymértékben hasonló hivatkozott rendelkezése elvileg túlzottan tág értelmezésre adhatna alapot, a gyakorlatban és a jogtudományban a jogszabályba ütköző szerződések semmisségének problémakörét meglehetősen kiegyensúlyozottan és magas színvonalon kezelték. A tilos szerződések érvénytelenségének főszabálya mellett a korábbi magyar jog a „törvény mást nem rendel” kitétel nem úgy értelmezte, hogy a törvény által meghatározott önálló szankció megvonná a semmisség lehetőségét a bíróságtól, hanem úgy, hogy a jogszabályba ütközés esetén a jogszabályból értelmezés és a jogszabály rendeltetésének (céljának) vizsgálata útján az „következik”, hogy nem kívánja a magánjogi semmisség szankcióját alkalmazni a felek kétoldalú szerződéses kapcsolatára. Ez a helyes felfogás lehetőséget biztosított arra, hogy egyes esetekben a jogszabályi tilomba ütközés ellenére se kerüljön alkalmazásra a semmisség, de ugyanakkor arra is, hogy a jogsértés önálló szankcionálása mellett a semmisség is megállapítható legyen. Azt, hogy a jogsértő szerződés ténylegesen semmisnek tekintendő-e a konkrét esetben, elsődlegesen a megsértett jogszabály céljából, vélelmezett és kívánatos magánjogi hatásából kellett kikövetkeztetni azzal, hogy természetesen a semmisség önálló kimondása esetén ellentétes következtetésre nem lehetett jutni.³⁸

b) *Túlzottan kiterjesztő általánosítás: a '60-as évek közepéig tartó időszak.* A fenti kiegyensúlyozott megítélés egyértelmű törést szenvedett az 1950-es évek elejétől. Nyilvánvalóan a szocialista

rendszer legitimációs kényszeréből a jogszabályba ütközés általános tilalma miatti semmisséget túlzottan kiterjesztően alkalmazták, lényegében a szó szerinti és kivétel nélküli érvényesülésre degradálták. Ennek nyíltan kimondott oka a tervgazdaság és a „szocialista törvényesség” megszilárdítása volt,³⁹ amely leegyszerűsített felfogással vitán felül ellentétesen hatottak a jogszabályba ütköző szerződések. Jól példázza ezt a túlzott általánosítást, hogy ekkor (1950-ben) helyezte hatályon kívül a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának 4765/1950-8. számú döntése a Kúria 53. számú jogegységi döntését, amely utóbbi az iparendelőly nélküli végzett vállalkozási szerződésekre (kontárszerződések) nem kívánta alkalmazni a semmisséget a jogszabályba ütközés ellenére sem. Ez alatt az időszak alatt tendenciájában valamennyi jogszabályba ütköző szerződést semmisnek tekintettek a bíróságok, megszüntetve a Kúria és a jogtudomány által korábban alkalmazott joggyakorlatot, amely szerint a megsértett jogszabály rendeltetése és célja dönti el a magánjogi joghatás megvonásának szükségességét.

c) *Differenciáltan kiterjesztő általánosítás: az 1993-ig tartó időszak.* Az '50-es években követett felfogásnak enyhe modifikációját jelezte előre a Ptk. 1960-as hatálybalépése, amelynek 200. § (2) bekezdése egyrészt különválasztotta a „tervgazdaság és a szocialista törvényesség védelmét” a jogszabályba ütközés miatti semmisség hagyományos intézményétől, másrészt a tilos szerződés semmisségének főszabályához kivételként fogalmazta meg azt az esetet, ha a jogszabály más jogkövetkezményt fűz a jogsértéshez. Ez a megoldás jogszabályi alapot teremtett a kérdés megítélésének egyfajta differenciált általánosításához. Miért nevezzük ezt „differenciált általánosításnak”? Azért, mert a ma is hatályos törvényszöveg a fogalmazásból adódóan (szó szerinti értelmezésében) megszüntette az MTJ által lehetővé tett kiegyensúlyozott értelmezés lehetőségét egy kevésbé merész gyakorlat számára. A hatályos törvény „jogszabály más jogkövetkezményt fűz” kitétele nyilvánvalóan korántsem azonos a „jogszabályból más következik” fordulattal. A Ptk. szövege ugyanis kevés teret hagy a megsértett jogszabály céljának (és így a semmisség megállapíthatóságának) értelmezése számára. Míg az MTJ megoldása lehetővé tette a jogszabályba ütközés miatti semmisség jogszabályonkénti egyediesített kezelését, addig a hatályos Ptk. kategorizál és általánosít. A jogszabályba ütközés semmissége ugyanis a hatályos szöveg szerint csak akkor nem alapítandó meg, ha jogszabály kifejezetten más jogkövetkezményt rendel a jogsértéshez. Azonban, ha ilyen jogkövetkezmény a jogszabályból kifejezetten következik (azaz ezt „fűzi” a jogszabály a jogsértéshez), akkor viszont nincsen helye a semmisség megállapításának. A hatályos Ptk. említett differenciált általánosításának veszélyére a magyar jogtudományban Weiss már meglehetősen korán felhívta a figyelmet. Az 1969-ben megjelent, és ma is figyelemre méltó munkájában⁴⁰ bemutatta azt a szükségszerűséget, hogy a jogszabályba ütköző szerződések miatti semmisséget szocialista viszonyok között is differenciáltan, a jogszabályok céljához és rendeltetéséhez kötötten kellene kezelni. Rámutatott arra, hogy a Ptk. szó szerinti szövege azt eredményezi, hogy a Ptk.-tól eltérő jogszabály megsértése esetén (ha a jogsértésnek van szankciója, ami persze általánosnak tekinthető) soha nem lehetne a jogszabályba ütközés miatti semmisséget alkalmazni, amit nyilván nem akarhatott a jogalkotó. Ezért azt javasolja, hogy más jogszabályi szankció mellett is megállapítható legyen a semmisség, amelynek során a tilalom megsértésének társadalmi súlyából és a tiltó szabály által szem előtt tartott társadalmi-gazdasági célból kellene megállapítani, hogy a jogsértéshez fűződik-e a semmisség jogkövetkezménye. Ez azt feltételezné, hogy a 200. § (2) bek. kivétel szabályát csak a Ptk. -ra vonatkoztatva kellene értelmeznie az elméletnek és a gyakorlatnak, míg a Ptk. -n kívüli jogszabályok megsértése miatti semmisségre az említett megközelítés lenne irányadó.⁴¹ Utólag látjuk, hogy sajnos a magyar jogi gyakorlat nem ebbe az irányba fejlődött. A Ptk. hatály-

balépése utáni bírósági gyakorlatra inkább az volt a jellemző, hogy többnyire visszaadta a Ptk. szöveghű megoldását az ítéletekben, és a jogszabályi tilalmak között a jogszabályi célokra tekintettel semmifajta megkülönböztetést nem tett. Vagyis a jogszabályba ütközés miatti semmisséget nem állapította meg a bírósági gyakorlat, ha a jogsértésre a jogszabály önálló szankciót tartalmazott, miközben a jogi szankció nélküli szerződéses jogszabálysértésekre többnyire a semmisség szankcióját alkalmazta. E gyakorlat (és persze a Ptk. szó szerinti értelmezésének) a hátulütői különösen élesen jelentkeztek a rendszerváltás körüli években, tehát a '90-es évek elején. Ennek társadalmi-gazdasági oka főleg abban keresendő, hogy a '90-es évek elejére drasztikusan megnövekedett a jogszabályok, valamint a szerződéses kapcsolatok száma. Mindez nem csak azt vonta maga után, hogy nagyobb mennyiségben jelentkeztek a szerződésekben is a jogszabályba ütközések, hanem a jogszabályba ütköző szerződéseknek számtalan mutációja jelent meg, amelyet viszont a Ptk. szövegét a '60-as évektől hűen követő és alkalmazó bírósági gyakorlat a törvényszöveg alapján nem könnyen tudott kezelni. Számos olyan önálló szankciót nem tartalmazó jogszabályt sértő szerződés jelent meg, amelyre nem tűnt adekvátnak a semmisség megállapítása, miközben más esetekben a más jogi szankció által kizárt semmisség hiánya érezhető problémaként megmaradt. Ennek a törvénytörő jelenségnek sajnos csak az egyik felére reagált 1993-ban a magyar bírósági rendszer, míg a probléma másik feléről lényegében nem vett tudomást. Nem reagált arra a problémára, hogy a meglévő jogszabályi szankció mellett is indokolt lehet a semmisség megállapítása, hanem csak azt a részét kezelte a kérdésnek, amely a jogi szankció nélküli jogsértések ellenére a szerződés megtartására fókuszált. Sajnos azonban az eredmény és annak utóélete a tilos szerződések mikénti megítélését illetően összességében ebben a „kezelt témában” sem túl meggyőző.

d) *Túlzottan leszűkítő szigorítás: a napjainkig tartó gyakorlat koncepciója és annak változásai.* Mi történt 1993-ban? A Legfelsőbb Bíróság az ebben az évben megtartott Polgári Kollégiumi Konzultatív Tanácskozáson⁴² állást foglalt a tilos szerződések miatti érvénytelenség egy szegmentált részproblematikájának, az ún. kontárszerződéseknek a kérdésében. Felmerült ugyanis, hogy az iparhatóság engedély nélkül végzett vállalkozói tevékenység keretében megkötött vállalkozási szerződések témájában a magyar bíróságok által követett gyakorlat alapos revízióra szorul. A Kúria 53. sz. jogegységi döntésének 1950-es hatályon kívül helyezése után ugyanis a bíróságok a Ptk. 200. § (2) bek. fent leírt szöveghű értelmezése keretében szisztematikusan semmisnek tekintették a kontárszerződések, amely gyakorlat a szocialista rendszer elmúlásával már nem volt indokolható. Ezért a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy visszatér a Kúria 53. sz. jogegységi döntésében lefektetett evidens, Európában lényegében mindenhol követett elvekhez, és a kontárszerződések nem tekinti annak ellenére sem semmisnek, hogy az iparendelőly nélküli vállalkozói tevékenység keretében megkötött szerződések valójában jogszabályt sértenek, miközben ennek önálló szankciója nincsen meghatározva a jogszabályban. A Legfelsőbb Bíróság szerintünk helyes arányérzékét igazolja a kérdésben az, hogy maga a Konzultatív Tanácskozáson meghozott állásfoglalás kifejezetten rögzíti, hogy a megváltozott szemléletet a „kontárszerződésekben fakadó jogviták eldöntése során” (tehát nem általánosságban) fogja alkalmazni.⁴³ Hangsúlyozzuk, hogy a Legfelsőbb Bíróság fenti álláspontja üdvözölendő és teljes egészében helyes. Súlyos, és máig ható probléma származik azonban a következőkből. A Konzultatív Tanácskozáson kontárszerződéses ügyekben alkalmazni javasolt fenti irányváltását egy ún. vitaanyag⁴⁴ támasztotta alá, amelyre maga a döntés is számos esetben hivatkozik, mintegy a kontárszerződéses ügyekben követendő leendő gyakorlat dogmatikai megalapozásának nevezve azt. A vitaanyag miközben a kontárszerződésekkel kapcsolatos szemléletváltás helyes indokait foglalja össze, tesz néhány olyan megállapítást,

amelyek a tilos szerződések semmisségének általános kezelését illetően erősen problémásak és semmivel sem igazolhatóak.⁴⁶ Így pl. azt írja a vitaanyag, hogy a Ptk. 200. § (2) bek. szerinti semmisséghez az szükséges, hogy „a megkötött ügylet tartalmát vagy a kikötött szolgáltatás tárgyát valamely külön jogszabály ne csak tilalmazza, hanem ezt meghaladóan a megállapodás érvénytelenségére irányuló akaratát is kifejezésre juttassa”. A vitaanyag szerint a Ptk. 200. § (2) bek. szerinti semmisség megállapíthatóságához fogalmilag az szükséges, hogy „a semmisséget megalapozó tényhez vagy körülményhez más jogszabály egyéb jogkövetkezmenyt ne fűzzön”. Problémás továbbá az a megfogalmazás, hogy „ha a bíróság kifejezett törvényi rendelkezés nélkül vonná le az érvénytelenség jogkövetkezmenyeit, ugyanazt a jogvétséget kétszeresen értékeli, és ennek során különböző jogágakhoz tartozó szankciókat alkalmazza”.⁴⁰ Ezek szerint a Legfelsőbb Bíróság kontárszerződésekre korlátozódó fenti álláspontja egy olyan előkészítő anyagon nyugszik, amely a jogszabályba ütköző szerződések semmisségét csak akkor ismeri el, ha a semmisség jogkövetkezmenyét a jogszabályi tilalom minden esetben külön kifejezetten rögzíti, és a jogszabály a jogsértésre semmifajta más szankciót nem tartalmaz. A fentiekből úgy tűnik, hogy a Legfelsőbb Bíróság szerint a jogsértés csak a szerződés tartalmára vagy a szolgáltatás tárgyára vonatkozhatna. Elzárva a lehetőséget egy tartalmi értelmezési gyakorlat elől azt sugallja a fenti szöveg, hogy a jogszabályba ütközés miatti semmisség más jogszabályi szankció mellett dogmatikailag kizárt, hiszen ez „kétszeres értékeléshez” vezetne. Ezzel a helytelen és semmivel (jogszabállyal vagy dogmatikai indokokkal) alá nem támasztható állásponttal meg is pecsételődött a későbbi magyar bírósági gyakorlat. A bíróságok ugyanis (ahogy ezt mindjárt alább látni fogjuk) előszeretettel hivatkoznak a „Legfelsőbb Bíróság kontárszerződéses gyakorlatára” (beleértve ebbe persze a vitaanyag szövegét is), és így túlzóan leszűkítően értelmezik a Ptk. 200. § (2) bek. alkalmazhatóságát. Egyrészt a Legfelsőbb Bíróság kontárszerződéses állásfoglalását kiterjesztően alkalmazzák minden olyan szerződésre, ahol az egyik félnek valamilyen közjogi előírásnak vagy korlátnak (tilalomnak) kell megfelelnie, de ezt anélkül teszik, hogy magát a tiltó szabályt értelmeznék vagy legalább valamilyen párhuzamot keresnének a kontárszerződések mögött meghúzódó problematikáival. Másrészt a külön jogszabályi konzekvencia nélküli jogszabályok megsértése esetén többnyire nem ismerik el a bíróságok a tilos szerződés semmisségét, mondván, hogy a semmisséget külön jogszabály kifejezetten nem mondja ki. Vagyis a semmisség megállapításához szükségszerűen megkövetelik a semmisség *expressis verbis* jogszabályi kimondását, amely ellentétes a Ptk. hatályos szövegével és a jogintézmény céljával, nem támasztható alá dogmatikai érveléssel, valamint tendenciájában elzárja a konkrét bírót attól, hogy a megsértett jogszabály célját, a tiltó szabály rendeltetését és polgári jogi hatását vizsgálhassa. Arról nem is beszélve, hogy ez a kibontakozott gyakorlat és jogértelmezés szöges ellentétben áll az új Polgári Törvénykönyv tervezetével és a kérdéses új szabályozás dogmatikai alapjaival, amely a jogszabályba ütközés miatti semmisséget szélesíteni kívánja az 5:75. § szerint úgy, hogy azt feltételekkel a „más jogkövetkezmeny” mellett is alkalmazhatónak rendeli.

2. Példák a jelenlegi joggyakorlat értékeléséhez

A magyar felsőbbbíróságok számtalan eseti döntésével alátámasztható az a helytelen álláspont, amely szerint a jogszabályba ütköző szerződések semmissé nyilvánításához szükséges lenne az, hogy a semmisséget maga a jogszabály kifejezetten előírja. Ilyen döntések pl.: Szegedi Ítéletábra Pf.I.20.057/2005 és Pf.I.20.231, Fővárosi Ítéletábra 12.Fpkf.43.443/2006, BDT 2006. 1450, BDT 2004. 854, BH 2001. 234, BH 2001. 384.

Ellentmondásos bírósági gyakorlat található a pályáztatási szabályok megsértése miatti semmisség kérdésében. Miközben a

Legfelsőbb Bíróság a privatizációs pályázatokkal kapcsolatos teljesen helyes és megalapozott 4/1999. Polgári jogegységi határozatában rögzítésre került, hogy a pályáztatási szabályok megsértése miatt helye lehet a semmisség megállapításának, addig a BH 2001. 384. számú döntés szerint a szerződéskötést megelőző pályáztatási szabályok megsértése egyáltalán nem teszi érvénytelenné a szerződést, miközben az EBH 2004. 1117. döntés szerint a jogszabály által előírt pályáztatás mellőzése semmisséghez vezet, a pályáztatási szabályok egyéb megsértése viszont nem vezethet semmisséghez.

Az opciós szerződésben megjelölt vételárnak az adós tartozásával azonos összegű meghatározása önmagában nem eredményezi a szerződés semmisségét a BH 2007. 293. döntés szerint. Ezzel homlokegyenest ellentétes a BH 2005. 73. döntés, amely szerint viszont mindez semmisséget eredményez.

A Legfelsőbb Bíróság EBH 2006. 1521. döntésének indoklása szerint a szerződés semmissége jogszabálysértés miatt azért nem állapítható meg, mert az egyik fél számára nem volt felismerhető a jogszabálysértés. Ezzel ellentétben a BH 1994. 362. döntés helyesen rögzíti, hogy a szerződés jogszabályba ütköző voltából fakadó semmisség jogkövetkezmenyének alkalmazásánál nincsen jelentősége a semmisségi ok bekövetkezésével kapcsolatos felróhatóságnak.

A jelenlegi bírósági gyakorlatra jellemző a kontárszerződések kérdésében követett gyakorlatnak a túlzó általánosítása. A magyar felsőbbbíróságok (egy említésre méltó kivétellel eltekintve: Id. Fővárosi Ítéletábra 3. Pf.20.195/2005.) annak a szövetségnek a „kölsőszerződéseit” amellyel a szövetséget a tagjaitól tiltott pénzügyi tevékenységnek minősülően lényegében betéttel gyűjtött, nem minősítette semmisnek, mert egyrészt a „tiltott betétyűjtés tilalmát” a kontárszerződésekkel azonos módon ítélte meg, másrészt szerinte a tiltott betétyűjtésnek az egyes szerződésekre nem lehet hatása. Ilyen döntések pl. Szegedi Ítéletábra Pf.1.20.057/2005 és Pf.I.20.231, Fővárosi Ítéletábra 12.Fpkf.43.443/2006, Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30.314/2006, Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30.227/2006. Ennek a gyakorlatnak a kialakítása során a bíróságok egyértelműen nem vizsgálták, hogy a tiltott pénzügyi tevékenység jogszabályi tilalmának van-e olyan jogszabályi célja, amely esetleg a szerződés érvénytelenségéhez vezethet. Amíg a kontárszerződések kérdésében az engedély előírása egyértelműen rendszeti norma, addig a betétyűjtés tilalma mögött meghúzódhatnak olyan jogalkotói célok, amelyek a „betétes szerződésektől” való joghatás megvonását alátámaszthatják. Így pl. felmerülhet a vagyoni forgalom biztonsága, a befektetések és befektetők védelme, tőkepiac védelme, a szervezeti forma (szövetség) védelme, mindezekkel való visszaélés elkerülése. A csak példaként említett szempontok fel sem merültek az említett ítéletekben, hanem érezhetően (vagy néha ki is mondottan) pusztán a kontárszerződéses gyakorlat sémája köszönt vissza.

IV. A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmisségének részletkérdései *de lege ferenda*

Az eddigi vizsgálatokból jól látszik, hogy a jogszabályba ütköző szerződések semmisségének megítélése egy meglehetősen szerteágazó feladat, amelyben számos részproblémának és megközelítési szempontnak jelentősége van. Az alábbiakban azokat a kérdéseket vesszük számba, amelyek a fenti összefüggésben kiemelten lényegesnek tekinthetők, és megkísérelünk ezek helyes értelmezéséhez támpontokat nyújtani.

1. A jogintézmény célja

Elsőként fontosnak tartjuk a tilos szerződések érvénytelensége problematikájában a jogintézmény célját, és alapvető megközelítésének jellegét rögzíteni. Ez azért különösen fontos, mert a jog-

intézmény céljának és jellegének megfogalmazása irányítúként használ az egyes részproblémák megválaszolásához, meghatározza a részkérdésekhez történő közelítés szellemét.

Mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy a tilos szerződés semmisségének jogintézménye önmagában semmilyen polgári jogi kérdést nem rendez, önmagában egy tartalmatlan anyagi jogi norma a következő értelemben. A tilos szerződés semmissége valójában egy, a jogrendszer egészének koherenciája számára is kiemelkedően fontos „kapcsoló szabály”, amely összekapcsolja a szerződő felek privátautonómiájának (szerződési szabadságának) és az állami szabályozásnak a kérdéskörét, valamint egyfajta viszonyrendszert állít fel közöttük. Kifejezésre juttatja a polgári jog a tilos szerződések érvénytelenségén keresztül azt, hogy a szerződő felek szerződéses autonómiája nem korlátlan, a szerződéses kapcsolatok csak az állam társadalmi-gazdasági szabályozási keretfeltételei között érvényesülhetnek. Ha leegyszerűsített „sorrendiséget” akarunk a szerződés és a jogszabály között ennek alapján felállítani, akkor azt mondhatjuk, hogy a jogalkotó a kérdést magán a Ptk.-n keresztül, magánjogi eszközzel alapvetően az állami szabályozás javára dönti el,⁴⁷ hiszen a jogszabályba ütköző szerződésektől megvonja a joghatást és az állami úton történő kikényszeríthetőség lehetőségét. Egyébként ez logikus reakció a jogalkotó részéről, hiszen ellenkező esetben egy feloldhatatlan ellentmondásba keveredne, mivel az egyik oldalon megfogalmazná a jogszabályi tilalmakat, a másik oldalon pedig nem csak hogy szemet hunyna a tilalom szerződéssel való megsértése felett, hanem ráadásul ő maga adna állami segítséget (bírói utat) az általa tiltott szerződés kikényszeríthetőségéhez. Ezért az állam a jogszabályoknak a szerződő felek jogviszonyában való érvényesülése érdekében nem tud mást tenni, mint megtiltja a jogszabályba ütköző szerződési tartalmat, és nem nyújt eszközt az ilyen tartalom kikényszeríthetőségéhez, amit „történetesen” a polgári jogi arzenálból a semmisség jogintézményén keresztül tud elérni. Ebben az összefüggésben felfoghatjuk úgy is a tilos szerződésekkel kapcsolatos polgári jogi szabályozást, mint egyfajta komplex „értelmezési rendelkezést”, amely segít a törvényi tilalom és a szerződés összeütközésének feloldásában, és megválaszolja azt a kérdést, hogy a törvényi tilomba ütköző szerződéseknek milyen körben lehetnek a jogsértés ellenére joghatásai.⁴⁸ A fentiek alapján nem indokolható az a megközelítés, amely a jogszabályi tilalom mellé megkívánná a semmisség kifejezett előírását. Sokkal inkább képviselhető elvi főszabályként a fordított helyzet, nevezetesen az, hogy a törvényalkotó „kétség esetén” a tilalom érvényesülését kifejezett előírás nélkül is teljes terjedelmében, a magánjogi viszonyokra is kihatóan kívánja. Annak, hogy bizonyos esetekben a jogszabály kifejezetten előírja a tilalmat sértő szerződés semmisségét, bizonyos esetekben pedig nincsen érdemi jelentősége, ez inkább csak jogalkotói technika kérdése. A kifejezetten előírt semmisség esetei között törvényszerűséget keresni meddő kísérlet és felesleges. Csak az bizonyos, hogy ha a jogalkotó a semmisséget előírja, akkor nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy a semmisség jogkövetkezménye elmentés lenne a jogalkotói akarattal. De fordítva, a semmisség előírásának hiánya, semmiképpen nem jelenti önmagában, hogy a jogalkotó nem akarhatta a semmisséget, mert ez csak a jogszabályi tilalom összefüggéseinek értelmezéséből állapítható meg. Konzekvenciaként és főszabályként ezért rögzíthetjük tehát, hogy alapvetően a vizsgált jogintézmény általánosító, kiterjesztő megközelítése a helyes,⁴⁹ amely nem kívánja öncélúan a szerződést a jogszabályi tilalom fölé helyezni, hanem a kettő összefüggését a tilos szerződések érvénytelenségére vonatkozó szabályozás keretei között értelmezi.

A fentiekben írt megközelítésnek semmiképpen nem mond ellent az, hogy a modern jogrendszerekben nem minden tilalom vonja maga után azt a következményt, hogy a tilalomba ütköző szerződésnek nincs joghatása, és azt ne lehetne bírói úton kikényszeríteni. Miért ne lenne összeegyeztethető a jogszabályok céljával és a jogalkotó szándékával, hogy nem minden törvényi

tilalomhoz akar magánjogi relevanciát is kapcsolni abban az összefüggésrendszerben, amely alapvetően és főszabályként a törvényi tilalom hatásainak komplexitásából és általánosságából indul ki. Ezért szükséges a törvényi tilalom pontos jogszabályi rendeltetése, célja, a törvényi tilalom jellege, a védett jogtárgy, és még sok más körülmény alapos mérlegelése, mivel csak ezzel lehet oda jutni, hogy a konkrét szabályról (*expressis verbis* norma nélkül is) megállapítsuk, hogy a jogalkotó akarja-e a magánjogi következményét is a jogsértő szerződésnek, vagy az túl idegen és inadekvát lenne a törvényi tilalomhoz. A fentiekből adódóan szó sem lehet a jogszabályba ütközés szankciói között „kétszeres értékelésről”, hiszen ugyanannak a tilalomnak a különböző jogterületek által levont konzekvenciája nem kétszeres szankció,⁵⁰ hanem a jogrendszer koherenciájának következménye, amely alól a magánjog sem húzhatja ki magát.

2. A „jogszabály” fogalma

Tekintettel arra, hogy mind a hatályos Ptk., mind az új Polgári Törvénykönyv tervezete „jogszabályba” ütköző szerződésekről beszél, szükséges kitérnünk röviden a „jogszabály” fogalmának értelmezésére.

a) *Magyar jogszabály.* Az új Polgári Törvénykönyv hivatalos tervezetének 7:2. § 12. pontja felsorolja a „jogszabály” kategóriába tartozó jogalkotói aktusokat, amelyek között a törvényt, kormányrendeletet és a törvény felhatalmazása alapján megalkotott önkormányzati rendeletet említi, majd felsorolja azokat a §-okat, amelyek vonatkozásában valamennyi ezeken túli jogalkotói aktus is „jogszabálynak” számít. Szemléltetést hiányzik az említettek közül a miniszteri rendelet, a hivatkozott felsorolás pedig nem tartalmazza a tilos szerződések semmisségét megfogalmazó 5:75. §-t, amit a jelen témakör szempontjából problémásnak tartunk. A vizsgált témát illetően ugyanis nem arról van szó, hogy a miniszteri rendelet valamilyen polgári jogi jogviszonyt szabályozna, hanem arról, hogy az tartalmazhat-e olyan rendelkezést, amelynek feltétlenül érvényesülése a magánjogi viszonyokban is szükséges, és a megsértése a szerződés semmisségéhez vezethet. Álláspontunk szerint ilyen miniszteri rendeletek (főleg a korábban megalkotottak, de a jövőben születők között sem) zárhatóak ki. Így a 7:2. § 12. pontja álláspontunk szerint kiegészítésre szorulna úgy, hogy abban szükséges lenne megemlíteni az 5:75. §-t is.

A „jogszabály” terjedelmével összefüggésben megjegyezzük azt a magyar jogban magától értetődő tényt, hogy pl. kamarák, egyesületek szabályzatai, kollektív szerződések, bírói döntések (beleértve a jogegységi iránymutatásokat is), a hatóságok állásfoglalásai nem tekinthetők jogszabálynak, így azoknak a szerződésben történő megsértése irreleváns a polgári jog számára a vizsgált témakört illetően.

Röviden kitérnünk még arra a kérdésre, hogy a „jogszabály” fogalmába beletartozik-e az 5:75. § alkalmazása szempontjából a Magyar Köztársaság Alkotmánya is, azaz annak megsértése vezethet-e a szerződés semmisségéhez. Álláspontunk szerint az Alkotmány megsértése miatt a jogszabályba ütközés jogcímén nem lehet a szerződés semmisségét megállapítani,⁵¹ mivel az Alkotmányból közvetlen jogok és kötelezettségek nem származhatnak a felekre, így ők azokat megsérteni sem tudják. Az Alkotmány kötelezettjei ugyanis elsődlegesen az állami szervek (így a jogalkotó is), amelyek közvetítésével (különösen jogszabályon keresztül) testesülnek meg az Alkotmány szabályai a vagyoni forgalom alanyai számára.⁵²

b) *EU jogi norma.* Jogszabályba ütközés miatti semmisség a magyar jog szerint nem csak a magyar jogalkotó által megalkotott jogszabályok esetében fordulhat elő, hanem jogszabálynak tekintendők az EU jogforrásai közül is többen. Mivel az EU alapvető elsődleges jogforrásának számító Római Szerződés köz-

vetlenül hatályos a tagállamok jogában, ezért azok a rendelkezések, amelyek közvetlen jogokat és kötelezettségeket fogalmaznak meg a tagállamok vállalatai számára (pl. a vállalati versenyjog szabályai a 81. és 82. cikkekben),⁵³ jogszabálynak minősülnek a tilos szerződések semmisségének megítélése szempontjából. Álláspontunk szerint ugyanígy az EU jog alapján tilos állami támogatás körébe tartozó „támogatási szerződés” semmissége ugyancsak megállapítható a magyar jog alapján annak ellenére, hogy az állami támogatás tilalmának közvetlen címzettje maga a tagállam, nem pedig a vele szerződő vállalat.⁵⁴ A rendeletek, amelyek a tagállamok jogában ugyancsak közvetlenül alkalmazandó jog aktusok, szintén közvetlenül jogokat és kötelezettségeket fogalmazhatnak meg a magánfelek számára, így ezek megsértése a szerződés semmisségéhez vezethet. Ugyanakkor kizárt az irányelvekbe ütköző szerződés semmisségének megállapítása, mert az irányelvek címzettjei a tagállamok, így közvetlen tilalmak nem származnak belőle a szerződő felekre. Önálló és meglehetősen problémás kérdés az, hogy a Közös Piac alapjának tekintett szabadságokat (árak, személyek, tőke és szolgáltatások szabad forgalmát) sértő szerződések semmissége megállapítható-e a jogszabályba ütközés miatt. A probléma abban áll, hogy ugyan a szabadságok alapvetően közvetlen kötelezettséget nem vállalatokra és állampolgárokra, hanem a tagállamokra rónak,⁵⁵ mégis megragadható dogmatikailag és az Európai Bíróság gyakorlatában is egyfajta kisugárzás⁵⁶ a szerződő felekre, amely oda vezet, hogy többen a nemzetközi irodalomban azt az álláspontot képviselik, hogy a szabadságokba ütköző szerződés semmissége is megállapítható.⁵⁷ Ezt a felfogást a magunk részéről nem osztjuk, álláspontunk szerint a szabadságok közvetlen kötelezettséget nem fogalmaznak meg a szerződő felek számára, és mivel a „közvetett hatás” alapján nem lehet az európai jogalkotó magánjogi viszonyokra kiterjedő célkitűzéseiről pontos képet kapni, így a semmisség megállapításának nincs helye a szabadságokat sértő szerződés esetén.

c) *Külföldi jogszabály a magyar jogban.* A jelen tanulmányban a kérdés részletes kifejtése helyett csak jelezni tudjuk azt a különleges helyzetet, amikor kivételesen külföldi jog tilalmába ütköző szerződést a magyar szabályok alapján lehet semmisnek tekinteni. Ez a helyzet a nemzetközi magánjog kollíziós szabályai alapján állhat elő, amikor a külföldi jogszabály tilalmára a szerződéses státútumtól eltérő önálló kapcsoló szabály vonatkozik.⁵⁸

3. A „jogszabályba ütközés” fogalma

a) *Helyes értelmezés.* Bár a törvényszöveg szóhasználata „jogszabályba ütköző” szerződésről beszél, valójában tartalmilag arról van szó, hogy a jogszabály által megfogalmazott „tilalomba ütközik” a szerződés. Tehát önmagában annak nincsen relevanciája, hogy valamely jogszabállyal ellentétes a szerződés. Az szükséges a tényállás megvalósulásához, hogy a jogszabály valamilyen tilalmat vagy kötelezettséget fogalmazzon meg. A tilalmat (kötelezést) nem tartalmazó jogszabályok megsértése nem vezet a szerződés jogszabályba ütközés miatti semmisségéhez.

b) *Kizárólag kógens norma.* A fenti kérdéssel szoros összefüggésben van az, hogy a jogszabályba ütköző szerződés semmissége fogalmilag azt feltételezi, hogy a szerződés valamilyen kógens jogszabályi rendelkezést (tilalmat, kötelezést) sértsen meg.⁵⁹ Abban a diszpozitív jogszabályi körben ugyanis, amely a felek részére szabad alakítási szabadságot biztosít, nem értelmezhető a „jogszabályba ütközés”. Ebből következően a jogszabállyal ellentétes szerződés megítélésénél elengedhetetlen kérdés annak vizsgálata, hogy a jogszabályi előírás kógensnek (eltérést nem engedőnek) tekinthető-e. Ennek a kérdésnek a megítélése persze (sok szempontból a magyar nyelv sajátosságai és a begyakorolt jogalkotási technikák miatt) nem is olyan egyszerű, gyakran ugyan-

csak jogértelmezési problémákat vet fel, amely az adott jogterület, a jogintézmény és a szabályozási összefüggés sajátosságainak komplex vizsgálata útján oldható meg.

c) *Objektív tényállás.* A jogszabályba ütközés semmisségének megítélése szempontjából nincsen relevanciája a felek bármelyike tudati viszonyulásának a jogszabályi tilalom megsértéséhez, mert a vizsgált jogintézmény objektív tényállás. A felek bármelyikének szándékossága, a felróhatóság, esetleg annak vizsgálata, hogy egyik vagy másik fél „tudhatott-e” a jogszabályi tilalomról, nem játszhat szerepet. Amennyiben tehát a szerződés eltérést nem engedő jogszabályba (tilalomba, kötelezésbe) ütközik, a semmisség a jogintézmény egyéb összefüggésrendszere alapján ítélendő meg, amelyben bármelyik fél részéről fennálló szubjektív aspektusnak nincs helye.⁶⁰ A jogintézmény fenti céljából adódóan ugyanis a semmisség ebben az összefüggésben nem egyik vagy másik fél jogsértésének „szankcionálása”, hanem a jogrendszer olyan belső védelmi reakciója, amely a tényszerűen „jogszabályba ütköző” szerződésektől kívánja a magánjogi joghatást és kikényszeríthetőséget megvonni.

d) *Az „egyoldalú” vagy „kétoldalú” tilalom álproblémája.* A jogszabályba ütközés miatti semmisség témakörében sokszor felmerül az a kérdés, hogy a jogszabályi tilalomnak a jogszabály megfogalmazásából adódóan csak az egyik vagy mindkét szerződő fél-e a címzettje, és ennek a kérdésnek meghatározó szerepe lenne a semmisség alkalmazásánál.⁶¹ Hasonlóan a nemzetközi jogirodalomban uralkodó állásponthoz,⁶² ezt a kérdésfelvetést irrelevantnak, és álproblémának tartjuk az alábbi okok miatt. Egyrészt az egyik félre előírt jogi tilalom is lehet olyan súlyú, hogy annak a szerződés érvénytelenségét kell maga után vonnia, miközben a mindkét szerződő félre megfogalmazott tilalom értelmezéséből is adódhat az következtetés, hogy a jogszabályba ütköző szerződés semmisséggel sújtása nincs összhangban a jogalkotó céljával.⁶³ Másrészt a jogszabályi tilalom közvetlen címzettjének megfogalmazása általában nem jelenthet megszőkítő értelmezést, hiszen a jogalkotó által megkívánt magánjogi joghatás önmagában a tilalom címzettjének személyéből nem következik. Harmadrészt az egyik felet terhelő jogszabályi tilalmat soha nem lehetne szerződéssel megsérteni, és az ilyen jogsértés soha nem vezetne semmisséghez a jogszabály címzettjei szerinti distinkció alapján. Negyedrészt, ahogy arra már utaltunk, nem a jogsértő fél szankcionálása a jogszabályba ütköző szerződés miatti semmisség jogpolitikai célja, hanem magának a jogszabályba ütközés, amelyben a jogszabályi tilalom közvetlen címzettjének személye csak alárendelt szerepet játszhat. A fentiek alapján a helyes álláspont az, amely a tiltó jogszabály címzettjének nem tulajdonít különösebb jelentőséget a jogszabályba ütköző szerződések megítélésénél. Függetlenül a jogszabály közvetlen címzettjétől magát a jogszabályba ütközést kell megítélni abból a szempontból, hogy az vezethet-e, vagy sem a szerződés semmisségéhez.

e) *Mi lehet jogszabályba ütköző?* Lényeges kérdés annak tisztázása, hogy a jogszabályba ütközés mire vonatkozhat, azaz a jogsértés a szerződés mely részaspektusában testesülhet meg. Ebben az összefüggésben elvileg megvalósulhat a jogszabályba ütközés a szerződés tartalmát, a szerződő felek személyét, a szerződés általános körülményeit, és esetleg a teljesítését illetően is.⁶¹ A leggyakoribbnak és a legegyszerűsített tekintet eset nyilván az, amikor a jogszabályba ütközés a szerződés tartalmát (a benne foglalt szolgáltatás vagy ellenszolgáltatás tárgyát, a jogosultságokat vagy kötelezettségeket stb.) érinti. Ilyenkor, ha a tiltó jogszabály előírásából vagy céljából a magánjogi joghatás megvonása következtethető ki, akkor a semmisség beáll. Ugyanez a helyzet főszabályként a felek személyét érintő tilalmak esetében. A kontrá szerződések megítélése ebben az összefüggésben inkább kivételnek tekinthető, mivel az igazgatási engedély tartalmilag nem a fél „személyét” érinti, hanem egy közigazgatási technikai kérdés-

ról van csak szó. De pl. a banki tevékenység végzése, befektetési alapként, lízingbeadóként, egyetemként történő működés, illetve a fogyasztóval való szerződés-kötés olyan, a szerződő fél személyét érintő kérdés, amelynek megsértése esetén a tilalmat kimondó szabály értelmezése alapján nagy eséllyel el lehet és kellhet jutni a szerződés semmisségéhez. Azoknak a jogszabályoknak a megsértése, amelyek a szerződés-kötés vagy a teljesítés általános körülményeit (pl. helyszín, időpont) szabályozzák, általában olyan kötelezettségeket (tilalmakat) tartalmaznak, amelyek nem vezetnek semmisséghez. Pl. a kereskedő a bolti nyitvatartási idő után is értékesíthet érvényesen árut, ha a nyitvatartási időre vonatkozó szabályozás ezzel meg is sérül.

4. Szempontok a semmisség megállapításához

Az új Polgári Törvénykönyv Törvénytervezete a tilos szerződések semmisségének kérdése kapcsán azt tartalmazza, hogy a jogszabályba ütköző szerződés más jogszabály önálló szankciója mellett is semmis, „ha a jogszabály célja a tilos szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása”.⁶⁵ Kérdéses, hogy milyen szempontok alapján következtethető ki a jogszabály azon célja, hogy a szerződéssel elérni kívánt joghatást nem kívánja. Ennek a kérdésnek a megválaszolása kapcsán az alábbiakra kell figyelemmel lenni.

A „jogszabály célja” értelmezésének feladata elsődlegesen annak megállapítása, hogy a szerződéssel elérni kívánt joghatás (tehát a jogok és a kötelezettségek teljesítése, a teljesítéssel beálló jogi, gazdasági, vagyoni, szociális, társadalmi állapot) összhangban van-e a tilalom céljával, és ezen keresztül a jogalkotó akaratával. Ezért nem pusztán a jogszabály (esetleg a preambulumban megjelölt) sokszán túlzóan általánosítható célját szükséges vizsgálni, hanem elemezni kell a jogszabály értelmét és rendeltetését. Fontos annak rögzítése, hogy a jogszabály céljának vizsgálata körében mérceként nem a polgári jog belső értékrendje keresendő, a vizsgálat nem egy magánjogi szempontrendszer érvényesülését kell, hogy visszaigazolja. A vizsgálat az adott jogszabály belső összefüggésrendszerére, az adott jogterület sajátosságaira, az adott jogszabály „védelmi tárgyára”, a jogszabályi tilalom fent említett „értelmére és rendeltetésére” kell, hogy fókuszáljon. A jogszabály ezen elemzése vezet el annak megválaszolásához, hogy a jogalkotó szerint a tiltó jogszabállyal elérni kívánt cél úgy valósítható-e meg a jogszabályba ütköző szerződés esetében, hogy magától a szerződéstől meg kell vonni a joghatást és meg kell tiltani az állami kikényszeríthetőséget, vagy a tilalom célja elérhető önmagában azzal, hogy a jogszabályértésnek saját szankciót ad a jogalkotó. A más szankció előírása ezért nem zárja vagy váltja ki a semmisséget. Ha jogszabály megsértésével megkötött szerződés joghatása egyáltalán nem zavarja a jogszabály céljának (rendeltetésének, értelmének) elérését, csak akkor lehet a szerződést érvényesnek tekinteni, és a célzott joghatásokat megengedni.

Vegyünk jogszabályi példákat a fentiek konkretizálásához! Ha az illetékszabályok megsértésével a felek nem a tényleges vételárát rögzítik a szerződésben, a szerződés érvényes marad. Az illetéktörvény célja ugyanis a vagyonátruházáshoz kötődő állami bevétel biztosítása, amely nem azzal érhető el, hogy a szerződéshez nem kapcsolódik joghatás, hanem azzal, ha az állami bevétel szankciók útján is biztosítva van. Ezért szükséges a szerződés joghatásának (pl. a tulajdonjog átszállásának) meghagyása, és emellett elegendő a közigazgatási szankció alkalmazása. Ezzel elmenthető pl. a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést megtestesítő szerződés esetén a jogalkotó célja nem az állami bevétel (bírság) növelése, hanem a versenytorzító állapot (a visszaélés joghatásának) elkerülése. Ezért nem elegendő a közigazgatási szankció, hanem a tilos szerződéstől a joghatást is meg kell vonni, mivel ezzel biztosítható a verseny korlátozásmentes fennmaradása. A kontárszerződések, vagy az üzletek működési engedélye esetében tisztán igazgatási normákkal állunk szemben, ezért nem indokolt a szerződés semmisséggel sújtása. Ugyanakkor az

engedéllyel végezhető pénzügyi tevékenység esetében a tilos pénzügyi tevékenység keretében megkötött szerződések semmissége megállapítható kell, hogy legyen, hiszen a tiltott pénzügyi tevékenységet kimondó norma célja nem egy belső igazgatási, rendészeti folyamat biztosítása, hanem olyan befektető, vagyoni forgalom és jogintézmény védelmi norma, amelynek megsértése a szerződéssel elért joghatásokra is ki kell, hogy terjedjen.

5. Polgári jogi normába, ütközés semmissége

A tilos szerződések semmisségének megítélése során szokásos különbséget tenni a „polgári jog” és „más jogszabályok” által előírt tilalmak megsértése között.⁶⁶ Ez a különbségtétel számos aspektusból indokolt (pl. a kógens normák terjedelme), de különösen pregnánsan jelentkezik a jogszabályba ütközés semmisségének mérlegelése körében. Ebben a kérdésben a magyar jogtudomány által korábban kidolgozott⁶⁷ és a gyakorlatban máig követett értelmezés *de lege ferenda* is irányadónak tekintendő. Kérdésként vehető fel ugyanis az, hogy a hatályos Ptk. azon fordulata, amely szerint a semmisséget csak akkor lehet alkalmazni, ha más jogkövetkezmény nem fűződik a jogsértéshez, hogyan alkalmazandó a Ptk. belső viszonyrendszerében. Hiszen elképzelhetőek olyan szerződéses polgári jogi normasértések, amelyekhez a Ptk. fűz jogkövetkezményt (pl. kártérítést), de nem írja elő a semmisséget. A jelenleg hatályos Ptk. vonatkozásában az elfogadott és helyes értelmezési szabály szerint a Ptk. kógens normájának megsértése miatti semmisség csak akkor nem alkalmazható, ha azt a Ptk. maga kizárja, azaz az önálló szankciót a semmisség helyett állapítja meg a jogszabály.⁶⁸ Az új Polgári Törvénykönyv tervezett szövegét illetően ez az értelmezés fenntartandó, talán csak annyi kiegészítést kell tenni, hogy a polgári jogi norma megsértése esetére nem vonatkozik a „más jogkövetkezmény melletti jogalkotói cél mérlegelésének” elve. Megjegyezzük még, hogy „polgári jogi normának” nem csak a Ptk.-t kell tekinteni, hanem minden olyan jogszabályt, amely kifejezetten háttérjogszabályának tekint a Ptk.-t. Így pl. a fogyasztóvédelmi magánjog számos külön jogszabálya, munkajog, társasági jog, csőd-, felszámolási jog (egy része), azzal, hogy az egyes magánjogi jogszabályoknak a belső összefüggésrendszerükből származhatnak a semmisséget illetően eltérő elvei és szabályai (pl. ilyen a társasági jog).

6. Külön jogszabályba ütközés semmissége

A jelen tanulmány is rávilágított arra, hogy a jogszabályba ütköző szerződések semmisségének megítélése körében az igazi problémaként az jelentkezik, ha a szerződés nem polgári jogi normába, hanem „külön jogszabályba” ütközik. Ilyen esetekben lépnek be a fent már részletesen kifejtett elvek, amelyek szerint a jogszabályok megsértése önmagában fogalmilag nem eredményezi a szerződés semmisségét, ugyanakkor a tilos szerződések érvénytelenségét fő szabályként tekintve egy kiterjesztő értelmezés indokolt, amelynek során a jogszabály célja (értelme és rendeltetése) vizsgálendő. Azt is kifejtettük, hogy önmagában az, hogy a külön jogszabályok a megsértésükhöz fűznek-e, vagy sem szankciót, a szerződés semmisségének szempontjából technikai karakterrel bír, de komolyabb jelentőséggel nem rendelkezik. Mindezek alapján a „külön jogszabályoknak” az alábbi három elvi csoportját kell egymástól megkülönböztetnünk.

a) A jogszabály tartalmazza a semmisséget. Vannak olyan jogszabályok, amelyek a bennük foglalt tilalmak (kötelezések) megsértéséhez kifejezetten előírják (akár más jogkövetkezmény mellett, akár anélkül) a beléjük ütköző szerződés semmisségét. Ebben az esetben pusztán azt kell rögzíteni, hogy a jogalkotó szándéka a tilos szerződések semmisségét illetően egyértelmű és vitán felül áll. Ilyen jogszabályok esetén nem lehet olyan követ-

keztetésre jutni, hogy a jogalkotó nem kívánja a célzott joghatást megvonni és a bírósági kikényszeríthetőséget megtagadni, hanem a semmisséget alkalmazni kell.

b) A jogszabály nem tartalmaz önálló szankciót. Önmagában az az (egyébként jogpolitikailag nem optimális) eset, ha a jogszabály előír ugyan egy eltérést nem engedő tilalmat (kötelezést), de ennek önálló jogkövetkezményét nem rögzíti, nem vezet fogalmilag az ilyen jogszabályt sértő szerződés semmisségéhez. Ezért a Ptk. és az új Ptk. tervezetének azon kitétele, amely szerint „semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, kivéve...” ebből a szempontból megszorítóan értelmezendő. Ilyen esetben is szükséges annak vizsgálata, hogy a jogszabályba ütköző szerződés esetén az adott jogszabály céljából, értelméből és rendeltetéséből levezethető-e a célzott joghatás megvonása, vagy az idegen lenne a jogalkotó által vélelmezhetően kívánt következményektől.

c) A jogszabály önálló szankciót tartalmaz. A jogszabályi tilalmak döntő része a megsértésükhöz fűz az adott jogterület sajátosságainak megfelelő önálló szankciót. Ez az eset azonban önmagában nem zárja ki fogalmilag azt, hogy a más jogkövetkezmény mellett a tilalomba ütköző szerződés semmis is legyen. Ebben az esetben a jogalkalmazónak a fentiekben kifejtettek szerint a jogalkotó vélelmezhető szándékát, az adott jogszabály célját, értelmét és rendeltetését kell vizsgálnia annak eldöntéséhez, hogy a szerződés más jogkövetkezmény mellett érvényes, vagy semmis lesz-e.

7. A hatósági engedély problematikája

A tilos szerződések semmisségének vizsgálata körében a teljesség kedvéért kitérünk arra a kérdésre, hogy előfordulhatnak olyan

esetek, amikor a jogszabály a szerződéshez valamilyen hatósági jóváhagyást vagy engedélyt követel meg, viszont a felek enélkül kötik meg a szerződésüket, és ebben az értelemben jogszabályt sértenek. A látszólagosan rokon kérdéskör ellenére a jelzett esetnek semmi köze a vizsgált problémához, sőt maga a kérdés nem is érvénytelenségi problémaként jelentkezik. A jelenleg hatályos Ptk. 215. §-a a hatósági engedélyt (jóváhagyást) a szerződés létrejötté egyik feltételének tekinti, márpedig a létre sem jött szerződés esetén az érvénytelenség problémája nem vethető fel. Ezzel szemben az új Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslata a kérdést helyesen már a hatályosság körében tárgyalja, és az ilyen engedély (jóváhagyás) nélkül megkötött szerződéseket érvényesnek ismeri el.⁶⁹

8. Jogszabály által megkövetelt szerződési tartalom megsértésének kérdése

Végezetül megemlítjük a tilos szerződések semmisségével kapcsolatban azt a hosszabb ideje vitatott problémát, amely szerint bizonytalanság uralkodott annak megítélését illetően, hogy a jogszabály által kötelezően megkövetelt tartalom hiánya, vagy az ilyen megkövetelt tartalommal ellentétes szerződés jogszabályba ütközés miatt a szerződése semmisségéhez vezet-e. A Szakértői Javaslat ezzel kapcsolatos helyes megoldása átkerült az új Polgári Törvénykönyv Törvényjavaslatának szövegébe,⁷⁰ amely a problémakört egyfajta *lex specialis* esetként kezelve kizárja a szerződés ilyen jogsértés miatti semmisségét. Ha a jogszabály a szerződés egyes tartalmi elemeit kötelezően meghatározza, vagy egyes kikötéseket tilt, a szerződés a jogszabály által előírt tartalommal lesz érvényes, és a jogszabályba ütközés miatti semmisség megállapításának nincs helye.

Darázs Lénárd

JEGYZETEK

- 1 A szerződési szabadság a helyes megközelítés szerint a szerződési jog egyik meghatározó alapelve, amely a szerződési viszonyokban juttatja érvényre a szerződő felek önrendelkezését, magánautonómiáját. Ld. ehhez Harmathy Attila: A szerződési szabadságról, in: Liber Amicorum. Studia E. Weiss dedicata, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest 2002, 118.; Vékás Lajos: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai, Jogtudományi Közlöny 2/1999, 53. Vö. még Darázs Lénárd: A szerződési szabadság és a verseny alkotmányos védelme, Acta Facultatis Politicai-uridicae Universitatis Budapestinensis XLIV (2006), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2008, 35.
- 2 Már a római jogban sem egységes terminológia részletes elemzése mellett a mai jogrendszerek eltérő szóhasználatára utal a magyar irodalomban Siklósi Iván: A jogügyletek érvénytelenségével összefüggő terminológiai kérdések a római jogban, in: Acta Facultatis Politicai-uridicae Universitatis Budapestinensis XLIII (2006), ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2006, 203-222., valamint ld. még alább a jelen tanulmány II. részét.
- 3 Bar, Christian von / Zimmermann, Reinhard (Hg.): Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teile I und II. Kommission für Europäisches Vertragsrecht, Sellier, München 2002, 261-340.; Bar, Christian von / Zimmermann, Reinhard (Hg.): Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teil III. Kommission für Europäisches Vertragsrecht, Sellier, München 2005, 797-816.
- 4 Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész, Kézirat 5. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest 1985, 93-84.; Szladits Károly: in: A magyar magánjog (szerkesztő: Szladits Károly), Általános Rész, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1941, 363.; Vékás Lajos: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (szerkesztő: Vékás Lajos), Complex, Budapest 2008, 788.; Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1969, 162.
- 5 Ezt a jogtudományban hosszabb ideje követett megoldást (ld. Eörsi: Kötelmi jog, 100-109.) veszi át az új Polgári Törvénykönyv előkészítése eredményeként született Szakértői Javaslat (Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (4. sz. lj.), 777-787.), valamint az új Polgári Törvénykönyv törvénytervezete is („T/5949, számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, Budapest 2008. június”, 5. Könyv, 1. rész, 3. cím, amely elérhető www.irm.hu alatt).
- 6 Eörsi: Kötelmi jog (4. sz. lj.), 104-108.; Nizsalovszky Endre: Kötelmi jog I. Általános tanok, Kézirat gyanánt, Budapest 1949, 211.; Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 233-243. Érdekes megie-

- gyeznünk, hogy Szladits a szerződések tartalmi korlátainak vizsgálata körében még nem vonta a nevezett semmisségi okokat a „tilos szerződések” gyűjtőfogalma alá (ld. in: A magyar magánjog (szerkesztő: Szladits Károly), Kötelmi jog általános része, III. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1941, 42-65.), így a tilos szerződések gyűjtőfogalomként használata csak a szocialista jogrendszer kezdetétől vált általánossá.
- 7 Vö. különösen Menyhárd-Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések, Gondolat Kiadó, Budapest 2004, 248-276.
  - 8 Ld. Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (4. sz. lj.), 781.; T/5949, számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről (5. sz. lj.), 5: 75. §.
  - 9 A jogszabályt megkerülő szerződés érvénytelenségi problematikájához ld. Darázs Lénárd: A jogszabály megkerülése miatti polgári jogi érvénytelenség.
  - 10 A hatályos Ptk. idézett szövegének értelmezéséhez és a bírósági gyakorlat általános ismertetéséhez ld. Gellért György (szerkesztő): A Polgári Törvénykönyv magyarázata, 1. kötet, 7. javított kiadás, Complex, Budapest 2007, 712.; Kemenes István: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, Polgári Jogi Kodifikáció, 2/2002, 7-27.
  - 11 L. Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (4. sz. lj.), 781.; Az előirányzott törvényszöveg változtatás elméleti hátteréhez ld. Vékás Lajos: Parerga. Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, HVG-ORAC, Budapest 2008, 284.
  - 12 Zweigert, Konrad / Kötz, Hein: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiet des Privatrechts, 3. Auflage, Mohr, Tübingen 1996, 374.
  - 13 Zweigert/Kötz: Einführung in die Rechtsvergleichung (12. sz. lj.), 375.
  - 14 Földi András / Hamza Gábor: A római jog története és intéstitúciói, 13. kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2008, 79., 486.; Fiume, Werner: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, Band 2: Das Rechtsgeschäft, 2. Auflage, Berlin Heidelberg New York 1975, § 17 I.; Kramer, Rainer: Der Verstoß gegen ein gesetzliches Verbot und die Nichtigkeit von Rechtsgeschäften (§ 134 BGB), Dissertation, Mainz 1976, 12-13.
  - 15 Földi/Hamza: A római jog története és intéstitúciói (14. sz. lj.), 79., 486.; Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 10-27.
  - 16 L. ehhez Ferid, Murad. Das Französische Zivilrecht, Erster Band, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt Berlin 1971, 317-334.; Kötz, Hein: Die Ungültigkeit von Verträgen wegen Gesetz- und Sittenwidrigkeit. Eine rechtsvergleichende Skizze, RabelsZ 58 (1994), 209, 210.; Zweigert/Kötz: Einführung in die Rechtsvergleichung (12. sz. lj.), 375.

- 17 Szladits, Charles: Illegality of prohibited contracts: Comparative aspects, in: XXth Century Comparative and Conflicts Law. Legal essays in honor of Hessel E. Yntema (edited by Kurt H. Nadelmann, Arthur T. von Mehren and John N. Hazard), A.W. Sythoff, Leyden 1961, 221-231.
- 18 L. az olasz Codice civile 1418. cikkét, a spanyol Código civil 6. cikkét és a portugál Código civil 294. cikkét.
- 19 Bar/Zimmermann: Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teil III (3. sz. lj.), 806-807.
- 20 Erre a következtetésre jut az angol, francia és német jog összevetése után szintén Szladits: Illegality of prohibited contracts: Comparative aspects (17. sz. lj.), 221, 231.
- 21 Beak, H.G. (.ed.): Chitty on Contracts, Volume I: General Principles, Volume II: Specific Contracts, 29. edition, Sweet & Maxwell, London 2004; Beatson, Jack (ed.): Anson's Law of Contract, 27. edition, Oxford Univ. Press, Oxford 1998; Treitel, Günther H.: The Law of Contract, 11. edition, Sweet & Maxwell, London 2003.
- 22 Law Commission: Consultation Paper on Illegal Transactions. Ld. ehhez még Bar/Zimmermann: Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teil III (3. sz. lj.), 808.
- 23 Armbrüster\ Christinn: in: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 1 Allgemeiner Teil, 1. Halbband, 5. Auflage, C.H Beck, München 2006, § 134; Canaris, Claus-Wilhelm: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft, Müller, Heidelberg 1983; Collier, Dieter: Nichtigkeit und Unwirksamkeit im System der bürgerlichen Rechtsordnung, Dissertation, Hamburg 1967; Kramer: Der Verstoß gegen ein gesetzliches Verbot und die Nichtigkeit von Rechtsgeschäften (14. sz. lj.); Larenz, Karl / Wolf, Manfred: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, 9. Auflage, C. H. Beck, München 2004, 723-730.
- 24 Koller, Alfred: Schweizerisches Obligationsrecht, Allgemeiner Teil, Band I, Verlag Stämpfli, Bern 1996.
- 25 Bollenberger, Raimund: in: Helmut Koziol / Peter Bydiński / Raimund Bollenberger (Hg.); ABGB Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar, 2. Auflage, Springer, Wien New York 2007, § 879, Rn. 1-4; Krejčí Heinz: in: Peter Rummel (Hg.): Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, Band 1, 2. Auflage, Wien 1990, § 879, Rn. 19-47.
- 26 Az európai magánjogi jogegységesítés aktuális állásához és a jogegységesítési törekvések átfogó bemutatásához ld. Vékás: Parerga (11. sz. lj.), 75-85.; a témához ld. még Schulze, Reiner (ed.): Common Frame of Reference and Existing EC Contract Law, Sellier, Munich 2008; Zimmermann, Reinhard: Der Gemeinsame Referenzrahmen für das Europäische Privatrecht, Juristenzeitung, 2008, 529-550.
- 27 Angol nyelven ld. UNIDROIT (ed.): Principles of International Commercial Contracts, Rom 1994; német nyelven ld. in: Schulze, Reiner/Zimmermann, Reinhard (Hg.): Basistexte zum Europäischen Privatrecht, 2. Auflage, Nomos, Baden-Baden 2002, 435-472.
- 28 Basedow, Jürgen: Uniform law Conventions and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, Uniform Law Review (ULR) 2000, 129-139.; Boneil, Michael Joachim: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and CISG - Alternatives or Complementary Instruments?, Uniform Law Review (ULR) 1996, 26-39.
- 29 Ez akkor is igaz, ha egyébként a felek kikötik az UNIDROIT-Alapelvek alkalmazását a jogviszonyukra, mivel az 1.4. cikk szerinti ilyen esetben is alkalmazni kell a kollíziós szabályok által felhívott nemzeti jogot a kögens nemzed jogi normákat illetően. Ld. ehhez Heidemann, Maren: Methodology of uniform contract law. The UNIDROIT principles in international legal doctrine and practice, Springer, Berlin 2007.
- 30 Vö, Vékás: Parerga (11. sz. lj.), 75-85; Zimmermann: Der Gemeinsame Referenzrahmen für das Europäische Privatrecht (27. sz. lj.), 529-530; no.: Die Principles of European Contract Law als Ausdruck und Gegenstand europäischer Rechtswissenschaft, Zentrum für europäisches Wirtschaftsrecht, Vorträge und Berichte Nr. 138, Bonn 2003.
- 31 Angolul olvasható in: Lando, Ole / Beule, Hugh (ed.): Principles of European Contract Law, Parts I and II, Kluwer Law International, The Hague 2000; németül ld. Bar, Christian von / Zimmermann, Reinhard (Hg.): Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teile I und II. Kommission für Europäisches Vertragsrecht, Sellier, München 2002.
- 32 Angolul olvasható in: Lando, Ole/ Clive, Eric/Prüm, André/ Zimmermann, Reinhard (ed.): Principles of European Contract Law, Part III, Kluwer Law International, The Hague 2003; németül ld. Bar, Christian von / Zimmermann, Reinhard (Hg.): Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts Teil III. Kommission für Europäisches Vertragsrecht, Sellier, München 2005.
- 33 Bar, Christian von / Clive, Eric / Schulte-Nölke, Hans (ed.): Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition, Prepared by Study Group on a European Civil Code and the Research Group on die EC Private Law (Acquis Group), Sellier, Munich 2008,
- 34 L. ehhez alább a IV. 1. pontban írtakat.
- 35 L. ehhez Vékás: Parerga (11. sz. lj.), 83.
- 36 Megtalálható: Gandolfi, Giuseppe (ed.): Code européen des contracts - Avant-projet, Livre premier, Milano 2001; Schulze, Reiner/ Zimmermann, Reinhard (Hg.): Basistexte zum Europäischen Privatrecht, 2. Auflage, Nomos, Baden-Baden 2002, 473-559.
- 37 Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. A M. Kir. Igazságügy-miniszter által 1928. március 1-jén az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat. Közlétesíti a M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest 1928.
- 38 Az MTJ gyakorlatának és az uralkodó tudományos álláspont bemutatásához ld. különösen Szladits Károly (szerkesztő): A magyar magánjog. Kötelmi jog Általános Rész, III. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1941, 45-46.
- 39 Ld. például Nizsalovszky Endre: Kötelmi jog I. Általános tanok (6. sz. lj.), 211.; Zoltán Ödön: Vállalkozási szerződés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963, 100.; ugyanezer utal már kritikusán Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 245-257,
- 40 Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 245-273.
- 41 Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 246.
- 42 A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 1993. szeptember 27-én tartott Konzultatív Tanácskozásáról szóló beszámoló és a tanácskozás rövid összefoglalója olvasható a Bírósági Határozatok 1993. évi 12. számának Fórum rovatában, a 951-952. oldalon.
- 43 Ld. az előbbi lábjegyzetben hivatkozott BH 1993. évi 12. sz. Fórum rovatának I. pontjának utolsó bekezdését.
- 44 Molnár Ambrus: Vitaanyag a kontárszerződésekkel kapcsolatos bírói gyakorlat felülvizsgálatához, BH 1993. évi 12, számának Fórum rovata, 952-955.
- 45 Ugyanezre a kritikus következtetésre jut Kemenes: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 10.
- 46 Valamennyi kiemelt idézet és hivatkozás a vitaanyag (45. sz. lj.) 955. oldaláról való.
- 47 Canaris: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 54.; Deinni, Olaf: Zwingendes Recht. Grenzen rechtsgeschäftlicher Gestaltungsmacht und Verbotsgesetz, Heymanns, Köln Berlin Bonn München 2002, Rn. 52.; MünchKommBGB /Annbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 1-2.
- 48 Canaris: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 54.
- 49 Canaris: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 54.; MünchKommBGB /Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 1-2.
- 50 Ugyanezt az álláspontot képviseli Kemenes: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 10.
- 51 Az ezzel ellentétes BDT 2003. 772. ítéletet nem tartjuk helyesnek, amely az Alkotmányba ütközés miatt mondta ki a szerződés semmisségét.
- 52 Erről részletesen ld. Vékás: A szerződési szabadság alkotmányos korlátai (1. sz. lj.), 53.
- 53 A Római Szerződés (versenyszabályainak) megsértése miatti semmisséghez ld. Darázs Lénárd: Vertikális kartellek, Complex 2007, 343.
- 54 Bár ennek megítélésében bizonytalanságok vannak a tagállamok jogában, de a fent leírt véleményünk tűnik az általánosan követett és helyes megoldásnak. Ld. ehhez pl. MünchKommBGB/ Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 37.
- 55 Ld. ehhez különösen az áruforgalom szabadsága tekintetében részletesen Darázs Lénárd: Az áruforgalom szabadságának európai alkotmányos alapjai és magánjogi tartalma, Magyar Jog 11/2006, 673-682.
- 56 Gebauer, Martin / Wiedmann, Thomas (Hg.): Zivilrecht unter europäischen Einfluss, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart 2005, Kapitel 2, Rn. 126.; Riesenhuber, Karl: System und Prinzipien des Europäischen Vertragsrechts, De Gruyter Recht, Berlin 2003, 464-465.
- 57 így pl. részben erre hajlik a MünchKommBGB / Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 38. is további hivatkozásokkal.
- 58 Becker, Christoph: Theorie und Praxis der Sonderanknüpfung im internationalen Privatrecht, Shaker, Aachen 1995; Hrubesch-Millauer, Stephanie: Sonderanknüpfung fremder zwingender Normen im Bereich von Schuldverträgen, Dike Verlag, St. Gallen 2001.; MünchKommBGB / Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 40.
- 59 Beater, Axel: Der Gesetzesbegriff von § 134 BGB, AcP 197 (1997), 505., 511.; Deinert: Zwingendes Recht. Grenzen rechtsgeschäftlicher Gestaltungsmacht und Verbotsgesetz (47. sz. lj.); Kemenes: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 9.; MünchKommBGB /Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 5.
- 60 Canaris: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 23.; MünchKommBGB/Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 110.
- 61 Egyértelműen így foglal állást Schricke, Gerhard: Gesetzesverletzung und Sittenverstoß, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1970, 64.; a magyar jogban erre utal Kemenes: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 16.; egyértelműen kritikus Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 247.
- 62 Ld. ehhez pl. Canaris: Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 22.; MünchKommBGB / Armbrüster (23. sz. lj.), § 134 Rn. 48.

- 63 Tartalmilag ugyanígy Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 247.
- 64 *Canaris*- Gesetzliches Verbot und Rechtsgeschäft (23. sz. lj.), 20-53.
- 65 L. Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről (4. sz. lj.), 781.; T/5949, számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, (5. sz. lj.), 5: 75. §.
- 66 *Kemenes*: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 8-10.; MünchKommBGB /*Armbüster* (23. sz. lj.), § 134 Rn. 30-102.; Weiss: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban (4. sz. lj.), 246.
- 67 *Kemenes*: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban (10. sz. lj.), 8.

- 68 Ennek az értelmezési elvnek a hangsúlyozása azért is fontos, mert elméletileg a Ptk. szó szerinti szövege alapján lehetne más eredményre is jutni, ami azonban nem állna összhangban a polgári jog belső koherenciájával és a vizsgált jogintézmény céljával,
- 69 L. Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről (4. sz. lj.), 794.; T/5949, számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, (5. sz. lj.), 5: 91. §.
- 70 L. Vékás: in: Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről (4. sz. lj.), 781-782.; T/5949, számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről, (5. sz. lj.), 5: 75. §.

Az új Ptk. zálogjogi szabályai által felvetett elméleti és gyakorlati kérdések

A Kormány 2008. június 5-én benyújtotta az Országgyűlésnek az új Polgári Törvénykönyvről szóló törvényjavaslatot (T-5949-es számú törvényjavaslat, a továbbiakban: Törvényjavaslat). Jelen tanulmány ennek a törvényjavaslatnak a zálogjogi szabályait mutatja be, pontosabban az új Ptk. zálogjogi rendelkezései kapcsán felmerülő elméleti és gyakorlati kérdéseket próbálja meg áttekinteni és megválaszolni. Az alábbiakban csak a járulékos zálogjog szabályait mutatjuk be, vagyis az absztrakt zálogjogi formára, az önálló zálogjogra vonatkozó rendelkezések ismertetésére külön tanulmány keretében kerül sor. Ennek az az oka, hogy az önálló zálogjognak már önmagában a léte és az újrászabályozása is heves bírálatokat váltott ki.¹ Ezek - az egyébként rendkívül alapos, sokszor helytálló, és előremutató, az egész jogintézmény újragondolását elősegítő - bírálatok az új Ptk. törvényjavaslatával szemben is megfogalmazódtak.² Mindemellett az önálló zálogjogra vonatkozó új szabályok a hatályos Ptk. 269. §-tól lényegileg eltérnek, mennyiségileg kibővültek, így külön tanulmányban történő elemzésük mindenképp indokolt. Ebben a cikkben azonban ezektől eltekintünk, ehelyett a járulékos zálogjogi szabályoknak a bemutatására összpontosítunk, melyeket azonban - a Törvényjavaslat 4:166. §-ában foglalt utaló szabály alapján - az önálló zálogjog esetében is megfelelően alkalmazni kell.

Mivel az 1998-ban felállított Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság által kidolgozott ún. Szakértői Javaslat¹ számos ponton eltér a Törvényjavaslattól, ezért néhány helyen ezekre az eltérésekre is utalunk.

1. Kötelmi jogi - dologi jogi szabályok a zálogjogon belül

A Kodifikációs Főbizottság 2006-ban közzétett ún. Vitatervezete szerint a zálogjogon belül található kötelmi jogi, a zálogszerződésre vonatkozó szabályok az Ötödik Könyvben, a kötelmi jog különös részében, a biztosítéki szerződések között - vagyis a kezességi és a garancia-szerződés mellett - nyertek volna elhelyezést. Ennek megfelelően - a kötelmi jog jellegéhez igazodva - a zálogszerződésre vonatkozó szabályok diszpozitívak lettek volna, vagyis a felek külön felhatalmazás nélkül eltérhettek volna ezektől a rendelkezésektől.

A dologi jogi és kötelmi jogi szabályok elkülönített elhelyezésével már a korábbi IRM koncepció is szakított és erre a felosztásra sem a Szakértői Javaslatban, sem pedig a Törvényjavaslatban nem kerül sor. Mindez azt jelenti, hogy a zálogszerződésre vonatkozó kötelmi jogi szabályok a Dologi Jogi Könyvbe kerültek.⁴ Ezzel együtt ezek a kötelmi jogi szabályok, amelyek a felek jogait és kötelezettségeit határozzák meg, a dologi jogba kerülve kógenssé váltak. Természetesen - kivételes jelleggel - a dologi jog körében is vannak diszpozitív szabályok (pl. szomszédjogok, ráépítés, szolgalmak), de anélkül, hogy a törvény ezt külön kimondaná, megállapítható, hogy a zálogjogon belül elhelyezett

kötelmi jogi szabályok kógensek. A kógens jellegre egy dolog kétségkívül utal: ezektől csak akkor lehet eltérni, ha azt a jogalkotó lehetővé teszi, vagyis ha a felek eltérő megállapodásának a lehetőségét a törvénytörvény minden esetben külön kimondja. Mindez azt is jelenti, hogy ha a felek ezektől a kógens szabályoktól mégis eltérnének, akkor az ilyen tartalmú megállapodásuk - mint jogszabályba ütköző - semmis. Kérdés persze, hogy a jogszabályba ütköző semmisségi okot a jogszabálynak külön ki kell-e mondania, mint pl. ezt a hatályos Ptk. 255. § (2) bekezdése teszi.⁵ Ettől függetlenül megállapíthatónak tűnik a semmisség akkor is, ha ezt az adott kógens jogszabályi rendelkezés nem mondja ki. A szükséges többlettényállási elemek megléte esetén, a kógens szabályokba ütköző megállapodás kártérítési következménnyel járhat.

2. A zálogjog alapítása és létrejötte

A jövőbeli szabályozás egyik leglényegesebb újítása a hatályos joghoz képest a zálogjog alapításának és létrejöttének éles elhatárolása. Ez a két jogi tény időben is elkülönül egymástól, az alapítás ugyanis időben mindig megelőzi a zálogjog létrejöttét. A zálogjog létrejön, ha a felek a zálogjogot megalapították és a zálogkötelezett rendelkezési joggal bír a zálogtárgy fölött.⁶ Zálogjogot zálogszerződés alapján a zálogjog bejegyzésével (jelzálogjog), vagy a zálogtárgy birtokának a zálogjogosult részére történő átruházásával (kézizálogjog) lehet alapítani.⁷

Az időben elsőként sorra kerülő mozzanat tehát a zálogjog megalapítása, amelyhez a felek közötti megállapodás, a zálogszerződés léte és a szükséges publicitást biztosító többletcelekmény (bejegyzés, birtok átadás) szükséges. A korábbi szövegekben szerepelt az is, hogy a zálogjog megalapításához a biztosított követelés léte is szükséges. Ez azért maradt lei az újabb javaslatokból, mert ez a zálogjog járulékoságából amúgy is következik, a zálogjog érvényesítésének a feltétele. Emellett az önálló zálogjog szempontjából ez különösen fontos, hiszen annak alapításához és létrejöttéhez nincs szükség a biztosított követelés fennállására.

Az alapítást követő mozzanat a zálogjog létrejötte. A jogokat és követeléseket terhelő zálogjog létrejötte miatt szükség van erre a szakaszra, hiszen ezeknél - ellentétben a dolgokat terhelő zálogjogokkal - nem lehet arra hivatkozni, hogy a rendelkezési jog a tulajdonjog egyik részjogosítványa, az alapítás pedig ennek a részjogosítványnak a gyakorlása. Jogok és követelések ugyanis a jövőben sem lehetnek tulajdonjog tárgyai, így esetükben külön kell szólni a rendelkezési jogról, amely a zálogjog létrejötte szempontjából különösen fontos. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy a Törvényjavaslat megszünteti a jogon és követelésen fennálló zálogjogot, mint a zálogjog önálló altípusát, és ezeket a vagyontárgyakat csak jelzálogjog formájában - a zálogjogi nyilvántartásba, vagy más lajstromba történő bejegyzéssel egyidejűleg - lehet a jövőben megterhelni.

A rendelkezési jog megléte problémát okozhat olyan ingatlanok esetében, amelyeket jelzálogjoggal biztosított kölcsönből építenek, hiszen ebben az esetben az ingatlan még nem jött létre a kölcsönfelvétel időpontjában, így a későbbi tulajdonosnak - a kölcsönfelvétel kötelezettségének - a kölcsönszerződés megkötésekor még nincs rendelkezési joga a zálogtárgy (az épülő ingatlan) felett. Erre az esetre az új szabályozás azt a megoldást kínálja, hogy a zálogjog ugyan az adott zálogtárgy vonatkozásában megalapításra kerül, de létre csak akkor jön, ha a zálogkötelezett megszerezte a rendelkezési jogot. Ez a rendelkezés azonban csak azoknál a zálogjogoknál alkalmazható, amelyeket a közjegyzői kamara által vezetett zálogjogi nyilvántartásba kell bejegyezni, vagyis ingó jelzálogjog és vagyont terhelő zálogjog esetében. Az ingatlan-nyilvántartásba és a lajstromba (pl. szabadalmi és védjegy regiszter, cégjegyzék) való bejegyzésre csak olyan dolog, illetve jog tekintetében kerülhet sor, amelyek felett a zálogkötelezett rendelkezési jog illeti meg."

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy azoknál az ingatlanoknál, amelyek felett a zálogkötelezett még nem illeti meg a rendelkezési jog, sem a zálogjog létrejöttére, sem annak megalapítására, és bejegyzésére nem kerülhet sor. Ez kétség kívül problémát fog okozni az újépítésű ingatlanok vásárlása során, ha a vevő hitelből kívánja törleszteni a vételárát. Kérdés, hogy a gyakorlat milyen megoldást fog erre a problémára találni.

3. A zálogszerződés

A zálogszerződés a felek közötti azon kötetmi jogi megállapodás, amely alapján a zálogjog, mint korlátolt dologi jog megalapításra kerül, majd ezt követően létrejön. Amennyiben tehát a felek nem kötnek ilyen szerződést, már a zálogjog megalapítására sem kerülhet sor. Zálogszerződés nélkül tehát nincs dologi jog sem, a kötetmi jog és a dologi jog ezen a ponton elválaszthatatlanul összekapcsolódik egymással.

A zálogszerződés fogalmát illetően a Törvényjavaslat és a Szakértői Javaslat eltér egymástól. A Szakértői Javaslat szerint a zálogszerződésben a felek a zálogjognak meghatározott vagyontárgyon (zálogtárgy) meghatározott követelés biztosítása céljából való *alapításában* állapodnak meg.⁹ Ehhez képest a Törvényjavaslat szerint a felek nem a zálogjog alapításában, hanem az adott zálogtárgynak egy meghatározott követelés biztosítása céljából történő zálogjoggal való *megterhelésében* állapodnak meg." Mivel a zálogjog biztosítéld jog, ezért a zálogszerződésben célszerű utalni a zálogjog céljára is, amely a későbbi szerződészség megítélése szempontjából lehet fontos. Ebből a szempontból a Törvényjavaslat megfogalmazása pontosabbnak tűnik.

A zálogszerződés kötelező tartalmi eleme a zálogtárgy és a biztosított követelés meghatározása. Ez a meghatározás egyik tartalmi elem esetében sem feltétlenül egyedi. A zálogtárgy fajta és mennyiség szerint, vagy más *megfelelő*¹¹ körülírással is meghatározható. A meghatározás magában foglalhat olyan vagyontárgyat is, amely még nem létezik, vagy amely felett a zálogkötelezett még nem illeti meg rendelkezési jog.¹² Mivel ilyen módon a zálogkötelezett egész vagyona is megterhelhető, a Szakértői Javaslat ebben a formában akarja ellensúlyozni a vagyon terhelő zálogjog szabályozásának a hiányát. Lényeges különbség azonban a vagyont terhelő zálogjoghoz képest, hogy amennyiben körülírással egy egész vagyon felett alapítanak zálogjogot a felek, annak érvényesítéséhez nincs szükség az ún. átalakító (rögzítő) nyilatkozat megtételére. Ezt a gyakorlat részéről bírálat is érte, mondván, hogy a rögzítő nyilatkozat a zálogjogosult egyoldalú aktuusa, amelyet a jogosult akkor is megtehet, ha a kielégítési jogot veszélyeztető mértékű vagyonsökkenésre kerül sor, vagyis nem kell megvárni a kielégítési jog megnyíltát. Ezt a lehetőséget azonban a Szakértői Javaslat nem biztosítja. A Törvényjavaslat éppen ezen indokok alapján szabályozza a vagyont terhelő zálogjogot.

A zálogszerződés másik kötelező tartalmi elemét, a biztosított követelést sem kell egyedileg meghatározni. A zálogjoggal bizto-

sított követelés ugyanis az alapul fekvő egy vagy több jogviszonyra utalással, vagy más megfelelő körülírással is meghatározható.¹³

Ezen kötelező tartalmi elemek hiányában a zálogszerződés nem jön létre. Ettől eltérő az az eset, ha a felek a zálogszerződést nem foglalták írásba, mert akkor a megállapodás érvénytelen.¹⁴ Az érvényességhez az egyszerű magánokirati forma is elegendő. Ennek oka az, hogy ha az ingatlan tulajdonát ruházási szerződések érvényességéhez is elegendő az egyszerű okirati forma, akkor ingatlanok, illetve más vagyontárgyak felett alapított zálogjog esetében sem indokolt ennél szigorúbb előírást támasztani.

A Törvényjavaslat speciális követelményeket támaszt a fogyasztói zálogszerződésekkel szemben.¹⁵ A fogyasztói zálogszerződésben a zálogtárgyat egyedileg kell meghatározni, továbbá meg kell határozni azt az összeget (keretet) is, amelynek erejéig a zálogjogosult kielégítést kereshet a zálogtárgyból.¹⁶ A fogyasztói zálogszerződés alapján létrejövő zálogjog tehát minden esetben keretbiztosítéki zálogjog, ezeknél a szerződéselalél továbbá minden esetben érvényesül az egyediség elve. Fogyasztói zálogszerződés alapján nem jön létre zálogjog olyan zálogtárgyon, amely felett a zálogkötelezettnek a zálogszerződés megkötésekor nincs rendelkezési joga, kivéve, ha a zálogjoggal biztosított követelés abból a szerződésből származik, amely *lehetővé teszi*¹⁷ a rendelkezési jog megszerzését.¹⁸ Amennyiben magánszemély vesz újépítésű lakóingatlan, amelyet jelzálogjoggal biztosított kölcsönből finanszíroz, akkor nyilvánvalóan fogyasztói zálogszerződésről van szó. Ez a törvényi rendelkezés elvileg lehetővé tenné ebben az esetben a zálogjog létrejöttét. Kérdés azonban, hogy ha a rendelkezési jog hiányában a jelzálogjogot nem lehet bejegyezni az ingatlan-nyilvántartásba - amelyre a fenti szabályok egyik javaslat esetében sem adnak lehetőséget -, akkor hogyan jöhet létre fogyasztói zálogszerződés alapján a jelzálogjog, amelyet nem lehet bejegyezni, így megalapítani? Ha a jogalkotó fenntartja azt a korlátozást, miszerint a zálogtárgy feletti rendelkezési jog hiányában a jelzálogjogot nem lehet bejegyezni az ingatlan-nyilvántartásba, akkor legalább is a fogyasztói zálogszerződésekre speciális szabályt kellett volna alkotnia. Ennek hiányában fogyasztói zálogszerződés esetében sem jöhet létre a zálogjog, hiába mondja ki ezt a Törvényjavaslat.

A Szakértői Javaslat külön rendelkezik a zálogszerződés felek közötti hatályáról.¹⁹ Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy egy abszolút hatályú dologi jog esetében miként értelmezhető a felek közötti relatív hatály. Ezek a szabályok elvileg csak akkor kerülhetnének alkalmazásra, ha nincs olyan harmadik személy (további zálogjogosult hitelező), akinek a jogait, vagy érdekeit ez sértene. A Szakértői Javaslat ebben az esetben elismeri a kizárólag a felek közötti viszonyban hatályos, harmadik személyek felé azonban hatálytalannak már nem rendelkező zálogjogot is.²⁰ A Törvényjavaslat elvetette az ilyen fajta, csak relatív hatállyal rendelkező zálogjognak a szabályozását, épp azon indok alapján, hogy egy dologi jog esetében nincs értelme arról beszélni, hogy milyen hatálya van a felek között.

A zálogszerződés jogi természetéről a javaslatok hallgatnak. Ebből a szempontból az bír jelentőséggel, hogy vajon mint jogszabály által előírt és szabályozott jogügylet, létrejöhet-e akkor is, ha a felek erről nem állapodtak meg. Mivel az írásba foglalás csak a zálogszerződés érvényességének a feltétele, a már létrejött, de érvénytelen zálogszerződés is válthat ki joghatásokat. Ez pedig elvileg megállapítható abban az esetben is, ha a felek ugyan nem állapodtak meg a részletekről, de ezt a megállapodást a törvény szabályai pótolják. Kérdés, hogy mindez hogyan viszonyul a törvényes zálogjogokhoz, amelyeknél a zálogszerződést a javaslatok szerint a törvény rendelkezése pótolhatja.²¹

4. A jelzálogjog bejegyzése

Jelzálogjogok esetében a zálogjog alapításához szükséges feltétel - a zálogszerződés létrejöttével - a megfelelő nyilvántartás-

ba való bejegyzés, amely kívülálló harmadik személyek irányába biztosítja a zálogjog szükséges nyilvánosságát. A jelzálogjogot ingatlan esetében az ingatlan-nyilvántartásba, ingó dolog, jog és követelés esetén pedig a zálogjogi nyilvántartásba kell bejegyezni.²² Ha az ingó dolog tulajdonjogának megszerzéséhez a tulajdonosváltozás valamely közhiteles nyilvántartásba való bejegyzése szükséges (lajstromozott dolgok), illetve ha a jog fennállását közhiteles nyilvántartás tanúsítja (lajstromozott jogok), a jelzálogjogot a megfelelő közhiteles nyilvántartásba (lajstromba) kell bejegyezni.²³

A lajstromozott dolgok közül a gépjárművek bírnak kiemelkedő jelentőséggel. Régóta vitatott, hogy a gépjárműveket terhelő jelzálogjogokat melyik nyilvántartásba lenne célszerű bejegyezni. A zálogjogi nyilvántartás mellett ugyanis felmerült a gépjármű nyilvántartás is, amelyet a rendőrség vezet. Ez a szabály gondot okozhat azonban, hiszen a gépjárművek feletti tulajdonjog megszerzése nem a nyilvántartáson keresztül történik. A kodifikáció során a Magyar Lízingszövetség vetette fel azt, hogy a gépjármű nyilvántartásba kelljen bejegyezni a jelzálogjogot. Ez a nyilvántartás, amellyel, hogy nem konstitutív, nem is nyilvános, és kérdés, hogy közhiteles-e. Gépjárművek esetében mindenesetre a jövőben is a zálogjogi nyilvántartásba kell a jelzálogjogot bejegyezni.

A lajstromozott jogok közül a Magyar Szabadalmi Hivatal által vezetett lajstromok bírnak jelentőséggel, illetve kft. üzletrész esetén a cégjegyzék. A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) 27. § (3) bek. c) pontja alapján - amelyet a 2007. évi LXI. törvény iktatott a Ctv.-be, 2007. szeptember 1-jei hatállyal - a cégjegyzék kft. esetében tartalmazza az üzletrészen alapított zálogjog tényét, a zálogjogosult nevét (cégnevét), lakóhelyét (székhelyét) és cégjegyzékszámát. 2007. szeptember 1-je óta tehát a kft. üzletrészt terhelő zálogjog - amely a jövőbeni szabályozás szerint jelzálogjognak lesz tekintendő - létrejöttének feltétele a cégjegyzékbe történő bejegyzés. Ebből a szempontból tehát a cégjegyzék egy konstitutív hatályú nyilvántartás, annak ellenére, hogy az üzletrész feletti „tulajdonjog” (rendelkezési jogot) nem a cégjegyzékbe történő bejegyzés keletkeztet. ²⁴ Mindez azt jelzi, hogy egy nyilvántartás lehet konstitutív a zálogjog létrejöttének szempontjából, miközben nem az a tulajdonjog keletkezése szempontjából.

A konstitutív jelleg mellett gondot jelent a közhitelesség kérdése is. Ez a probléma nemcsak a gépjármű nyilvántartással kapcsolatban merült fel, hanem a közjegyzői kamara által vezetett közjegyzői nyilvántartás kapcsán is. Megnyugtató válasz nincs, az mindenesetre biztos, hogy önmagában attól egy nyilvántartás nem lesz közhiteles, hogy a jogalkotó annak minősíti. Fontos lenne ezt a fogalmat végre pontosan meghatározni, méghozzá egységes szempontrendszer alapján, mert a hatályos jogban a közhitelességnek gyakorlatilag annyiféle meghatározása ismert, ahány nyilvántartás létezik.²⁵

A hatályos jog a zálogjog nyilvántartási bejegyzéséhez mind a zálogszerződés, mind pedig a bejegyzési engedély benyújtását megköveteli.²⁶ A Törvényjavaslat szakít ezzel az előírással, azáltal, hogy elismeri az egyoldalú bejegyzési engedélyt. Ez visszatérést jelent a régi magyar magánjoghoz. Ennek megfelelően a zálogjog nyilvántartási bejegyzésére vagy a zálogszerződés, vagy pedig az egyoldalú bejegyzési engedély alapján kerülhet sor. A kodifikációs egyeztetések során elhangzott egyes vélemények szerint az egyoldalú bejegyzési engedély alkalmas arra, hogy a zálogszerződés megkötésekor még létre sem jött ingatlanra nézve alapítsák meg a felek a zálogjogot. Ez azonban még nem oldja meg azt a problémát, amit a Törvényjavaslat 4:99. § (4) bek. okoz, miszerint az ingatlan-nyilvántartásba és a lajstromokba való bejegyzésre csak olyan dolog, illetve jog tekintetében kerülhet sor, amelyek felett a zálogkötelezett rendelkezési jog illeti meg. Ez ugyanis sem a zálogszerződés megkötésekor, sem az egyoldalú bejegyzési engedély kiadásakor nem illeti meg a zálog-

adóst. Kérdés az is, hogy ki nyújthat be bejegyzési kérelmet. Erre valószínűleg csak a tulajdonos lesz jogosult, rendelkezési jog hiányában azonban ő sem.

Az ingatlan-nyilvántartás esetében a zálogtárgy egyedi meghatározásának a követelménye is gondot okozhat. Az egyedi meghatározásra ingatlanok esetében a helyrajzi szám alkalmas. Ez azonban épülő társasházak esetében változhat, amely a zálogszerződés és a nyilvántartási bejegyzés módosítását kívánja meg a felektől, ami többletköltségekkel jár.

Összességében azt mondhatjuk, hogy újonnan épülő lakóépületek, elsősorban társasházak esetében az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés követelményeként előírt egyedi meghatározás, illetve a rendelkezési jog fennállta nehezen kezelhető problémákat fog a gyakorlatban okozni. Ezek kezelésére önmagában a zálogszerződés és az egyoldalú bejegyzési engedély különválasztása nem jelent megoldást.

További problémát fog okozni a jövőbeni dolgokat terhelő zálogjogok bejegyzése. A zálogjogi nyilvántartásba ezek a zálogjogok ugyan bejegyezhetők, az ingatlan-nyilvántartásba és a lajstromokba azonban nem, hiszen nem tesznek eleget sem az egyedi meghatározás, sem a rendelkezési jog fennállását kimondó követelménynek.

Ellentétben a zálogszerződés érvényes létrejöttével, a Törvényjavaslat szerint az ingatlan-nyilvántartásba és a lajstromokba való bejegyzésnek közokirat vagy ügyvéd (jogtanácsos) által ellenjegyzett magánokirat alapján van helye.²⁷ Kizárólag a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzéshez elegendő tehát csak az egyszerű magánokirat. Ezt a megszorítást a Szakértői Javaslat nem tartalmazza.

5. Birtokátruházás kézizálogjog esetén

Kézizálogjog esetében a harmadik személyek irányában szükséges publicitás a hatályos jog szerint az átadáson keresztül valósul meg. A Törvényjavaslat csupán a szóhasználaton változtat, átadás helyett ugyanis birtokátruházásról tesz említést. A birtokátruházást közös birtok engedésével is lehet pótolni.²⁸

A Törvényjavaslat külön szól a bankszámla-követelésen és értékpapíron alapított kézizálogjogról - amely a hatályos jog alapján óvadék lenne - és ennek során a birtokátruházás sajátosságairól.²⁹

6. A zálogjoggal biztosított követelés - keretbiztosítéki zálogjog

Zálogjog egy vagy több, fennálló vagy jövőbeli, feltétlen vagy feltételes, meghatározott vagy meghatározható összegű pénzkövetelés vagy pénzben kifejezhető értékkel rendelkező egyéb követelés biztosítására alapítható.³⁰ Mint az előzőekben már erről esett szó, a biztosított követelés is meghatározható megfelelő körülírással, vagy az alapul fekvő egy vagy több-jogviszonyra vonatkozóan is.

Mindkét javaslat részben a biztosított követelésre vonatkozó szabályok között mondja ki a járulékoság elvéből fakadó követelményeket. Így például azt, hogy a bírósági úton nem érvényesíthető követelés biztosítására zálogjog nem alapítható.³¹ A biztosított követelésről szóló fejezetben található a zálogtárggyal való helytállás terjedelmére vonatkozó, a hatályos joggal megegyező szabályok, illetve a biztosított követelés átruházására vonatkozó rendelkezések is. Ez utóbbiak alól az önálló zálogjog törvényi kivételt képez.

A biztosított követelés kapcsán szólnak a javaslatok a keretbiztosítéki zálogjogról is. Ha a felek meghatározzák azt az összeget (keretet), amelynek erejéig a zálogjogosult kielégítést kereshet a zálogtárgyból, a zálogjog a követelést és járulékait csak annyiban biztosítja, amennyiben azok a keretet nem haladják meg.³² A hatályos jogban keretbiztosítéki jelzálogjogként ismert és a Ptk. 263. §-ában szabályozott intézmény tehát keretbiztosíté-

téki zálogjoggá bővül, amelyet kézzizálogjog esetében is lehet alkalmazni. Egyedül önálló zálogjog nem lesz továbbra sem alapítható keretbiztosítéki zálogjogként. A keretbiztosítéki jelzálogjog ma is számos probléma forrása, mindenképp a valamennyi jövőbeni követelés jelzálogjoggal való megterhelése kapcsán. Más helyen már kifejtettük, hogy ehhez a legmegfelelőbb zálogtípus nem a keretbiztosítéki jelzálogjog, hanem az önálló zálogjog.³³ A javaslatok egyrészt kiterjesztik a keretbiztosítéki formát a kézzizálogjogra is, másrészt viszont a ma meglévő 3 bekezdésből álló szabályozást 1 bekezdésre redukálják. Ez a jogintézmény ennél feltétlenül többet érdemelne és már most látható, hogy elsősorban a keretbiztosítéki zálogjog megszűnése körül, számos gyakorlati nehézség fog felmerülni.

7. A zálogjog tárgya

Ezen a téren nincs lényeges változás a hatályos szabályokhoz képest. Zálogjog tárgya lehet minden forgalomképes dolog, jog vagy követelés, ideértve a korlátozottan forgalomképes dolgokat, jogokat és követeléseket is.³⁴ Kézzizálogjog tárgya a Szakértői Javaslat szerint csak ingó dolog lehet³⁵, a Törvényjavaslat szerint viszont - tekintettel az óvadék integrálására a kézzizálogjogba - bankszámla-követelés is.³⁶ Egy korábbi IRM Javaslat még a pénzügyi eszközöket is ebbe a körbe vonta volna, ez azonban a Törvényjavaslatban már nem szerepel. Ennek alapján ingatlant kizárólag jelzálogjog útján lehet elzálogosítani. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a jelzálogjog-kézzizálogjog közötti különbségtétel visszatérne az Első Zálogjogi Novella (1996. évi XXVI. törvény) előtti felosztáshoz. Az elhatárolás alapja ugyanaz, mint a hatályos jogban, vagyis a birtoklás kérdése. Ha a zálogtárgy birtoka az adósnál marad, akkor jelzálogjogról beszélünk, ha a hitelezőhöz kerül, akkor kézzizálogjogról van szó. Ennek alapján dogmatikailag lehetőség lenne ingatlan-kézzizálogjog alapítására is, ám, hogy ez a konstrukció nem életképes, azt megmutatta az 1996-2000 közötti időszak. Ezt követően szüntette meg a Második Zálogjogi Novella (2000. évi CXXXVII. törvény) ezt a jogintézményt.

A zálogjog tárgyát is meg lehet megfelelő körülírással, vagy fajta és mennyiség szerint határozni. A körülírással történő meghatározásra azonban csak a zálogjogi nyilvántartásba bejegyzendő jelzálogjogok esetében van lehetőség, így ugyanis - mint azt már az előzőekben vizsgáltuk - az ingatlan-nyilvántartásba és a lajstromokba nem lehet jelzálogjogot bejegyezni, sem zálogszerződés, sem pedig egyoldalú bejegyzési engedély alapján.

Sajátos alakzata a zálogjognak az ún. egyetemleges zálogjog, amelyet a hatályos jog is ismer. Ebben az esetben ugyanannak a követelésnek a biztosítására több zálogtárgy szolgál. Erre az esetre a Törvényjavaslat speciális rendelkezéseket határoz meg.³⁷

8. A bankszámla-követelést terhelő zálogjogok

Az óvadéki szabályok már említett integrálása miatt a bankszámla-követelés és számlán nyilvántartott értékpapír kézi- és jelzálogjog tárgya is lehet. Ilyen esetben azonban a kézzizálogjog jogosultját kielégítési elsőbbség illeti meg a jelzálogjog jogosultjával szemben, akkor is, ha a jelzálogjogot korábban jegyezték be a zálogjogi nyilvántartásba.³⁸ A szabályozás indoka, hogy ellenkező esetben az ezeken a vagyontárgyakon alapított kézzizálogjog teljesen kiüresedne.

A bankszámla-követelés a követelések egy egészesen speciális változata, amelyre a Törvényjavaslat is próbál utalni. Így például az elzálogosított követelés kötelezettjének jogait és kötelezettségeit másként szabályozza bankszámla-követelés esetén. Az általános szabályok szerint az elzálogosított követelést - annak kötelezettje - mindaddig a követelés jogosultja kezébe teljesítheti, amíg a zálogjog megalapításáról a zálogkötelezett vagy a zálog-

jogosult nem értesítette.³⁹ Ehhez képest a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog megalapításáról való értesítés nem érinti a számlavezető banknak a számlatulajdonossal szembeni jogait és kötelezettségeit.

Ugyancsak nem kerül alkalmazásra a bankszámla-követelés feletti jelzálogjog esetében az elzálogosított követelés, mint zálogfedezet védelmére vonatkozó szabály. Eszerint az elzálogosított követelés kötelezettjének a zálogjog megalapításáról való értesítését követően a zálogjogosulttal szemben hatálytalan a zálogkötelezettnek az a jognyilatkozata, amely a zálogjogosult kielégítési alapját megszünteti, vagy hátrányosan változtatja meg.⁴⁰ Ez a relatív hatálytalanságot kimondó szabály tehát a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog esetében nem kerül alkalmazásra. Ez azt jelenti, hogy a bank továbbra is elfogadhatja a számlatulajdonos rendelkezéseit, a jelzálogjog alapításáról való értesítés nem változtatja meg a bank jogait és kötelezettségeit.

Mindebből természetesen az is következik, hogy a bankszámla-követelést terhelő kézzizálogjog esetén a zálogjogosult hitelező helyzete biztosabb. A kodifikációs egyeztetések során fel is merült a kérdés, hogy milyen érvek hozhatóak fel a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog mellett. A hatályos szabályok szerint a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog alapítására vagyont terhelő zálogjog részeként kerül sor. A Szakértői Javaslat rendszerében érthető ennek a konstrukciónak a szabályozása, hiszen abból a vagyont terhelő zálogjog kimaradt. A Törvényjavaslatban már nehezebben indokolható a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog léte, mindenesetre a gyakorlatban fog eldőlni, hogy életképes-e ez a konstrukció.

Még egy kérdés szorul tisztázásra a bankszámla-követelést terhelő zálogjog esetén, mégpedig az, hogy meddig kell a banknak az elzálogosított számlát vezetni. A hatályos szabályok szerint a kielégítési jog megszűnéséig. A Törvényjavaslat szerint ez az időpont a bírósági végrehajtó értesítése, a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog érvényesítésére ugyanis csak bírósági végrehajtás útján kerülhet sor.⁴¹ A bírósági végrehajtó értesítéséig tehát a bank köteles vezetni a jelzálogjoggal terhelt számlát és a zálogjogosult értesítésével nem is kell foglalkoznia. A zálogjogosult értesítése alapján a bankot tehát semmilyen kötelezettség, így zárolási kötelezettség sem terheli. Kérdés azonban, hogy ettől függetlenül - a zálogjogosult értesítése után - a banknak késsen kell-e állnia a teljesítésre. Kiterjed-e a bank felelőssége arra, hogy az elzálogosított számlát - zárolási kötelezettség nélkül - teljesítő képes állapotban tartsa? A bankok érdeke nyilván azt kíváná, hogy a törvény erre az esetre kimondja azt, hogy a bankot semmiféle felelősség nem terheli. Ezt a Törvényjavaslat nem teszi meg. Ebből a szempontból tehát a bankok számára problémát fog okozni a bankszámla-követelést terhelő jelzálogjog esetén a kielégítési jog megnyílta és a bírósági végrehajtó értesítése közötti időszak kezelése. Nagyon is elképzelhető ugyanis, hogy a bíróság erre az időszakra megállapítja a bank felelősségét.

Érdekes arra is utalni, hogy a dematerializált értékpapír dolognak minősül, vagyis nem lehet rá a bankszámla-követelés elzálogosítására vonatkozó szabályokra alkalmazni.

9. A zálogjogosulti bizományos⁴²

Új jogintézményként a Törvényjavaslat szabályozza a zálogjogosulti bizományos konstrukcióját. Ennek háttérében a konzorciális (szindikált) hitelezés igényeinek fokozottabb kielégítése áll. A nemzetközi gyakorlat szerint hitelkonzorcium esetén - bár a hitelfeltevővel az összes konzorciumi tag jogviszonyban áll - a hitelszerződés alapján befolyó összeget, illetve az azt biztosító zálogjogok érvényesítése során a hitelezőket illető vagyontárgyakat az ún. konzorciumvezető bank kezeli. Ez a bank a többi konzorciumi tag biztosítéki ügynökéként (*security agent, Treuhänder*) jár el, ami azt is jelenti, hogy fizetéseképtelensége esetén a saját hitelezői ezekre a vagyontárgyakra, illetve összegekre nem

tarthatnak igényt. A hatályos jog alapján a konzorciumvezető bank a többi bank meghatalmazottjaként eljárhat ugyan, de ez nem védi a többi bankot attól, hogy a konzorciumvezető bank hitelezői hozzájussanak ahhoz a pénzüsszeghez, illetve vagyontárgyhoz, ami egyébként a többi bankot illeti. Ezen igények alapján a Törvényjavaslat egy speciális bizományosi konstrukciót szabályoz.

A részletek ismertetése nélkül egyetlen szabályra hívnánk fel a figyelmet. Eszerint a zálogjogosulti bizományos hitelezői nem támaszthatnak igényt a zálogjogosulti bizományoshoz befolyt és elkülönítve tartott vagy kezelt pénzüsszegre, amelyekről megállapítható, hogy a zálogjogosultat illetik.⁴³

Nyitott marad azonban az a kérdés, hogy mi lesz a sorsa a még nem érvényesített zálogjogoknak, illetve az azok által biztosított követeléseknek. A 4:122. § (1) bek. csak azt mondja ki, hogy a zálogjogosulti bizományos köteles saját vagyontól elkülönítve tartani és kezelni mindazt, ami a zálogjog érvényesítése alapján vagy egyébként a zálogjoggal kapcsolatban hozzá befolyt, illetve birtokába került. Egy még le nem járt követelés és az azt biztosító zálogjog értelemszerűen nem került még érvényesítésre sem, abból még nem folyt be semmi a zálogjogosulti bizományoshoz. Mivel itt jogról és követelésről van szó, annak birtokába sem kerülhet a zálogjogosulti bizományos. Kérdés, hogy ennek alapján, egy ellene indult felszámolási eljárás során, a zálogjogosulti bizományos hitelezői igényt tarthatnak-e a még érvényesítésre nem került zálogjogra és általa biztosított követelésre. A szabályozás célja nyilván az lenne, hogy ezt megakadályozza. Ehhez azonban pontosítani kellene a törvényszöveget. Ekkor lehetne eljutni arra a szintre, hogy a zálogjogosulti bizományos által kezelt zálogjogok és biztosított követelések teljesen védetté váljanak egy a bizományos ellen indított felszámolási eljárás során. Ennek elkerülése érdekében alkották meg a német jogban az ún. refinanzierungsági nyilvántartást (*Refinanzierungsregister*).⁴⁴

Ez a konstrukció elsősorban a zálogjog absztrakt formájával, az önálló zálogjoggal együtt tűnik igen rugalmas és hatékony eszköznek a konzorciális finanszírozás könnyebb és költségkímélőbb lebonyolításához.

10. A zálogjogi nyilvántartás

A kodifikáció menetét végigkísérő hosszas vita után a zálogjogi nyilvántartást továbbra is a közjegyzői kamara vezeti. A zálogjogi nyilvántartás a zálogkötelezettek személyéhez kapcsolódóan közhitelűen tartalmazza a nem lajstromozott ingó dolgokon, jogokon és követeléseken alapított jelzálogjogokat. Ezt a felsorolást a Törvényjavaslat kiegészíti még a vagyont terhelő zálogjoggal is.⁴⁵ A zálogjogi nyilvántartás nyilvános, tartalmát internetes honlapon bárki személyazonosítás nélkül, térítésmentesen megtekintheti.⁴⁶

Az ingyenes betekintés bárki számára, egy új lehetőség. Minthát a cégjegyzék szolgáltató, amelynél az ingyenes betekintés 2007. január 1-je óta biztosított. Jogalkotói szándék ennek kimondása az ingatlan-nyilvántartás esetében is. Fontos azonban kiemelni, hogy nem maga a bejegyzési eljárás, hanem csupán az adatokhoz való hozzáférés lehetősége lesz ingyenes.

A Szakértői Javaslat a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzés tekintetében megszünteti a közokirati kényszert.⁴⁷ Közokiratba foglalásra ez alapján csak ingatlan-nyilvántartási, illetve lajstromba történő bejegyzésnél lenne szükség. A cél a zálogjogi nyilvántartási bejegyzés olcsóbbá tétele. Ettől függetlenül a felek továbbra sem lennének elzárva attól, hogy a zálogjogi bejegyzés

alapjául szolgáló zálogszerződést közokiratba foglalják, de ezt a Szakértői Javaslat - a hatályos jogtól eltérően - nem követeli meg. A Törvényjavaslat ettől eltérő szabályozást tartalmaz, eszerint ugyanis a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzésre csak ügyvéd (jogtanácsos) által ellenjegyzett magánokiratba vagy közokiratba foglalt zálogszerződés alapján kerülhet sor.⁴⁸ A Törvényjavaslat visszalépést jelent az elektronikus bejegyzés lehetőségének vonatkozásában is.

11. Egyéb rendelkezések

A Törvényjavaslatban megtalálhatóak a jelzálogjog ranghelyéhez kapcsolódó jogintézmények, így a ranghely előzetes biztosítása, a megszünt zálogjog ranghelyével való rendelkezés, és a ranghely fenntartás intézménye is. Ezekkel kapcsolatban felmerült, hogy a hitelezők nagyobb szabadságot élvezhessenek, vagy akár az adós kizárásával is élhessenek ezekkel a lehetőségekkel. Ez utóbbira lehetőséget nyújt a hatályos jogban is meglévő szabály, miszerint a tulajdonos a ranghellyel való rendelkezés jogáról harmadik személlyel vagy a lemondással érintett ranghelyet követő ranghelyen bejegyzett zálogjogosulttal szemben mondhat le.⁴⁹ Új jogintézményként szabályozza azonban a Törvényjavaslat a ranghelyszerződést, amelyben a zálogjogosultak harmadik személyek jogainak sérelme nélkül megállapodhatnak a rangsor módosításában.⁵⁰

A zálogjog érvényesítésén belül a Törvényjavaslat egyértelműen növelni kívánja a zálogjog bírósági végrehajtáson kívül történő érvényesítésének a súlyát. Ebbe a körbe tartozik a zálogtárgy zálogjogosult általi értékesítése, a zálogtárgy tulajdonjogának a zálogjogosult által történő megszerzése és az elzálogosított követelés érvényesítése. Fogyasztói zálogszerződésre természetesen ebben a körben is speciális szabályok irányadóak, így a zálogjogosult nem szeresheti meg a biztosított követelés kielégítése fejében a zálogtárgy tulajdonjogát.⁵¹ Új szabályozás a kielégítési jog gyakorlásának a felfüggesztése, illetve korlátozása. Erre akkor kerülhet sor nemperes eljárás keretében, ha a zálogjogosult a kielégítési jogának gyakorlása során a törvényben meghatározott kötelezettségeit megszegi.⁵² Ezen új szabályok hatékony működésének feltétele a megfelelő eljárási szabályok megalkotása.

A Törvényjavaslat fenntartja a vagyont terhelő zálogjog intézményét. Ez nagyjából a hatályos szabályok átvételét jelenti. Bővül viszont a zálogkötelezettek személyi köre, hiszen valamennyi jogi személy és jogi személyiség nélküli nem természetes személy jogalany vagyont is terhelheti a jövőben ilyen típusú jelzálogjog. Egy rendelkezésre érdemes külön is utalni, amelyet a hatályos jog is ismer. Eszerint a felek eltérő megállapodása hiányában a zálogjogosult ellenőrizheti a zálogkötelezett gazdálkodását.⁵³ Ezzel kapcsolatban arra kell utalni, hogy a zálogjogosultnak óvatosan kell ezzel a lehetőséggel élni, mert adott esetben a bíróság az adós keresete alapján megállapíthatja a felelősségüket, ha az ellenőrzésük alatti időszakban vagyonszerzés következik be.

12. Összefoglalás

A zálogjog jövőbeni szabályai a hatályos szabályokhoz képest részletesebbé, aprólékosabbá válnak. Egészesen biztos, hogy az új Ptk. hatálybalépését követően számos jogalkalmazói probléma forrását jelentik majd ezek a rendelkezések. Ennek elkerülése érdekében a jogalkalmazóknak már idejében el kell kezdeniük ismerkedni a Törvényjavaslat szövegével.

Dr. Bodzási Balázs*

JEGYZETEK

* A szerző kutatói ösztöndíjas a bécsi székhelyű Osztrák Banktudományi Társaságnál.

1 Csizmazia Norbert-Gárdos István: Az önálló zálogjogról kodifikációs szempontból, Polgári Jogi Kodifikáció, 2007. 3. szám, 32-41. old.

2 Gárdos István: Fiduciárius biztosítékok az új Polgári Törvénykönyvben, Gazdaság és Jog, 2008. 7-8. szám, 20-22. old.

3 Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez, Szerkesztő: Vékás Lajos, Complex, Budapest, 2008. A továbbiakban: Vékás (2008)

- 4 Ld. a Törvényjavaslat 4:96. §-át, valamint a felek jogait és kötelezettségeit a kielégítési jog megnyílta előtt szabályozó 4:110-117. §§-ait.
- 5 Ptk. 255. § (2) bek.: „Semmis a kielégítési jog megnyílta előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.”
- 6 Törvényjavaslat 4:94. §
- 7 Törvényjavaslat 4:95. §
- 8 Törvényjavaslat 4:99. § (4) bek. A Szakértői Javaslat 4:108. § (3) bek. nem említi a rendelkezési jog fennálltát, de ezekbe a nyilvántartásokba a bejegyzésre csak akkor kerülhet sor, ha a zálogkötelezett a dolog vagy jog tulajdonosa, illetve jogosultja.
- 9 Szakértői Javaslat 4:102. § (1) bek.
- 10 Törvényjavaslat 4:96. § (1) bek.
- 11 A Szakértői Javaslat a megfelelő körülmények fennállta esetén a zálogtárgy tulajdonosát a zálogkötelezettől megkülönböztetve a zálogtárgy tulajdonosának tekintendőnek. [4:102. § (2) bek. első mondat],
- 12 Törvényjavaslat 4:96. § (2) bek. második mondat,
- 13 Törvényjavaslat 4:96. § (3) bek.
- 14 Törvényjavaslat 4:96. § (4) bek.
- 15 Törvényjavaslat 4:97. §
- 16 Törvényjavaslat 4:97. § (2) bek.
- 17 A korábbi koncepciókban a „lehetővé tette” fordulat szerepelt, amely értelmezési nehézségeket okozott, a rendelkezési jog jövőbeni létrejötte miatt.
- 18 Törvényjavaslat 4:97. § (3) bek.
- 19 Szakértői Javaslat 4:104. §
- 20 *Vékás* (2008), 661. old.
- 21 Szakértői Javaslat 4:105. §, Törvényjavaslat 4:98. §
- 22 Szakértői Javaslat 4:108. § (1) bek., Törvényjavaslat 4:99. §. A Szakértői Javaslat telekkönyvről beszél, ennek létrehozatalára azonban csak abban az esetben kerülhetne sor, ha az ingatlanok nyilvántartása közigazgatási hatáskörből bírói hatáskörbe kerülne. Ez az elképzelés a Törvényjavaslatban már nem jelenik meg, vagyis újra lekerült a napirendről.
- 23 Törvényjavaslat 4:99. § (2) bek.
- 24 A Törvényjavaslat 4:15. § (2) bek. az üzletrésze is kiterjeszti a dolog fogalmát.
- 25 Eltérően fogalmaznak például a hajó- és a repülőgép lajstromról szóló jogszabályok.
- 26 *Vékás* (2008), 667. old.
- 27 Törvényjavaslat 4:99. § (5) bek.
- 28 Törvényjavaslat 4:100. § (1) bek.
- 29 Törvényjavaslat 4:101. §
- 30 Szakértői Javaslat 4:111. § (1) bek., Törvényjavaslat 4:102. § (1) bek.
- 31 Szakértői Javaslat 4:111. § (3) bek., Törvényjavaslat 4:102. § (2) bek.
- 32 Szakértői Javaslat 4:112. § (3) bek., Törvényjavaslat 4:103. § (3) bek.
- 33 *Bodzásai Balázs*: Egy nem-járulékos jellegű zálogjog helye és szabályozása a magyar polgári jogban, *Jogi Tanulmányok 2007*, Szerk: Nagy Marianna, Budapest, ELTE AJK, 2007, 21-45. old.
- 34 Törvényjavaslat 4:105. § (1) bek.
- 35 Szakértői Javaslat 4:114. § (2) bek.
- 36 Törvényjavaslat 4:105. § (2) bek.
- 37 Törvényjavaslat 4:109. §
- 38 Törvényjavaslat 4:128. §
- 39 Szakértői Javaslat 4:124. § (2) bek.: „Érvényes értesítést nem kapott”; Törvényjavaslat 4:115. § (1) bek.
- 40 Törvényjavaslat 4:116. §
- 41 Törvényjavaslat 4:151. §
- 42 A korábbi tervezetekben zálogjogosulti meghatalmazott néven szerepelt.
- 43 Törvényjavaslat 4:122. § (2) bek.
- 44 Gesetz zur Neuorganisation der Bundesfinanzverwaltung und zur Schaffung eines Refinanzierungsregister, BGBl. v. 27.9.2005, Teil I, S. 2809-2819. Mindazonáltal a német refinanzzírozási nyilvántartás sem oldott meg mindent problémát, amely a jelzálogjogok és biztosított követelések bizalmi (fiduciárius) alapon való kezelésével kapcsolatosak. Vitatott mindenekelőtt az, hogy ebbe a nyilvántartásba külföldi jelzálogbankok és céltársaságok (csak ezek lehetnek kedvezményezettek) bejegyzésre kerülhetnek-e. Erről részletesebben lsd. *Otmar Stöcker*: Grundzüge des Pfandbriefrechts, IV. Refinanzierungsregister, in: *Schimansky/Bunte/Lwojowski*: Bankrecht-Handbuch, München 2007, 2707-2709. old.
- 45 Törvényjavaslat 4:124. § (1) bek.
- 46 Törvényjavaslat 4:124. § (2) bek.
- 47 Szakértői Javaslat 4:135. §
- 48 Törvényjavaslat 4:125. § (1) bek.
- 49 Törvényjavaslat 4:134. § (4) bek.
- 50 Törvényjavaslat 4:132. § (1) bek.
- 51 Törvényjavaslat 4:138. § (1) bek.
- 52 Törvényjavaslat 4:141. §
- 53 Törvényjavaslat 4:158. § (2) bek.

Vita

A vezető tisztségviselő és a társaság egyetemleges deliktuális felelőssége?

Bevezetés

A Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetének a Kötelmi Jogról szóló ötödik könyvének III. fejezetében, amely a „Felelősség alkalmazott és jogi személy tagja (vezető tisztségviselője) károkozásáért” címet viseli, az 5:545. § (2) bekezdésében a következő rendelkezés olvasható: az alkalmazott, illetve a tag és a vezető tisztségviselő egyetemlegesen felel a munkáltatóval, illetve a jogi személlyel akkor, ha a kárt szándékos magatartással az alkalmazotti, illetve tagsági vagy vezető tisztségviselői viszonytal visszaélve okozta. 1 A rendelkezés rövid indokolása kiemeli, hogy a hatályos Ptk.-nak az alkalmazotti felelősségre vonatkozó szabálya (Ptk. 348. §) nincs tekintettel azon külső harmadik személyeknél bekövetkezett károkokra, amelyeket a jogi személy megbízottja, képviselője, tagja, valamint alkalmazottja a jogi személlyel kapcsolatos jogviszonyát kihasználva, ezzel kifejezetten visszaélve okozott. Az indokolás - amellett, hogy elismeri a jogi személy tagoktól elkülönült önálló felelősségének doktrínáját, vagyis, hogy polgári jogi kontraktuális vagy deliktuális felelősség kizárólag a jogi személlyel szemben érvényesíthető, amennyiben a jogi személy ügyeinek intézője, tagja, alkalmazottja a jogi személy nevében, képviselésekben, tevékenységi körében jár el - megállapítja, hogy az újabb bírói gyakorlatnak és a nemzetközi trendnek megfelelően a jogi személy elkülönült felelőssége áttörhető azokban az esetekben, amikor a jogi személy képviselői, tagjai a jogi személyt, illetve a jogviszonyukat kihasználva, azzal kifejezetten visz-

záélve szándékosan okoznak kárt. Az áttöréssel - folytatja az indokolás - a jogi személy képviselőinek, tagjainak közvetlen kártérítési felelősségét kell megállapítani, így ezek a személyek a jogi személlyel egyetemlegesen felelőssé tehetők.

Igaz ugyan, hogy az új Polgári Törvénykönyvről szóló T/5949, számú törvényjavaslat már nem tartalmazza ezt a rendelkezést², 1: „a törvényjavaslatához fűzött, 76. sz. módosító javaslat mégis igyekszik azt visszacsempészni.³ Ezért úgy vélem, hogy a későbbiekre tekintettel érdemes rámutatni a fent idézett rendelkezés és a hozzá fűzött indokolás hibáira, és feltárni a koncepció tévedéseit. Jelen tanulmány ezt a célt, a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaság - a vezető tisztségviselő - a kívülálló harmadik személy deliktuális károkozással kapcsolatos relációjának elemzésén keresztül kívánja elérni, nem elfeledve azt, hogy bár a közkereseti társaság és a betéti társaság jogi személyiséggel nem rendelkeznek, valójában ezen gazdasági társaságokat is jellemzik mindazok az attribútumok, amelyekkel a jogi személyek is bírnak: társadalmilag elismert céllal, állandó szervezettel és tagjaitól elkülönült saját vagyonnal rendelkeznek, amely vagyon megteremti kívülállók irányába az önálló vagyoni felelősségüket, valamint állami nyilvántartásba vétellel jönnek létre.

Az új különös felelősségi tényállás Ptk.-ba való szabályozásának igénye gyakorlati oldalról valószínűleg abból a megfontolás-

* www.parlament.hu/irom38/05949/05949-0076.

ból eredt, hogy a vezető tisztségviselők anélkül, hogy az általuk irányított gazdasági társaságok tagjai lettek volna, sok esetben szándékos, visszaélésszerű magatartásukkal „kiürítették” a társaságot, a hitelezők nem tudtak kártérítési igényt érvényesíteni a vezető tisztségviselővel szemben, így követeléseik nem térültek meg. A társaság felelőssé tételeének éppen az lehetett az egyik értelme, hogy a hitelezők egy valószínűleg fizetéképesebb kötelezettől keressenek kielégítést, ez a tétel azonban, bizonyos esetekben már nem volt igaz. Mégis, valóban az egyetemleges felelőség a legmegfelelőbb, dogmatikailag is megalapozott módszer ezen esetlegesen felmerülő probléma kezelésére?

E rövid értekezés arra kíván rámutatni, hogy a vezető tisztségviselő és társaság sora lehet együttes károkozóként egyetemlegesen kötelezett ugyanazért a deliktuális károkozásért, mivel esetükben a kizárólagosság elve érvényesül, vagyis a vezető tisztségviselői magatartás betudhatóságának függvényében vagy a társaságot, vagy a vezető tisztségviselőt - betudhatóság hiányában önálló károkozói minőségében - terheli személyes, kizárólagos felelőség, és ez a következtetés még abban az - későbbiekben részletesen kifejtett - esetben is helytálló, amikor egyetemleges deliktuális felelőség megállapítására úgy kerül sor, hogy a károkozó magatartások egyike szerződészegés a másik pedig szerződésen kívüli jogellenes magatartás. Ezzel összefüggésben fontos kitérni egy vitatható bírói joggyakorlatra is, amely a vezető tisztségviselő által elkövetett bűncselekményt olyan magatartásnak tekint, amely sosem tudható be a társaságnak, így az ilyen magatartásért a vezető tisztségviselő mindig önálló károkozóként személyesen felel. Ezt követően szükséges annak megvilágítása is, hogy - ellentétben a Szakértői Javaslatához fűzött indokolás vonatkozó részével - az elkülönült jogi személyiség áttörése, nem keletkeztet egyetemlegességet a vezető tisztségviselő és a társaság között, hanem egy mögöttes felelősségi alakzatot hoz létre.

I. Az egyetemleges kötelezés lehetősége

1. Együttes károkozás - egyetemleges kártérítőfelelőség lehetősége

A Ptk. 344. § (1) bekezdésének első fordulata szerint, ha többen közösen okoznak kárt, felelőségük a károsulttal szemben egyetemleges. A törvény szövegéből az következik, hogy egyetemleges deliktuális felelőség megállapításához szükséges, hogy a kötelezett oldalon egyidejűleg több személyt lehessen kötelezni, és így a kártérítés bármelyiküktől, vagy mindnyájuktól követelhető legyen. Az egyetemleges kártérítő felelőség tehát több személy létét feltételezi. Kérdés, hogy vajon a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságok vezető tisztségviselőiknek e jogkörükben eljárva harmadik személynek okozott károk tekintetében megállapítható-e több különálló személynek ugyanazért a kárért való deliktuális felelősége, vagyis a vezető tisztségviselő által okozott kár megtérítésére kötelezhető-e egyidejűleg a társaság és annak vezető tisztségviselője. Leegyszerűsítve és általános síkra terelve a kérdést: létezik-e olyan deliktuális felelőségi helyzet, amikor a vezető tisztségviselő és a társaság két egyidejűleg különálló személyként jelenik meg? Az erre adandó válaszhoz előzetesen a Gt. vonatkozó felelőségi tényállását kell megismerni.

2. A Gt. felelőségi tényállásának elvi magyarázata

A gazdasági társaságokról szóló hatályos, 2006. évi IV. törvény (Gt.) 30. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a társaság felelős azért a kárért, amelyet vezető tisztségviselője e jogkörében eljárva harmadik személynek okozott. Ebből következik, hogy a Gt. mint a Ptk.-hoz viszonyított speciális jogszabály, a vezető tisztségviselő által harmadik személynek okozott kár tekintetében, felállít egy deliktuális felelőségmegállapító szabályt, mely-

nek értelmében a vezető tisztségviselő ott meghatározott károkozásért közvetlenül a társaság felelős.

Ennek elméleti kiindulópontja, hogy maga a társaság nem képes cselekvésre: a nem természetes személy jogalany végső soron a vele különböző jogviszonyokban álló természetes személyeken keresztül fejt ki saját tevékenységét. Ezért a társasági jog a vezető tisztségviselőt a külső viszonyokban, a társaság nevében fellépő, a társaság cselekvését megvalósító képviselőnek tekint, így indokolt, hogy magatartását harmadik személyekkel szemben közvetlenül a társaság magatartásának fogjuk fel, és ennek megfelelően közvetlenül a társaságot teyük felelőssé az e magatartás eredményeként esetleg keletkezett károkért.³ E megállapításból kitűnik, hogy itt a társasági jog, a jogi személyek természetét magyarázó realitáseméletnek a jogi személy állandó szervezetével és önálló vagyoni felelőségével kapcsolatos megfontolásaira támaszkodik.

A Gierke által hirdetett realitásemélet⁴ szerint a jogi személyek valóságosan létező, testi-lelki realitással bíró organizmusok, melynek testi realitása abban nyilvánul meg, hogy a jogi személy, mint láthatatlan össz-személy, szervei útján, vagyis emberi cselekvésekben, mint saját cselekvésekben nyilvánul meg. Eszerint, a képviselő magatartása a jogi személy magatartásával egyenlő, így a károkozó magatartásért, mint saját károkozó magatartásáért a jogi személy felel. Magyarországon ezt az álláspontot tükrözte Marton Géza azon megállapítása, hogy a jogi személy akarathatározásainak létrehozására hivatott alapszabályszerű intézőszervek ügykörükben végzett cselekvései egyenértékűek magának a jogi személynek (fizikailag nem lehetséges) cselekvésével, felelősége érte tehát közvetlen.⁵

A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény követve a két világháború között kialakult kereskedelmi jogi szabályozást, azon belül is a korlátolt felelőségű társaság és a csendes társaságról szóló az 1930. évi V. törvénycikket, a korlátolt felelőségű társaságok esetében kimondta, hogy a társaság felelős azért a kárért, amelyet ügyvezetői az ügykörükbe eső tevékenységükkel harmadik személynek okoztak (207. §). Általános szintre - valamennyi gazdasági társaság vezető tisztségviselőjére kiterjesztve - ezt a rendelkezést az 1997. évi CXLIV. törvény 29. § (3) bekezdése emelte. A 2006. évi IV. törvény 30. § (1) bekezdése teljes egészében átvette ezt a rendelkezést, amely úgy tekint a vezető tisztségviselőnek a jogkörében, harmadik személy sérelmére elkövetett károkozó magatartására, mint a gazdasági társaság személyes károkozó magatartására, amelyért személyében közvetlenül kizárólag ő felelős a harmadik személlyel szemben: Így kifelé, a vezető tisztségviselő teljes mértékben „felelőtlen” és általános szabályként érvényesül, hogy még mögöttesen sem lehet harmadik személy irányában kötelezni, hiszen a társaság felelősége e viszonylatban kizárólagos. A társaság önálló jogalanyiságon nyugvó felelőségi pajzsa tehát azzal védi a vezető tisztségviselőt, hogy harmadik személynek kárt okozó magatartását feloldja a társaság magatartásában.⁶ (Teljes felelőtlenségről viszont a társaságnak a vezető tisztségviselő irányába megnyilvánuló megtérítési igénye miatt nem beszélhetünk.) Ez érthető, hiszen ha nem így lenne, akkor a társaság személyisége egy skizofréniában szenvedő ember bomlott személyiségéhez hasonlítana, és így tulajdonképpen az egyetlen személynek „két” személyiségét vonnánk felelőségre, ha egyidejűleg egyszer úgy, mint társaságot, egyszer pedig a vezető tisztségviselőt marasztalnánk el ugyanazért a magatartásért.

A francia jogban a vizsgált jogintézmény azonos elméleti alapokon nyugszik. Egyes szerzők kiemelik, hogy mivel a Code Civil 1382. és 1383. szakasza a személyes deliktuális felelőséget szabályozza, amely megkívánja a személyes magatartást („fait personnel”), így értelemszerű lenne, hogy a jogi személyt ebben az értelemben - tekintettel arra, hogy a károkozó magatartás kifejtéséhez szükséges saját akarattal nem rendelkezik - közvetlenül nem lehet deliktuális károkozásért felelőssé tenni. Mivel képviselők útján cselekszik, kézenfekvő volna, ha a Code Civil 1384. szakaszában szabályozott másért való felelőség alapján lehetne marasztalni. Ezt a fajta gondolatmenetet azonban a jogtudo-

mány és a joggyakorlat is elveti. Természetesen a jogi személyek felelősségre vonhatók másért való felelősség alapján, ha például alkalmazottja okoz kárt alkalmazási körében harmadik személynek. Ugyanakkor viszont személyesen is felelősségre vonható azokért a károkozó magatartásokért, amelyeket ügyintéző szervei követnek el, mivel azok saját magatartásának tekintendők. Mindezek után, az előbb kifejtettek értelemszerűen beleillenek a jogi személyek realitásába.⁷ Jogi értelemben ugyanis, egy jogi személy vezető-, irányító testületei bizonyos tekintetben egy testet alkotnak a jogi személyvel olyan módon, hogy azok károkozó magatartásai egyben az ő károkozó magatartásának minősülnek.⁸

Az angol jog sajátosan kezeli e kérdést anélkül, hogy állást foglalna valamelyik elmélet kizárólagossága mellett, illetve, hogy a jogi személy elméleti kidolgozását egyáltalán fontosnak tartaná. Általánosságban érvényesül a másért való felelősségi szabály (vicarious liability), vagyis - figyelemmel arra, hogy a társaságok, mint jogi személyek kizárólag természetes személy képviselők, és alkalmazottak révén tudnak magatartást kifejezni - egy társaság felelősségét is csak olyan módon lehet megállapítani, ahogyan egy képviselt (megbízó) felelősségét képviselőjének (megbízottjának) cselekvéséért, illetve, ahogyan egy munkáltató felelősségét alkalmazottjának magatartásáért.⁹ Bizonyos esetekben viszont fennállhatnak olyan körülmények, amikor a társaság irányító szerveinek cselekvéseit a társaság cselekvéseinek kell tekinteni. Ez az ún. személyazonosítás („personal identification”), vagy „alter ego” szabály. ²: „Noha, ezen szabály szoros kapcsolatot mutat a büntetőjogi felelősség megállapításával, valójában azoknál a deliktális felelősségi alakzatoknál is alkalmazásra kerül, ahol külön jogszabály, vagyis az írott jog, a kártérítési felelősség megállapításához megköveteli, hogy a cselekményhez egy szubjektív tudati állapot kapcsolódjon (mens rea): szándékosság vagy gondatlanság. Kérdésként merült fel azonban, hogy a társaság mely cselekvő személyének tudati állapotát azonosítsák a társaság tudati állapotaként. Kezdetben a bíróság abból indult ki, hogy az azonosításnak ahhoz a személyhez kell kapcsolódnia, „aki valójában a társaság irányító elméje és akarata, a társaság személyiségének központja egyben igazi egoja”.¹⁰ Később kibontották e meghatározást, és megpróbálták összefoglalni azon személyeknek a körét, amely a társaság személyiségével azonosítható, így az egyik eset kapcsán - amelyben a fő kérdés a társaság rendkívül összetett és tagolt irányítási struktúrájára tekintettel az volt, hogy vajon egy külön ágazati vezető személynek tudata lehet-e az azonosítás alapja - a bíróság kimondta, hogy az adott ágazati vezető nem volt olyan magas irányítói státuszban, ami az azonosítást alkalmassá tette volna, mivel egy azonosításra alkalmas „ego”-t az igazgatók, egyéb vezető tisztségviselők, cégvezetők között kell keresni, akik az irányítást teljes diszkrecionális hatalommal látják el.” Egy másik ügyben végül oly módon szélesítették ki az azonosítást megalapozó személyek körét, hogy kimondták, hogy mindig figyelemmel kell lenni annak az írott jogszabálynak a célkitűzésére, amely a kártérítő felelősség megállapításához a szubjektív tudati állapotot megköveteli, így adott esetben a társaság tudati állapota olyan személy tudati állapotával is azonosítható, aki bár nem a társaság felső irányításának tagja, mégis a konkrét jogszabály céljait figyelembe véve adott esetben annak tekinthető.¹² Az utóbbi két esetben a bíróság azonban azt is megállapította, hogy az „alter ego” doktrína valójában nem a jogi személyek általános, metafizikai személyiségét alapozza meg, hanem sokkal inkább a társaság összetett szervezeti struktúrájához kapcsolódó elmélet. Ilyenformán, ha össze akaránk foglalni az angol jognak a vezető tisztségviselők károkozó magatartása és a jogi személy önálló felelőssége kapcsolatára adott elméleti választ, akkor - a kontinentális jogi gondolkodás által kialakított elméletek analógiáját alkalmazva - azt mondhatnánk, hogy míg általános szabályként a jogi személyekre, mint képviseltre (megbízóra), mint munkáltatóra tekintenek másért való felelősség terhe mellett, ami inkább a célvagyoneleméletet irányába hat, addig kivételes esetekben az alter

ego doktrína révén inkább a realitáselmélet felé fordul, anélkül, hogy a jogi személynek egy általános metafizikai realitást tulajdonítana.

3. A Gt. 30. § (1) bekezdése szerinti felelősség

A fentebb elmondottakra tekintettel, a Gt. a 30. § (1) bekezdése a vezető tisztségviselő ügykörében harmadik személy sérelmére elkövetett károkozását közvetlenül a társaság károkozó magatartásának tekintti. Ebből következik, hogy ha a vezető tisztségviselő nem az ügykörébe eső tevékenység során okoz kárt harmadik személynek, akkor az nem minősülhet a társaság magatartásának, és így a vezető tisztségviselő a magatartásáért személyében, mint önálló károkozó lesz felelős. A törvény nem enged választást a károsultnak: ha a gazdasági társaság vezető tisztségviselője a társaság tevékenységével összefüggő magatartása okozta a kárt, kártérítési igényt csak a társasággal szemben lehet érvényesíteni. Nem merülhet fel a társaság felelőssége akkor, ha a vezető tisztségviselő nem e jogkörében eljárva kerül kapcsolatba harmadik személlyel, és okoz kárt neki.¹³ Mindebből következik, hogy a törvény kizárólagosságot állapít meg a vezető tisztségviselő és a társaság viszonylatában, tehát egyidejűleg ugyanazért a károkozó magatartásért nem terhelheti őket deliktális felelősség, ami pedig alapvető feltétele lenne az egyetemes kártérítő felelősségük megállapíthatóságának. Az egyetemes felelősség lehetővé tétele a társaság és a vezető tisztségviselő tekintetében tehát véleményem szerint nem megalapozott, és dogmatikailag sem kidolgozott.

Á vezető tisztségviselői magatartás betudhatóságával kapcsolatban egy hibás bírói joggyakorlatra is fel kell hívni a figyelmet. Az már a fentiek alapján megállapítható, hogy a vezető tisztségviselő közvetlen perelhetősége olyan kárkötelem esetén lehetséges, amikor magatartása azért nem számítható be a társaságnak, mert nem a pozíciójához kötődő jogkörével áll okozati összefüggésben. A jogalkalmazás során viszont kérdésként merült fel, hogy abban az esetben, amikor a vezető tisztségviselő bűncselekményt követ el, vajon-e magatartása betudható-e a társaságnak vagy sem? A Legfelsőbb Bíróság, egy jogeset kapcsán - melyben az alperes, mint adott kft, ügyvezetője, büntetőítélet értelmében a felperes és felsége sérelmére csalást követett el, amellyel nekik vagyoni kárt okozott arra a megállapításra jutott, hogy mivel a társaság vezető tisztségviselője bűncselekményt követett el kívülálló harmadik személyek sérelmére, e magatartása semmiképpen sem minősülhet az ügyvezető ügykörébe eső tevékenységnek, mert egyetlen gazdasági társaság tevékenységi körébe sem tartozhat bűncselekmény elkövetésének elősegítése.¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság e döntése később más bíróságok ítélkezéséhez is alapul szolgált.¹⁵

A Legfelsőbb Bíróság itt egy alapvetően téves automatizmust állított fel, amikor lényegében kimondta, hogy amikor a vezető tisztségviselő harmadik személy sérelmére bűncselekményt követ el, az semmiképpen sem tudható be a társaságnak, vagyis magatartásával okozott károkért ő maga lesz személyesen felelős, anélkül, hogy a társaságot bármilyen kártérítési kötelezettség terhelné. Ez a megállapítás azonban, a Gt. 30. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés alkalmazása szempontjából hibásnak tűnik. A társaság vagy a vezető tisztségviselő kizárólagos károkozásért való felelőssé tételeiben nem a magatartás pusztá minősítése a rendező elv, hanem a vezető tisztségviselő magatartásának és vezető tisztségviselői jogkör kapcsolatának összefüggése, vagyis, hogy a vezető tisztségviselői károkozó magatartás beletartozik-e a vezető tisztségviselő jogkörébe vagy sem. Ebből a szempontból pedig a károkozó magatartás megnyilvánulási formája irreleváns, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a bűncselekmény elkövetésével való károkozás polgári jogi szempontból nem különbözik más deliktális károkozó magatartástól, hiszen a bűncselekmény elkövetése is szerződésen kívüli jogellenes magatartás. Ezért, ha teszem azt, a vezető tisztségviselő akként irányítja és szervezi meg a társaság hatékony és nyereséges működését, hogy ezáltal környezetkárosító magatartást is folytat, ak-

kor az így megvalósított bűncselekményt valójában vezető tisztségviselői minőségében, a társaság hasznára követi el, így magatartása betudható lesz a társaságnak, vagyis személyében nem felelős, és nem is lehet külső viszonyban vagyoni felelősségre vonni. Ugyanígy, ha a vezető tisztségviselő a társaság működéséhez szükséges számítógépes rendszer programját akként szerzi meg a társaságnak, hogy ezáltal szerzői, vagy szerzői jogokhoz kapcsolódó jogokat megsért, akkor külső kártérítési viszonyban ez a társaság magatartásaként jöhet számításba.

Ezen túlmenően, a Gt. 30. § (1) bekezdése a jogkörben történő eljárásához köti a betudhatóságot, vagyis nem alapvető feltétel a betudhatóság szempontjából, hogy az adott magatartás a társaság hasznára legyen. Ebből következik, hogy nem lehet kizárni automatikusan a betudhatóságot, akkor, amikor az adott magatartásra a vezető tisztségviselői minőség felhasználásával került sor, illetve akkor sem, amikor a magatartásra ezen státusz megléte biztosított lehetőséget. Így, ha a társaság vezető tisztségviselője szándékosan tévedésbe ejti a hitelezőt, és a társaság nevében, mint adós kölcsönügyletet köt vele, azzal a szándékkal, hogy később a kölcsönösszeget nem fizeti vissza, azaz sérelmére csalást követ el, akkor e magatartás esetén is - véleményem szerint - lehetőség van a társaságnak történő betudhatóságra, még akkor is, ha a kölcsönfelvételre nem közvetlenül a társaság érdekében került sor, mivel vezető tisztségviselői minőségét felhasználva, ezen státuszának megléte biztosította a vezető tisztségviselő számára azt a lehetőséget, hogy csalárd kölcsönügyletet kössön a hitelezővel.

Különös a Legfelsőbb Bíróság fent idézett álláspontja abból a nézőpontból is, ha más olyan jogintézménnyel kapcsolatos bírói joggyakorlatot vizsgálunk, ahol szintén jelentősége van annak ténynek, hogy az adott magatartás beletartozik-e valamilyen ügykör ellátásába. A Ptk. 348. § (1) bekezdése alapján a károval szemben a munkáltató a felelős, ha a munkavállaló a munkaviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz. Helyesen mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében is, hogy az alkalmazotttól való felelősség szabályainak alkalmazását nem zárja ki az, hogy az alkalmazott a munkaköri feladatában nem tartozó, esetleg a munkáltató által tiltott tevékenységgel okozza a harmadik személynek a károsodást, mivel a felelősség megállapításánál a károkozó tevékenységnek a munkaviszonnyal való összefüggésén van a hangsúly.¹⁶ Ez, a bírói gyakorlat¹⁷ értelmében akkor is így van, ha az alkalmazott károkozó magatartása bűncselekményt valósít meg. Ennek indoka pedig az, hogy - függetlenül attól, hogy az adott cselekmény bűncselekmény, vagy más szerződésen kívüli magatartás - azt kell vizsgálni, hogy a munkaviszonnyal összefüggésben, annak felhasználásával okozták-e a kárt, vagy, hogy maga a munkaviszony teremtett-e lehetőséget az adott bűncselekmény elkövetésére. Ilyen esetben ugyanis, akinek hasznára az adott munkaviszony létesült, méltányos és igazságos, hogy annak kockázatára legyen telepítve az e munkaviszonyból eredő, a munkaviszonnyal kapcsolatosan harmadik személynek okozott kár megtérítésének kötelezettsége is. Analógia útján, lényegében ugyanennek a megfontolásnak kell érvényesülnie a vezető tisztségviselői károkozásra, és ilyen formán belátható, hogy a társaság, illetve a vezető tisztségviselő személyes felelőssége nem attól függ, hogy a vezető tisztségviselő károkozó magatartása bűncselekmény-e avagy sem. Felelősségi szempontból különbség csupán annyiban van ezen analógia alkalmazása esetén, hogy míg a Ptk. 348. § egy közvetlen, kimentést nem tűrő helytállási kötelezettséget állapít meg a munkavállaló mögöttes felelőssége mellett arra az esetre, ha a munkáltató (társaság) vagyona a kárt nem fedezné, míg a Gt. 30. § (1) bekezdése közvetlen személyes felelősséget állapít meg, amely ilyen formán kizárólagosságot teremt, így nem biztosít mögöttes felelőst.

Külföldi jogirodalom, illetve joggyakorlat a fentieknek megfelelő álláspontot képvisel a vezető tisztségviselő harmadik személynek okozott károkért való felelősség terén. Igaz, a francia

társasági jogban, a Code de Commerce L. 223-22., valamint L.225-251-ben foglalt rendelkezései alapján a vezető tisztségviselők felelnek mind a társaság, mind pedig harmadik személyekkel szemben a vezető tisztségviselői jogkörben, vagy annak alkalmazásával kifejtett magatartásukkal okozott károkért. Ugyankor, a francia Legfelsőbb Bíróság (Cour de Cassation) által kialakított joggyakorlat¹⁸ értelmében - figyelemmel a jogi személy realitására - a vezető tisztségviselő e minőségükben eljárva okozott kár, a jogi személy (társaság) által okozott kárnak kell tekintetni, amiért a társaság személyesen, egyedülként felelős, és a vezető tisztségviselők személyes felelősségét csak olyan magatartás esetén lehet megállapítani, amely egyértelműen elválasztható a vezető tisztségviselő megbízatásától („fautes détachables”). Ez a joggyakorlat valójában oda vezet, hogy a vezető tisztségviselő a legtöbb esetben mindennemű személyes felelősség alól ld tudja magát menteni, és ezáltal kiüresíti a Code de Commerce hivatkozott rendelkezéseit.¹⁹

Az angol jog - amint arról már szó esett - általános szabályként, a jogi személy (társaság) vonatkozásában a másért való felelősségi (vicarious liability) szabályokat rendeli alkalmazni munkavállalója, vagy képviselője által e jogkörében okozott károkért. Azzal kapcsolatban, hogy mely magatartások számítanak a jogkörében kifejtetteknek, a Lordok Háza legutóbbi döntéseiben²⁰ megállapíthatónak találta a másért való felelősséget, amennyiben „elégé szoros kapcsolat” („sufficiently close connection”) mutatható ki a munkavállaló vagy a képviselő jogellenes magatartása és azon tevékenységi kör között, amelyet ezeknek a személyeknek alkalmazásuk, illetve eljárásuk során el kell látniuk. A tény, hogy jogellenes magatartás egyáltalán nem volt megengedve a munkáltató, vagy a képviselt (megbízó) által, illetve az, hogy nem a munkáltató, vagy a képviselt (megbízó) érdekében történt, nem akadályozza meg a másért való felelősség megállapítását, amennyiben az „elégé szoros kapcsolat” tesztje teljesül, hiszen a munkáltató, illetve a képviselt (megbízó) teremtette meg az alkalmazással a károkozás lehetőségét. E rendező elvnek célja ugyanis a harmadik személy védelme. Kapcsolat tehát egy objektív értékelésen múlik: a képviselő (megbízó), vagy munkavállaló cselekedete, valamint a társaság tevékenysége között.²¹

4. Szerződésszegés, illetve szerződésen kívüli jogellenes magatartás, mint az egyetemleges kötelezettség alapja

További kérdésként merülhet fel, hogy - figyelemmel arra, hogy egyetemleges deliktális felelősség (Ptk. 344. §) olyan magatartások esetén is megállapítható, amikor az egyik károkozó magatartása szerződésszegésből, a másiké pedig szerződésen kívüli cselekvésből áll - előfordulhat-e olyan egyetemleges kötelezés, ahol társaság szerződésszegése és a vezető tisztségviselő be nem tudható magatartása, mint több károkozó akarategységben lévő két külön magatartása, közösen ugyanarra a károsodásra vezetnek.

Tételezzük fel, hogy van egy társaság, melynek vezető tisztségviselője egy adott ingatlanterület vonatkozásában bérleti szerződést köt a társaság nevében az ingatlan tulajdonosával. A vezető tisztségviselő a társaság keretei között környezetkárosító magatartást folytat melynek során a bérbe vett területre a vezető tisztségviselő veszélyes hulladékot szállítat. A vezető tisztségviselő terhére megállapítást nyer, hogy a környezetkárosítás bűncselekményét valósította meg. A környezetkárosítás révén pedig az ingatlanon talajcsere kell végrehajtani, és csak ezt követően tudja csak értékesíteni a tulajdonos az ingatlanát egy későbbi vevőnek. Az ingatlan tulajdonosa aziránt fordul a bírósághoz, hogy a társaságot és a vezető tisztségviselőt egyetemlegesen a neki okozott abból eredő kárért, amely az ingatlanban okozott kár, a talajcsere elvégzésének költségéből, valamint abból tevődik össze, hogy a vevő miután tudomást szerez a károsításról jóval alacsonyabb áron hajlandó az ingatlant megvásárolni. Hivatkozásának alapja, hogy a kár két magatartás együttes behatásából, együttes

károkozásából eredt: egyrészt a társaság, mint bérlő az ingatlant nem rendeltetésszerűen használta, ezáltal szerződésességét követett el, a vezető tisztségviselő pedig bűncselekmény elkövetésével, mint szerződésen kívül magatartással okozott neki kárt.²²

A fenti példában a bíróság nem állapíthatja meg az egyetemlegességet, mivel a vezető tisztségviselő magatartása a jogkörben megvalósított magatartásának fog minősülni. Vagyis ugyanannak a személynek, valójában ugyanazon cselekményének értékeléséről van szó, amely ugyanahhoz a károsodáshoz vezetett; így kizárt az egyetemleges marasztalás lehetősége. Ha pedig a vezető tisztségviselő az ingatlanon sétálva, az ott lévő növényzetet egyéb módon szórakozásból károsítja, akkor ez a magatartás már nem tudható be a társaságnak, de egyetemlegesség azért nem lesz megállapítható, mivel itt valójában két külön személynek külön magatartásával okozott, és ráadásul két különböző kárról lesz szó, amely károkozások külön elbírálást igényelnek.

Ebből is következik, hogy nincs tehát olyan eset, amikor felmerülhetne a vezető tisztségviselő és a társaság deliktualis egyetemleges felelőssége.

II. A jogi személyiség áttörése

A bevezetőben említett Szakértői Javaslat indokolása szerint, amennyiben a jogi személy felelőssége áttörésre kerül, akkor megállapítható képviselőjének közvetlen felelőssége, amely a jogi személlyel való egyetemleges felelősségét eredményezheti.

Röviden áttekintve a felelősség-áttörésnek egyrészt a vezető tisztségviselő magatartásával kapcsolatos, másrészt - összehasonlítás céljából - a tag magatartásán alapuló eddig szabályozott tényállásait, így a jogszerűtlen gazdálkodás esetét [Gt. 30. § (3) bekezdés, Cstv. 33/A. §, Cstv. 63. § (3) bekezdés], a korlátozott felelősségével visszaéelő tag felelősségét [Gt. 50. § (1)-(3) bekezdés], valamint a konszernjogi felelősséget [Gt. 54. § (2) bekezdés], megállapítható, hogy egy elem mindhárom tényállás esetében közös: a vezető tisztségviselő, illetve a tag csupán a már megszűnt társaság ki nem elégített hitelezői követelésekért kötelesek helytállni. Ez pedig feltételes, közvetett, vagyis mögöttes felelősséget eredményez. Ugyanis, ha a felelősség-áttörés mozza-

nait a felelősség-megállapítás során szakaszokra kívánjuk bontani, akkor megállapíthatjuk, hogy e jogtechnika valójában három elkülönülő elemből áll. Először áttörjük a jogi személy elkülönült jogalanyiságát, fellebbentjük a társaság leplét, amely által a kívülálló harmadik személy közvetlen jogviszonyba kerülhet a társaság tagjával, vezető tisztségviselőjével. Ezt követően állapítható meg törvényi rendelkezések alapján a tag, vagy vezető tisztségviselő felelőssége, majd: harmadik mozzanatként a jogi személy elkülönült jogalanyisága, illetve a társaság leplét visszabontásra kerül. E három mozzanattal lehet leírni a felelősség-áttörés alapján megállapított korlátlan tagi, vagy vezető tisztségviselői felelősséget, amely akkor lép működésbe, ha a közvetlen helytállásra kötelezett társaság nem tudta kielégíteni a hitelezői követeléseket. A felelősség-áttörés révén elért felelősségi alakzat leginkább a Ptk. 348. § (1) bekezdésében szabályozott esethez hasonul, ahol szintén, ha a munkáltató (társaság) a munkavállaló alkalmazási körébe harmadik személynek okozott kárért vagyoni viszonyai miatt nem tud helytállni, annak megszűnése után közvetlenül a munkavállaló ellen lehet fordulni. Mivel pedig mögöttes felelősségről van szó, nem lehet egyidejűleg a társaságot is és a tagot, illetve vezető tisztségviselőt kötelezni, vagyis elképzelhetetlen az egyetemleges felelősség.²³

Összefoglalva, e tanulmány arra a kodifikációs kísérletre kívánt reflektálni, amely - igaz, csak bizonyos esetekben - de elképzelhetőnek tartotta volna, hogy a vezető tisztségviselő és a társaság egyetemleges deliktualis felelőssége is megállapítható legyen. Ez azonban, amint annak részletes kifejtésére ezen tanulmány megpróbálkozott, kivihetetlen, és nincs olyan helyzet, még kivételesen sem, ahol dogmatikai alapok sérelme nélkül, egyetemleges deliktualis felelősséget lehetne a társaság és a vezető tisztségviselőre egyidejűleg megállapítani, és remélhetőleg későbbiekben sem alakul ki olyan jogalkotói szándék, amely ezzel ellentétesen kívánna rendelkezni. Amennyiben pedig a vezető tisztségviselőt, a társasági hitelezőket károsító visszaélészerű magatartása miatt személyében is felelőssé kívánjuk tenni, e célra a jogszerűtlen gazdálkodás jogintézménye szolgál a jelenleg hatályos Gt. és Cstv. rendelkezései alapján.

Cseh Tamás

JEGYZETEK

- 1 Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Szerk.: *Vékás Lajos* - Complex kiadó, Budapest, 2008.
- 2 www.irm.gov.hu
- 3 *Kisfaludi András*: Társasági Jog - Complex Kiadó, Budapest, 2007. 160-161. o.
- 4 Savigny által kidolgozott, majd Puchta révén továbbgondolt fikciós elmélet alapján a jogi személy pusztá fikció, és nem vetek tudomást arról, hogy a jogi személyek valóságos jogalanyokként viselkednek, vagyis elméletük szerint, ügyintézőik sem képviselőikként, sem pedig a jogi személy cselekvéseként sem járhattak el. *Lenkovics Barnabás - Székely László*: Magyar Polgári Jog: A személyi jog vázlata - Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000. 36-37. o.
- 5 *Szladits Károly*: A Magyar Magánjog. Kötelmi Jog. Különös Rész. Kártérítési kötelezések jogellenes magatartásból - írta: *Marton Géza* - Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 917. o. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a két világháború közötti magyar jogirodalom és jogelmélet a Brinz által hirdetett célvagyonelméletet fogadta el, mely szerint annál a vagyonnál, ami egy meghatározott célhoz tartozik, ott maga a cél pótolja a hiányzó személyt, így a cél maga a jogi személy, képviselői pedig mint fiduciáris jogosítottak valójában a cél jogait gyakorolják. *Lenkovics Barnabás - Székely László*: i. m. 38. o. *Szladits Károly* például a jogi személy fogalmát a következő módon határozta meg: Az egyes ember szervezetét bizonyos célkitűzést kíván meg, azonkívül pedig cégképviseelőket, akik a rendelkezésükre bocsátott gazdasági erőket a kifizető cél szolgálatára állítják. Ezen célszervezet jogait tehát annak külön gazdasága érdekében a célképviseelők valósítják meg, és ugyanők teljesítik - a célszervezet rovására (terhére) - a célszervezet kötelezettségeit. Az ilyen önállóított célszervezetet nevezzük jogi személynek. *Szladits Károly*: A magyar magánjog vázlata. Első rész. - Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933. 57. o. Ezen túlmenően is helytelen elképzelésnek tartotta, hogy a jogi személy szervei nem a jogi személy helyett cselekszenek, mint

képviselők, hanem maga a jogi személy cselekszik e szervek által, mint ahogyan azt a realitásemélet hirdette, *Szladits Károly*: A Magyar Magánjog, Általános Rész. Személyi Jog - írta: *Szladits Károly* - Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 633. o. A célvagyonelmélet értelmében tehát - eltérően a realitásemélettől - a jogi személy képviselőinek magatartása nem saját, hanem képviselőjének, megbízottjának magatartása. A jogi személy önálló vagyoni felelőssége tekintetében ez annyit tesz *Szladits Károly* szerint, hogy jogi személy intézőszerve, e szerv tagja vagy más képviselője ügykörének ellátása körében kifejtett magatartása nem minősül a jogi személy saját magatartásának, de az ennek során harmadik személynek okozott kárért tárgyi, vagyis alanyi vétlenség igazolásával ki nem menthető felelősséggel tartozik, *Szladits Károly*: uo. 633. o. Ebből következik, hogy ezen elmélet szerint, a jogi személy a képviselőjének ügykörében elkövetett harmadik személynek okozott kárért kimentést nem tűró másért való felelősséggel, helytállási kötelezettséggel tartozik - a jelenlegi szabályozásban analógiát keresve az alkalmazottért való Ptk. 348. § (1) bekezdésben szabályozott különös felelősségi tényállást találhatjuk meg - míg a realitásemélet a képviselő magatartásáért a jogi személy magatartásáért tekinti, így az ezen magatartással okozott kárért, mint saját magatartásáért felel, amely a jelenlegi szabályozás tekintetében a Ptk. 339. § (1) bekezdés alapján felelősséget alapozná meg. A két világháború közötti kereskedelmi jogban a kereskedelmi társaságok esetében a vezető tisztségviselőikért való felelősség (a részvénytársaság esetében az igazgatósági tagok felelőssége tekintetében) még inkább a célvagyonelmélet uralmát tükrözte. A korlátozott felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930. évi V. törvénycikk 65. § már úgy rendelkezett, hogy a társaság felelős azért a kárért, amelyet ügyvezetői és alkalmazottai az ügykörükbe eső tennivalók teljesítése közben harmadik személynek vétkesen okoztak. *Fehérváry Jenő* értelmezésében azonban a társaság felelősség, ilyenkor ügyvezetőjének és alkalmazottjának károkozásáért *tárgyi felelősség*. *Fehérváry Jenő*: Magyar Kereskedelmi Jog rendszere - Grill Károly

- Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1936. 236. o. Vagyis az ügyvezetők kár-
okozó vétke magatartása nemcsak az ő magánjogi felelősségüket, hanem
a társaság kártérítő kötelezettségét is megállapítja. *Kuncz Ödön: A magyar
kereskedelmi - és váltó jog tankönyve* - Grill Károly Könyvkiadóvállalata,
Budapest, 1938. 216. o. Összefoglalva tehát a társaságot tárgyi helytállá-
si kötelezettség terhelte képviselőik magatartásáért, és a harmadik személy
közvetlenül csak akkor fordulhatott a károkozó „ügyintézők” ellen,
amennyiben a társaság a kárt nem volt képes megtéríteni, vagyis a konkré-
t károkozónak a kár megtérítése tekintetében mögöttes felelőssége volt.
- 6 *Nochta Tibor: A magánjogi felelősség útja a társasági jogban* - Dialóg
Campus Kiadó, Pécs-Budapest, 2005. 149. o.
  - 7 *Francois Terré - Philippe Simler - Yves Lequette: Droit Civil. Les obliga-
tions.* - Dalloz, Paris, 1999. 650-651. o.
  - 8 „...le droit considère que les dirigeants d'une personne morales..., ses
organes, font corps en quelque manière avec elle, de sorte que leur faute
est sa faute aussi.” *Jean Carbonnier: Droit civil. Les obligations.* - *Thémis
Droit Privé, Presse Universitaire De France, Paris.* 405-406. o. Lásd
ugyanerre: *Philippe Merle - Anne Fauchon: Droit commercial. Sociétés
commerciales* - Dalloz, Paris, 2000. 118. o., valamint *Paul Le Cannu:
Droit des Sociétés* - Domat droit privé, Montchrestien 2. édition, Paris
2003., 283. o.
  - 9 *Charlesworth & Morse: Company law. Sixteenth edition.* - Sweet &
Maxwell, London, 1999. 23. o.; lásd erről még: *SaImon d and Heuston:
Law of Torts. Nineteenth edition.* - Sweet and Maxwell, London, 1987
480. o., illetve *Gomr and Davies': Principles of Modern Company Law* -
Sweet & Maxwell, London, 2003. 165. o.
  - 10 *Lennards Carrying Co. v. Asiatic Petroleum [1915] A.C. 705, HL. Gower
and Davies': i. m. 172. o.*
  - 11 *Tesco Supermarkets Ltd. v. Nattrass [1972] A.C. 153, HL.* A konkrét
ügy háttérében a Trade Description Act 1968. 11 § (2) bekezdésében fog-
lalt kötelezettség megszegése állt, amely a kártérítő felelősség megállapítá-
sához szubjektív tudati állapotot követelt meg.
  - 12 *Meridian Global Funds Management Asia Ltd. v. Securities Commission
[1995] 2. B.C.L.C. 116, PC.:* A konkrét esetben egy Új-Zélandi törvény
azon előírásnak a társaság befektetési üzletágnak két vezetője általi meg-
sértéséről volt szó, amely szerint, ha a társaság, valamely más társaságban
részvényszerzés útján részesedést szerez, azt köteles az erről való tudomás-
szerzésről haladéktalanul bejelenteni a hatóságnak.
  - 13 *Kisfaludi András: i. m. 160. o.*
  - 14 *Legf. Bír. Pfv. I. VI. 20. 520/2002 - BH. 2004. 408.*
  - 15 *Győri ítéletábrla Pf. I. 20. 198/2005.; Pécsi Ítéletábrla Pf. IV. 20. 257/2006.*
  - 16 *P. törv. I. 20. 961/1985. - B.H. 1986. 230; Pfv. III. 20. 976/1999.*
  - 17 *P. törv. III. 21. 027/1982. - BH. 1983. 443.; Zala Megyei Bíróság
3. Pf. 21. 071/1999. - BDT. 2001. 358.*
  - 18 *Cass. com. 27 janv. 1998: Bull. Joly 1998, p. 535, § 173.*
  - 19 *Paul Le Cannu: i. m. 283. - 284. o.*
  - 20 *Lister v Hestley Hall Ltd. [2001] 2 All E.R. 769., HL; Dubai Alumin-
ium Company Ltd. V Salaam [2003] 1 B.C.L.C. 32, HL*
  - 21 *Gower and Davies': i. m. 166. o.*
  - 22 *Lásd ezzel kapcsolatban: Legf. Bír. Pfv. III. 22. 128/1998. - BH 2001. 113.*
  - 23 *Ha pedig a nemzetközi tendenciákra figyelünk, megállapíthatjuk, hogy
például a francia „Paction en comblement du passif social”, valamint az
angol „wrongful trading” a magyar jogszerűden gazdálkodással azonos fe-
lelősségi elvek mellett nyertek szabályozást nemzeti jogukban.*

Külföldi kitekintés

Külföldi jogi szabályozásokról és a magyar joggyakorlatról

A büntető kártérítés múltja, jelene és jövője

A tanulmány megírásának apropóját a bécsi Európai Kártérítési
Jogi Intézet által 2008. november 17-én megrendezett büntető
kártérítésről szóló konferencia adta.¹

1. Bevezetés

A büntető kártérítés lényege, hogy az olyan szándékos, az adott
helyzetben elvárható magatartást nem tanúsító károkozó számá-
ra, a pénzügyi ellenértéket meghaladó limitált kártérítési kötele-
zettséget ír elő, mely arányban áll a károkozó anyagi helyzetével,
azt esetenként meg is rendíti, vagy legalábbis kellő mértékben
csökkenti. E tételből következik, hogy a büntető kártérítés pol-
gári jogi szabályait különös szabályok teremtik meg (tehát csak
kivételesen), minden esetben annak konkrét mértékét a bíróság
állapítja meg. Nem véletlen, hogy e szankció elterjedése az
angolszász jogterületre jellemző (kivételes eljárás) és ott is a jog-
alkotó az esküdszéki eljárásokban tette lehetővé. Ezzel is kife-
jezve, hogy ez a megsértett társadalom szankciója, melynek ér-
tékére nem az állam, hanem a jogait bírósági úton érvényesítő
személy a jogosultja. A személyek a durva, kirívó jogsértést, tra-
umaként, sokként élik meg. A jogsértés következtében egzisztenciá-
lisan, lelkiileg, egészségileg megrokkannhatnak, végső esetben
elhunynak, jogi személyek esetében megszűnnek.

A piacgazdasági társadalom lényegéből adódik, hogy a tőke
maximális profitmaximumra törekszik. A természetének lényege
a maximaiizmus, így az előzetes kalkulációs mérlegelven mű-
ködik. Elrettentő szankció hiányában, a tőke természetének de-
terminált döntését hozza meg. Ez ellen a társadalom védelmi
mechanizmusokat hoz létre, mely más jogágakban is kiépülhet.
A más jogágakban kiépített védelmi rendszer ellenére mindig
marad a polgári jog rendszerében egy szegmens, melynek terü-
letén - büntető kártérítés hiányában - a tőke a mérlegelven mű-
ködő mozgásterét megtalálhatja.

2. A római jogi eredet

A római jogban a XII táblás törvényekben már számos delictu-
ális tényállás megtalálható volt. A civiljogi *delictumok* között
három legfontosabbat különböztettünk meg: *a. fitrtum*, az *iniuria*
és a *damnum iniuria datum*. Témánk szempontjából jelentősé-
gel az *iniuria* bír.

Az *iniuria* először a XII táblás törvényben nyert szabályozást,
egy *delictum* fajta, jelentése személysértés. Az *iniuria* sem fele-
tethető meg mai bűncselekményi tényállásnak. A szó jogellenes-
séget jelent, amely a tárgyi jog és emellett rendszerint egy bizo-
nyos személy alanyi jogának megsértésével járó cselekmény. Az
archaikus jogban *spater familitast* megillető legfontosabb alanyi
magánjogok megsértését jelentette. Ennek értelmében nemcsak
a *pater familiast* (mint házközösség urát) ért jogsértésekről van
szó kizárólagosan, hanem a hatalma alatt álló családtagokat és a
rabszolgákat valamint a fontosabb vagyontárgyait ért jogsérelem
is iniuriának minősültek. A XII táblás törvény három tényállást
szabályozott, súlyuk szerinti csökkenő sorrendben. A téma
szempontjából a harmadik tényállás releváns: „ha mással szem-
ben személysértést követnek el, 25 legyen a büntetés.” Ezt a tör-
vény egyszerűen *iniuriának* nevezi.

Az *iniuriát* a klasszikus jogtudomány dolgozta ki részletesen,
amely alapján az *iniuria* nemcsak a közvetlenül sértett önjogú
személy ellen, de családtagjain, rabszolgáin, más vagyontárgyain
keresztül közvetve is elkövethető. (Gai. 3, 220-222). Az *iniuri-
a, infamandi causa*, a sértett becsülete ellen irányuló cselekmény.
(Ulp. D. 47, 10, 15, 24). Ez már nemcsak szándékos, de cél-
zatos bűncselekmény volt. A *contumelia* a személysértő célzat.
Az *iniuriát* csak a személyt sértő elemmel lehetett megítélni, e
nélkül más *delictum* megállapítására került sor. *Labeo* szerint az
iniuria irányulhat többek közt a sértett *bona fama* - jó hírének -
sérelmére, rontására, amely lehet továbbá tetteles és szóbeli. Az
iniuria delictum a modern jogokban a testi sértés, a rágalmozás

és a becsületsértés bűncselekménynek és szabálysértésnek felel meg.²

Elsőként azokat az országokat tekintjük át, ahol van büntető kártérítés a polgári jog rendszerében.

3. Az angol büntető kártérítés

A common law kártérítési jogának a kiszabott kártérítés büntetési válfaja az „*exemplary damages*”. Ennek civiljogi elemeit a common law jogtudomány sohasem fejtette ki. E kártípus hétköznapi neve „*punitive damages*” azaz büntető kártérítés.³ A jogintézmény a 18. századból ered, amikor is először kezdtek megítélni viszonylag magasabb összegű kártérítést, lelki és érzelmi károkért. Először az „*exemplary damages*” kifejezést Lord Camden használta 1763-ban a *Huckle v. Money* ügyben, amelynek tényállása alapján a sértett jogtalanul tartóztatták le. Az ítélet indoklása alapján a marasztalás célja elsősorban a megelőzés és csak másodlagosan a jogtalanság orvoslása, a jogtalan magatartás, tehát a jogsértés lett a domináns.

A 19. században ez a jogeszköz kétféleképpen is végigvonult. Egyfelől azokra a károkra vonatkozik, amelyek pénzben nem mérhetőek, másfelől a büntetési igényt (a retorziót, repressziót) jelenítik meg a jogtalan károkozóval szemben. A *Wilkes v. Wood* ügyben, 1763-ban, a Jury John Wilkes javára 4000 £ összegű büntető kártérítést állapított meg: „Damages are designed not only as a satisfaction, but likewise as a punishment.”⁴ Ez a kétéágazás előtt az immateriális kártérítést csak a sérelemokozó durva jogtalansága kíméletlen rosszakarata esetén ítélték meg, az „*exemplary damages*” határai ekkor még nem kristályosodtak ki olyan élesen. Az immateriális kártérítés a precedensekben, mint „*ordinary damages*”,⁵ az „*exemplary damages*”, mint büntető kártérítés jelent meg.⁶ A precedensek alapján nem találhatunk egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy mikor ítélt meg a common law bíróság büntető kártérítést. Az angol jogban inkább a történeti és tényállási szempontokból kell kiindulni. A jogfejlődés változásai újra egybemossák a határokat. Lord Diplock szerint az „*exemplary damages*” ötvözi a polgári és a büntető elemeit a jog funkciójának.⁷ A *Rookes v. Barnard* ügy egy fontos fejlődési pont volt a büntető kártérítés fejlődéstörténetében. Lord Devlin főbíró funkcionális aspektusát emelte ki a problémának, a főbíró által idézett 18-19. századi precedensekben contumelia tényállási elemei elevenednek meg,⁸ ez azért is igen meglepő, mert a common law jogfejlődés minden római jogtól mentesen alakult. A contumelia kategória elő is tűnik precedensekben: „contumelious disregard of the plaintiffs rights”, ennek jelentése a másik fitymálása, semmibe vétele, lenézése, másik fölébe helyezkedés. Ahogy a klasszikus iniuria jogban a common law rendszer is ide tartozónak tekinti: a becsület elleni rosszindulatú, a másik semmibe vételében megnyilvánuló támadásokat, csalárdságot, hazugságot, becsapást, a családi élet drasztikus és amorális változásait, nem különben azon tényállásokat, amelyekben a tulajdon vagy a birtoksértés a tulajdonos megalázásának a szándékával és semmibe vételével történt. Erre törvényi tényállás is van az 1976-os Race Relation Act által. Lord Devlin következtetései szerint a büntető kártérítés fő funkciója az elkövető megbüntetése és elrettentése, amely nemcsak az elkövetőre vonatkozik, hanem általános érvényű és nem kompenzációs célt töltenek be, hanem a magánjogi prevenciót szolgálják, további célja még a profit elvonása, amelyhez a jogsértő a „jogtalanság árán” jutott.⁹ Az „*exemplary damages*”-t két esetkorre alkalmazzák: egyik az állam által elkövetett elnyomó, leigázó, önkényes, zsarnoki, hatalommal visszaélő, alkotmányos alapjogokat sértő cselekedetek, a másik pedig, a kíméletlen magatartással elért jogtalan nyereség elvonása, amelyet a sajtó, tömegkommunikáció és szórakoztatás szenzációhajhász esetei töltenek ki. Egyik precedens tényállást a *Rasputin film* ügy szolgáltatja. A precedens a film egyik epizódja okozta, amelyben egy nem is annyira aszkéta szerzetes a felperes orosz hercegnőt elcsábította és megerőszakolta. A felperes javára 25.000 £ kártérítést ítélték meg, mint „*general damages*”, hírnévrontásért és a lelki fájdalomért „*special damages*”-t és „*exemplary damages*”-t egyaránt. Az ítélet indoklások szerepelt, hogy a filmtársaság 40.000 £ veszteséget szenvedett volna el, ha a filmet le kellett volna venni a műsorról.¹⁰ Későbbi határozatok alapján is, például a *Broome v. Cassel and Co.* ügyben, a valótlán sajtóközleményekkel, híradásokkal kalkulált haszon önmagában is kiváltja a személyiség sértő célzatot és „büntetést” von maga után. Ezekben a döntésekben az egyes kárelemek összegszerű elválasztása hiányzik. „Azonban ennek a tendenciának az ellenkezőjére is vannak precedensek. A *Laudon v. Ryder* ügyben már teljesen elkülönülve találhatók az egyes kártérítési fajták. A hájánál fogva a lakásból kirángatott asszony, az ítélet alapján a lakásba való behatolás miatt 1000 £, testi sértés miatt további 1000 £ special damages-t, és „*exemplary damages*”-ként 3000 £ összegű kártérítésben részesült. Olyan precedens ítélet is született, amelyben 25.000 £ „*exemplary damages*”-t ítélték meg.¹²

A büntető kártérítés fogalmának elemzéséhez hozzátartozik a „*damages at large*” és a „*aggraviation damages*”. Lord Atkin az angol tort law jogtudósa, azt a nézetet vallja, hogy a „*general and exemplary damages*” a „*damages at large*” gyűjtőfogalom kompenzációs és büntetési funkciót is betölt. Ezek a büntető szankcióként működő esetek megfelelnek az „*aggravated damages*” szempontjainak is.¹³ A különbség a két kategória között, hogy az „*exemplary damages*” esetén fontos szempont, hogy a bíróság a károkozó vagyoni helyzetére is figyelemmel ítélkezik, továbbá az „*exemplary damages*” nem biztosítható. Az „*aggravated damages*” esetében a kártérítés megítélésénél figyelmen kívül marad a károkozó vagyoni helyzete, továbbá biztosítható a kockázat. A büntető kártérítés csillapítja a sértett felháborodását, elégtételt és kiengesztelődést nyújt. Így az esküdtszék a jogsértő cselekmény megbotránkozása és az általános erkölcsi normák semmibe vétele miatt nagyobb összeget ítélhet meg.¹⁴ Az „*exemplary damages*” magánbüntetés, a történelem folyamán a magánbosszúval, a párbajjal összefüggésben keletkezett.¹⁵ A jogintézmény visszaszorítására számos kísérlet született és a bíróság ellenállása is jelentős volt. A szerződési jogban eleinte nem lehetett alkalmazni az eljegyzés felbontás kivételével, majd idővel mégis kiterjesztették a szerződésesszágék egyes eseteire.¹⁶

4. Az amerikai felfogás

Az amerikai jog az egyes tagállamok szerint változó. A büntető kártérítés nagysága rendkívül magas gyakran a perérték 50%-át is eléri. Az angol common law „*exemplary damages*” speciális válfaja néhány államban, mint „*multiple damages*” szerepel, a kártérítés duplájára, háromszorosára menő szankció, ötvözi a kompenzációt és a büntetést. Számos területen alkalmazzák a trösztellenes szabályoktól a becsületsértésig. Az amerikai bíróságok alkalmazzák és már szövetségi törvényi szinten is létezik. Célja a vagyoni károk feletti erkölcsi-érzelmi károk kiegyenlítése, a jogsértő megbüntetése és a további károkozás megelőzése. A jogintézmény ellenzői a középkori iniuria fix bírságainak reneszánszát látják benne.¹⁷ A „*multiple damages*” megítélése gyakran szerepel további büntető kártérítés mellett.¹⁸

Az „*exemplary damages*”, mint „*added or imaginary damage*” vagy mint „*smart money damage*”, de egységesen „*punitive damages*”-ként szerepel. Ellentétben az angol joggal, amerikai válfaja deliktualis és a szerződési jogot is teljesen uralja. Általában kiegészítő jelleggel alkalmazzák, de rendszerint a nem vagyoni károkkal összemosódik, olyannyira, hogy egy megítélt kár összegénél nehéz meghatározni mennyi belőle a büntető kártérítés. A tagállami bíróságok egymásra licitálása jellemző a büntető kártérítés összege tekintetében, ezért is erős törekvés, hogy korlátozzák alkalmazását. Az amerikai jogfelfogás már a 19. században hangsúlyozta az „*exemplary damages*” magánbüntetés

jelleget, és mint civiljogi magánbüntetés említik. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága az *Electrical Workers v. Foust* ügyben kimondta, hogy magán büntetéseket polgári bíróságok szabnak ki. A határvonal meghúzása a büntető kártérítés és a kompenzációs kártérítés között lehetetlen, mivel a büntető kártérítést rendelik alkalmazni gyakran a fizikai fájdalmak és szenvedéseken túl a lelki zavartságra és az érzelmi károkozásra is.²⁰ Itt a biztosíthatóság lehetősége sem megkülönböztetési indok ellentétben az angol joggal, mert Amerikában a közérdekbe ütközés már nem ok a biztosíthatósággal kapcsolatban,²¹ a büntető kártérítés esetében szerepel gyakran az ítéletekben „a bíróság rosszallása”, „az esküdtszék felháborodása” a károsult „megsértett jogérzetének kiegyenlítése”, „a jog és igazság békéjének helyreállítása”, és „a károsult kiengesztelésének” szempontjai. A jogintézmény célja a büntetés, elrettentés és a károsult részére a kártérítés összegét a károsult maga határozza meg.²² A büntető kártérítés összege határok nélküli, teljesen az esküdtszék megítélésén, önkényén alapszik, alkalmazása a büntetés megduplázásához vezet és a károsult jogtalan gazdagodásával jár.²³ Az amerikai „punitive damages” nagyon fellazult és teljesen eltávolodott az angol formájától. Az amerikai „punitive damages” antitézise az angol „exemplary damage”-nak. A büntető kártérítés megállapításához a tagállamokban a szándékosság valamely esete szükséges, de olykor a minősített gondatlanság is elegendő. Az elvárható gondosság mércejét az esküdtszék felháborodottságának mértéke adja meg.

Az egyetlen jogforrás, amely határok közé szorítja a büntető kártérítést, az az alkotmány. A Legfelsőbb Bíróság 1964-ben meghatározta az állam immateriális kártérítési jogának az alkotmánnyal való viszonyát. Alabama bírósága 500 000 \$ kompenzációs és büntető kártérítést ítélt meg, mint eszmei kártérítés, mivel a New York Times újság közzétette a „Bizottság Martin Luther King védelméért” („Committee to Defend Martin Luther King”) felhívást. Montgomery város rendőrfőnöke a perben bizonyította, hogy a cikk megjelenésének hatására olvasók övele azonosították a visszaélések elkövetőjét. A szövetségi felsőbíróság a helyi bíróság ítéletét megváltoztatta. A Legfelsőbb Bíróság (mint az Egyesült Államok Alkotmánybírósága is egyben) Alabama állam immateriális kártérítéshez való jogát alkotmányellenesnek ítélte meg, amennyiben az egy vagyoni kárkövetkezmény beálltának bizonyítása nélkül lehetővé teszi a vélemény- és sajtószabadság alkotmányos elvén nyugvó kritikai megnyilvánulásokkal szemben a „kritikát ölő büntetés” alkalmazását.²⁴

Elsősorban sajtó és magánszféra ügyekben ítélik meg a büntető kártérítést. Jelentősebb témakörök:

- szerződésesegések;
- „death and burial cases” - halállal és temetéssel kapcsolatos esetek;
- „heart-Balm-Suits” - Szívbalzsam keresetek;
- utazási esetek;
- nyereségelvonási esetek;
- „privacy cases” - általános személyiségi jogi esetek.

Az egyik büntető kártérítés által „érintett” terület a szerződésesegések. Az angol common law rendszerben a szerződések főszabály szerint nem hordoznak immateriális kockázatokat, lelki-érzelmi károkat. Az amerikai rendszerben elkülönülnek az ún. „death and burial cases” - „halál és eltemetéssel kapcsolatos jogesetek”, melyek esetében immateriális kártérítést ítélt meg a bíróság, ha a telefontársaság késedelmesen közli a halálhírt, vagy sérült koporsó szállítása esetén, ha ez az exhumálás közben derül ki stb. Egy másik érdekes témakör az ún. „heart-balm-suits” - a szívbalzsam keresetek joga. Ennek a védelemnek a tárgya a jegyességi, házassági, családi kapcsolatok. Ha a megsértése megvalósít érzelmkárosító tényállást, ennek eredményeként rendszerint rendkívül nagy büntető kártérítési összegeket ítélnék meg. Az utazási esetek is egy külön csoportot alkotnak, a hibás teljesítés miatti csalódásért ítélt meg a bíróság immateriális kártérítést. A szerződések durva, felelőtlen megszegését keményen szankcionálja a joggyakorlat, nem is követeli meg az immateri-

ális sérelmet, hanem, mint plauzibilis tény feltételezi. Az immateriális károk másik területe az ún. nyereségelvonási esetek, amelynek lényege, hogy a szerződési viszony bizalmi elemének felhasználásával elért előnyt, a hasznothúzó fél köteles legyen szerződési partnerének kiadni. A bíróságok ezt a konstrukciót, a „punitive damages” számítási technikájának tekintik és a büntető kártérítést helyettesíti.²⁵ Ebben az esetben előfordul az állam javára való megítélés nyereségelvonással, ezáltal a szerződésszegő minden hasznától elesik, és ez abban tér el a büntető kártérítéstől, hogy nagyságát nem bírói mérlegelessél, hanem az elért nyereség bizonyításával állapítja meg. A magánszféra oltalmazása - privacy - általános védelme, a sajtóorgánumok magánszférába való beavatkozásának erkölcsi és jogi határainak meghúzása a „defamation tort” hatékony védelme. *Sámuél D. Warren és Luis D. Brandeis* híres tanulmányával indult el a „privacy” - általános személyiségi jog karrierje, és a büntető kártérítésnek a magánszféra oltalmazására kiteljesedése.²⁶ Az amerikai immateriális kártérítés jogi határa az alkotmány és egyébként még az esküdtszék döntése. Nemrég egy New Jersey-i esküdtszék úgy döntött, hogy a *Merck and Co.* a visszavont fájdalomcsillapító, a *Vioxx* egészségügyi kockázatait illetően, tudatosan félrevezette az Egyesült Államok Élelmiszer- és Gyógyszerhatóságának szakembereit. Az ítélet következtében a cég 9 millió \$ büntető kártérítést köteles fizetni egy férfinak, aid a szerződésének tulajdonította szívrohamát. A döntést az a John McDarby javára hozott ítélet előzte meg, amelynek értelmében a *Merck* 4,5 millió \$ büntető kártérítést tartozik fizetni, miután megállapítást nyert, hogy a gyógyszernek jelentős szerepe volt szívrohamra bekövetkezésében. Egy másik döntés alapján a *Philip Morris* cég 28 milliárd \$ büntető kártérítést köteles fizetni egy 64 éves tüdőrákban haldokló dohányosnak.

Kanadában is az elrettentés célját tölti be a büntető kártérítés, annak az érdekében alkalmazzák, hogy megakadályozzanak valakit a jövőbeli cselekvés ismételt elkövetésében. Ez egy ügy mond, üzenet funkciót tölt be. „Rosszul viselkedtél, ezért megbüntetünk.” A károkozó rosszul bánt valakivel, a tolerancia határain túl, példánélküli és inzultáló módon. Kanadában eljárásjogilag csak akkor lehet alkalmazni, ha a kereseti kérelemben megjelölik jogalapként, és kifejezetten kérik büntető kártérítést. Ha nem él a jogosult ezzel a jogával, akkor már nem ítélteti meg a bíró.

Az Egyesült Államokban elindult el egy tendencia, amely alapján erősen korlátozzák a büntető kártérítés alkalmazását. Egyes amerikai tagállamokban nem is a felperes kapja a jóvátételt, hanem az állam, úgy mint hazánkban a közérdekű bírság esetében. Teljesen a bíró diszkrecionális jogkörére van bízva a megítélés, egyes jogi álláspontok szerint ésszerűtlen, mert nem szabályozott, sem az összeg, sem az alkalmazhatósága, a megítélés a bírón múlik. Amerikában és Angliában nincs rá alanyi jog, nem jár ügy, mint a kártérítés.

A most következő jogrendszerekben nem létezik a büntető kártérítés tételes jogi szabályozása, de különböző jogintézményeken keresztül mégis jelen van. Ezeket a különböző megoldásokat tekintjük most át.

5. Büntető kártérítés a francia jogban²⁷

A francia polgári jogban a Code Civil 1382. cikke képezi a kártérítési jog alapját: a felelősségi szabály központi eleme, hogy a kárt meg kell teríteni. A francia jog hangsúlyozza a „reparation intégrale” teljes kompenzáció elvét. Ennek értelmében a kártérítésnek teljesnek kell lennie, magát az okozott kárt kell kompenzálni. Mivel a büntető kártérítés az okozott kár összegét meghaladja, ezért általánosságban tilos alkalmazni a francia polgári jogban. Néhány kivétel azért itt is akad: a jogrendszer megkülönböztet a jog által elismert és ún. „rejtett” kivételeket. Az előbbire példák a szerződési jog területén, a szellemi alkotások

jogában és civiljogi büntetések terén találhatóak. Mivel a kötelmi jog a szerződési szabadság keretében általánosságban kimondja, hogy a felek a szerződésbe minden jog által nem tiltott klauzulát alkalmazhatnak, ezért ez a francia jogban is természetesen megengedett. A szerződő partnerek szabadon rendelkezhetnek a szerződés tartalmát illetően, ezáltal büntető jellegű klauzulákat is beültethetnek, de ezeket a bíróság módosíthatja, ha túlzott mértékűnek találja.²⁸ A másik terület, ahol büntető kártérítés jellegű jogintézménnyel találkozunk, az a szellemi alkotások joga. Az a személy, aki megsérti más szellemi alkotásokhoz fűződő jogát, meg kell fizetnie az okozott kárt, ezenkívül még a jogellenes profitot is vissza kell fizetnie.²⁹ Egyéb területeken is létezik a büntető kártérítéshez hasonló jogintézmények, ilyen például kötbér (astreinte), a polgári jogi bírság, a többszörös károk (multiple damages) megítélésének lehetősége.

A „rejtett” kivételek között értendő példákat inkább polgári eljárásjogi megoldásoknak nevezhetjük. Franciaországban elindult egy tendencia, ami alapján az első és másodfokú bíróságok az okozott kárnál, magasabb mértékű kártérítéseket kezdenek megítélni főleg olyan ügyekben, ahol a károkozó különösen bűnös, rosszhiszemű magatartást tanúsított - annak érdekében, hogy elrettentsék, és egyben megbüntessék. Ugyanúgy, ahogy az előző kategória, a most következő sem szerepel tételeken a francia polgári jogban. A bírók egyes kirívó esetekben megítélnék magas kártérítési összegeket erkölcsi károk (*dommage moral*) esetében. Például személyiségi jogok sérelme esetében gyakran ítélik meg a bíróság magas kártérítési összegeket, továbbá egy „burkolt” formája a büntető kártérítésnek még a nem vagyoni kár megtérítése, jogi személy által elszenvedett károk esetében például verseny szabályok megsértésekor.

Ami a büntető kártérítés jövőjét illeti, Franciaországban mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó körében egyre növekvő tendencia a büntető kártérítés szabályozása iránti igény. 2005-ben a Code Civil reformtervezete kapcsán már felmerült a büntető kártérítés bevezetése, de még nincs végleges álláspont azóta sem. A szabályozás hívei az elrettentés és büntetés jellege miatt pártolják a bevezetését, az ellenzői (akik az üzleti szektorból kerülnek ki), érvként hozzák fel a büntető kártérítésnek az Emberi Jogok Európai Egyezményével való összeütközését. A büntető kártérítés francia jogi szabályozása még várat magára, de hamarosan talán sor kerül rá, ezt támasztja alá a tiltott tételes jogi szabályozása, és az egyre növekvő számú „rejtett” jelenléte a joggyakorlatban.

6. Büntető kártérítés az olasz jogban³⁰

A büntető kártérítés megítélése az olasz jogban közérdekbe ütközik. A büntetés, mint cél megvalósulása idegen az olasz polgári jog számára, a büntető kártérítés nem lehet a nem vagyoni kárként kezelni, mint az elszenvedett fájdalom és szenvedés kompenzációjaként, mivel nemcsak az elszenvedett kár kerülne ezzel megítélésre.³¹ A nem vagyoni kár megítélése a károsult érdekkörében történik és nem a károkozójáéban, továbbá az olasz legfelsőbb bíróság kimondta, hogy büntető kártérítés nem teljesíthet kompenzációs következményeket, ellenkezik az állam törvényeinek rendelkezéseivel, mivel a kár megtérítését a kártérítési jog rendezi. Az olasz polgári jogban a büntető kártérítés intézményének bevezetése ellentétbe kerülne továbbá a hatályos öröklési jogi és szerződési jogi rendelkezésekkel. Ezenkívül nem lenne összhangban, a jelenlegi joggyakorlat által megítélt gazdasági értékkel, amit akkor ítélnék meg, ha valaki súlyos egészség károsodást szenvedett el, vagy a károsult kora miatt, figyelmen kívül hagyva a károkozó magatartását vagy vagyoni helyzetét, (*danno biologico*) Az elrettentés megvalósítása az olasz kártérítési jogban megvalósul, mind a polgári jogi mind az alkotmányos szabályok által.³²

A büntető kártérítéssel hasonló szabályokat alkalmaz az olasz szellemi alkotások joga és a környezetvédelmi jog. A szellemi alkotások jogában okozott károk esetében a károkozónak meg kell

téríteni a károsult elveszett gazdasági hasznát, a jogalap nélküli gazdagodás mértékét, továbbá kompenzálni kell a lelki fájdalmat és szenvedést, amit elszenvedett a károsult.³³ A környezetvédelmi jog a károk mértékének értékelése kapcsán engedi a büntető jellegű kompenzálását.³⁴

7. Büntető kártérítés a spanyol jogban³⁵

A spanyol jog abból a szemszögből közelíti meg a büntető kártérítés kérdését, hogy a polgári jognak nem feladata a büntető funkció betöltése, (ez a büntetőjog dolga). A polgári jog megtéríti a kárt, a büntetőjog megelőzi a jogsérelemet. A spanyol bíróság nem ítélik meg más kártérítési összeget, mint amekkora, a kár összege. A problémát a spanyol jogrendszerben mégis az okozza, hogy a nem vagyoni kártérítés összegét nehéz meghatározni és további bonyodalmat okoz a különbségtétel a jogalap nélküli gazdagodás és a szerződésen kívüli felelősség között. Ezek a problémák jelentősen a személyiségi jogok, az iparjog és az irodalmi tulajdon területén jelentkeznek. A tételes jogi szabályozás is helyenként bizonytalansághoz vezet a szociális biztonságról szóló törvény³⁶ és a védjegy törvény³⁷ esetében. A spanyol jog területén is hiányzik a büntető kártérítés szabályozása, de erőteljes a tendencia abban az irányban, hogy inkább ezt normatív polgári jogi alapon, a kártérítési jog területén kívánják megoldani.

8. Büntető kártérítés a skandináv országokban³⁸

Büntető kártérítési klauzula nem létezik normatív módon a skandináv jogterületeken. A kártérítési jogban nincs koncepció és nincs szabályozási gyökere, ennek a jogintézménynek, csak egyes elemei léteznek itt-ott a jogban.

A norvég jogban, a norvég kártérítési törvény ismeri a „oppreising” fogalmát, amelyet nagyfokú hanyagság vagy szándékosan esetén ítélnék meg, nem vagyoni kárként az okozott fájdalom és szenvedés ellentételezése esetére.³⁹ A történeti eredete a büntető *ratio legis*. Mára a legfelsőbb bíróság joggyakorlatában is jelen van.⁴⁰ Az ítélezési gyakorlatban egyre inkább elterjedőbe van a nagyobb összegű kártérítések megítélése, különösen súlyos károkozó magatartások esetében: férje megmérgezi a feleségét, mellyel halált okoz, a gyermek, akit anyja rettenetes félelemben tart és ezzel borzalmas sokkot okoz a gyermeknek. Az ilyen esetekben akár 37 000 € kártérítési összeg megítélése is lehetséges.

A svéd jogban, a svéd kártérítési törvény rendelkezik a súlyos, bűnös, jogellenes károkozásról, személy ellen, szabadság és becsület sérelme esetén.⁴¹ Megítélésénél szempont a károkozó cselekmény hatása, és etikai, és társadalmi értékelése és a kompenzációs összeg annál nagyobb, minél súlyosabb a jogellenes cselekmény. A svéd kártérítési jog, a norvég joghoz nagyon hasonló, azzal az eltéréssel, hogy a megítélésnél szempont a károkozó magatartás hatása - ez mint a büntető kártérítés egyik elemének is értékelhető.

A dán kártérítési törvény a büntető kártérítéshez hasonló alkalmazást rendel, a megalázó jogellenesség és a halálesetek kapcsán.⁴² A kárösszeg a károkozó magatartás mértékén nyugszik, alapjaiban a norvéghoz hasonló szabályozással, vagyis a kár összege annál magasabb, minél súlyosabb a károkozó magatartás.

A skandináv jogterületeken tehát nincs jelenleg normatív szabályozása a büntető kártérítésnek, de egyes elemei megtalálhatóak a nem vagyoni károk megtérítéseivel kapcsolatos jogesetek megítélésekor.

9. Büntető kártérítés Németországban⁴³

A német jogterületen sem létezik a büntető kártérítés szabályozott formában. A német jog abból indul ki, hogy az okozott kárt kell megtéríteni, ezért a kártérítési rendszert a helyreállítás és a

kompenzáció elveinek kell uralniuk. A károsult fél nem gazdagodhat jogalap nélkül. Egységes a vélemény a tekintetben, hogy büntető jellegű klauzulákat csak akkor lehetne alkalmazni, ha a kár nem illeszthető be a kompenzációs és helyreállító kártérítési szisztémába. Ahol a büntető kártérítés felmerülhet az a német polgári jog két területe: a kártérítés a fájdalomért és a szenvedésért, illetve a személyiségi jogok területe.

A „Schmerzensgeld” tartalma a testi és lelki kár megtérítése és az elégtételadás (Genugtuung). Ez a kategória független a károsító magatartástól, megítélése csak szigorú felelősségi szabályok esetén lehetséges, továbbá független bármiféle büntető jelleg megítéléstől. A személyiségi jog kapcsán is a szabályozás normatív alapokon nyugszik. A jogalap nélküli gazdagodás megtérítése és a jogtalan nyereség szerzés visszafizetése jogkövetkezmény.⁴⁴ Más jogterületeken is található a büntető kártérítéshez hasonló szabályozás, az egyik ilyen terület a szellemi alkotások joga, a másik a diszkriminációellenes szabályozás területe. A német kártérítési jogi szabályozás a megelőzés feltételét a megfelelő kártérítés mértékével kívánja teljesíteni, és azok a kártérítési összegek, amelyek az általános tendenciánál magasabbak, a restitúciós és kompenzáló szabályozási rendszeren belül maradnak egyelőre, ennél fogva véső következtetésként levonható, hogy büntető kártérítés nincs a jelenlegi német polgári jogi szabályozás rendszerében.

16. Büntető kártérítés az Európai Unióban⁴⁵

Az Európai Unió álláspontja a büntető kártérítéssel kapcsolatban elég ambivalens. A *Brasserie du Pecheur v Germany* ügy kapcsán az Európai Bíróság kimondta, hogy lehetséges különös kártérítés megítélése - az angol jogban lévő büntető kártérítéshez hasonlóan - közösségi jogi alapokra helyezve, de csak akkor, ha ez a fajta kártérítést ugyanazért a tényállásért a tagállami jog is megítélné.⁴⁶ Az Európai Bíróság a *Manfredi v. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA* ügyben kimondta, hogy ha lehetséges a tagállami jog szerint a büntető kártérítés megítélése, akkor a közösségi jognak is ezt lehetővé kell tennie.⁴⁷ A trösztellenes szabályok megsértése kapcsán megítélhető kártérítésekre vonatkozóan, ha a károsult a jogellenes magatartás következtében kárt szenvedett, akkor jogosult büntető kártérítésre, feltéve, ha a tagállami bíróság is ilyen jogsértésekre büntető kártérítést ítél meg.⁴⁸

Az egyenlő bánásmód irányelv kimondja, hogy a tagállamoknak kötelezettségük olyan intézkedéseket lehetővé tenni a jogrendszerükben, amellyel a hatékony védelmet ellátják jogsértő magatartások esetében.⁴⁹ A *Von Colson* ügy kapcsán az Európai Bíróság kimondta, hogy ha egy tagállam azt választja, hogy megbünteti a károkozót és kártérítést ítél meg, annak érdekében, hogy biztosítsa a hatékony és elrettentő hatását a kártérítésnek, ennek az okozott kárral arányban kell lennie.⁵⁰ Az egyenlő bánásmód irányelv tartalmazza továbbá, hogy a tagállamoknak gondoskodniuk kell a jogellenes magatartás esetén alkalmazandó jogkövetkezményekről és ezeknek a jogkövetkezményeknek ténylegesnek, arányosnak és visszatartó erejűnek (büntetés jellegűnek) kell lenniük.⁵¹ Tehát az irányelv felhatalmazást ad a büntető jellegű jogkövetkezmények alkalmazására. A 2000/43. irányelv is kimondja, hogy akik nem alkalmazzák az irányelv rendelkezéseit, azokkal szemben a jogkövetkezményekről rendelkezni kell, és ezeknek az intézkedéseknek ténylegesnek, arányosnak és visszatartó erejűnek (büntetés jellegűnek) kell lenniük.

A Róma II. Egyezmény 2003-as tervezete még úgy rendelkezett, hogy az egyezmény alapján alkalmazandó ország joga viszszaautasítható, de csak akkor, ha egy ilyen jogalkalmazás teljes séggel össze nem egyeztethető a közérdekkel.⁵² Továbbá a szabályozás által kijelölt jog alkalmazása kapcsán, nem vagyoni kártérítés, például büntető kártérítés lenne megítélve, ez a közösségi jog közrendjébe ütközne.⁵³ A Róma II. Egyezmény (végleges verziójának) másik cikke azt tartalmazta, hogy a szabályozás által kijelölt ország jogának alkalmazása csak akkor utasítható el,

ha az alkalmazás kifejezetten összeegyeztethetetlen a közérdekkel.⁵⁴ Végül a Róma II. Egyezmény preambuluma kimondja, hogy ha az egyezmény által jelölt jog alkalmazása túlzott mértékű nem vagyoni kártérítést ill. büntető kártérítést rendelne el, az eset körülményeitől és a tagállam jogától függően úgy kell rendelkezni, mint ami ellentétben áll a közérdekkel.

Összegezve, a büntető kártérítés problematikája megjelenik a közösségi jogban is, de egy nehezen egységesíthető jogintézmény. Ennek oka elsősorban a tagállamok különböző szabályozása vagy éppen a szabályozás hiánya e téren, ennek érdekében lenne szükség egy uniós szintű kártérítési jogra és jogi nyelvezet megalkotására.

11. Büntető kártérítés a magyar jogi szabályozásban

A magyar jogi szabályozás rendelkezik a vagyoni és nem vagyoni kár szabályairól - a kárért felelős személy köteles az eredeti állapotot helyreállítani, ha pedig az nem lehetséges, vagy a károsult azt alapos okból nem kívánja, köteles a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni.⁵⁵

A nem vagyoni kártérítés intézménye elég sok hányadtatáson ment keresztül. 1914. évi XIV. törvénycikk a sajtótörvényről a nem vagyoni kárért való felelősség kapcsán pénzbeli elégteltelt írt elő. Az 1921. majd 1923. évi V. törvény szélesítette a nem vagyoni kár alkalmazhatóságát. A Magánjogi törvényjavaslat 1114. § alapján a károkozó a nem vagyoni kárért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel tartozik. A szocialista jog elismerte a nem vagyoni kár intézményét, de ez az akkori felfogással ellentétben állt, mivel akkoriban a jogtudomány azt vallotta, hogy az ilyen jellegű kár megtérítése nem tehető áruvá, pénzre nem váltható. 1953-ban a Legfelsőbb Bíróság, elvi határozata kimondta, hogy a nem vagyoni kárát a jövőben nem lehet alkalmazni. A Ptk.-ban ezért nem is lett nem vagyoni kár. Az 1977. évi IV. novella (a Ptk. első átfogó módosításával) által a nem vagyoni kár bekerült a polgári jogi szabályozásba. A nem vagyoni kártérítés alapján, a károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, ill. a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.⁵⁶ 1978. március 1-jétől elismert jogintézmény lett. A Legfelsőbb Bíróság 26. irányelvvel megszorító szabályokat rendelt alkalmazni, az alkalmazhatóságát túlszigorította, a 16. irányelv a törvényt is tovább szigorította. A 16. irányelv alapján, nem vagyoni kártérítés szinte kizárólag élet, testi épség egészség sérelme esetén illeti meg a károsultat, de csak akkor, hogyha tartós vagy súlyos elnehezülést jelentett a sérelem a károsult életében. A bizonyítás jelentősége nagy, valóban megvalósult-e a nem vagyoni sérelem. Végül a 34/1992. AB határozat alkotmányellenesnek minősítette a nem vagyoni kártérítést. A jelenlegi szabályozásban annyi maradt meg belőle, hogy meg kell téríteni a nem vagyoni kárt. Két nagy területen alkalmazzák: a testi épség és egészség megsértése területén és a becsület, jóhírnév és személyes szabadság megsértése esetében.

Mind a kétfajta kártérítést is csak akkor lehet megítélni, ha a Ptk. 339. § (1) bekezdés feltételei együttesen szerepelnek - ha kár bekövetkezett, jogellenesen okozták, okozati összefüggés van a károkozó magatartás és a kár között, és felróható a kár a károsultnak.⁵⁷ A magánjogban a kár pénzben kifejezhető, összegszerűen kimutatható vagyoni hátrány. A nem vagyoni hátrány viszont összegszerűen nem határozható meg, nem lehet kiegyenlíteni. A nem vagyoni sérelem ellensúlyozása pénzben történik, de nem kártérítés. A nem vagyoni kár ellenzói gyakran érvként is szokták felhozni, hogy nem lehet vagyoni alapon kompenzálni egy olyan kártérítési formát, amit nem is lehet pontosan meghatározni. Ptk. alapján, kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány

csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.⁵⁸ Az LB határozata szerint a károsult nem vagyoni kárpótlásra akkor tarthat igényt, ha bizonyítja, hogy a jogellenes magatartással olyan hátrány érte, amelynek csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez indokolt és szükséges nem vagyoni kárpótlás megítélése.⁵⁹

A magyar polgári jog nem rendelkezik tételesen a büntető kártérítésről, de a büntetési elemek megtalálhatóak az egyes részterületeken:

- a személyhez fűződő jogok,
- a szerzői jog és
- a versenyjog területén.

Az egyik ilyen terület a személyhez fűződő jogok védelme. A személyhez fűződő jogok megsértésének objektív jogkövetkezményei között található a közérdekű bírság. A polgári törvénykönyv rendelkezése alapján: „ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat.”⁶⁰ Ez a büntetés jellegű jogkövetkezmény sem a károsult javára történik, hanem az állam javára való megítélésről van szó. Ennek a gyakorlatban való megvalósulása mára már eltűnt oly annyira, hogy az új Ptk. Szakértői Javaslatban már nem is szerepel, mivel az ítélkezési gyakorlat törvény rontó szerepe miatt nem alkalmazták. Az új Ptk. tervezete a személyhez fűződő jogok megsértésnek jogkövetkezményeként rendeli alkalmazni a sérelemdíj jogintézményét.⁶¹ E javaslat mögött a személyhez fűződő jogok önálló kategóriaként történő kezelésének elvi követelménye áll.⁶² A sérelemdíj a személyhez fűződő jogok megsértése esetén a megsértett személy nem vagyoni sérelméért ítélt meg, egy összegben. A sérelemdíj megfizetésére való kötelezés módjára a kártérítés szabályait kell alkalmazni. Ez értendő különösen a kötelezett személy meghatározására és a kimentés módjára. A mértékét a bíróság az eset körülményeire tekintettel határozza meg. Ez alapján különösen vizsgálja a bíróság a jogsértés súlyát és a jogsértésnek a sértettre gyakorolt hatását. A sérelemdíj nem ruházható át és nem örökölhető igény.⁶³

A személyiségi jogok önálló magánjogi védelmének igényéből, az következik, hogy megsértésüket nem lehet a vagyoni természetű hátrányokkal azonos módon kezelni.⁶⁴ A Konceptió ezzel a megoldással következetesen le kívánja vonni, a személyiségi jogok önálló legitimitásának következményeit, és egyúttal megkívánja szabadítani a kárfelelősség joganyagát attól a terheteltől, amelyet a dogmatikailag kártérítésként nem értelmezhető „nem vagyoni kár” kategóriája jelent.⁶⁵ A Szakértői Javaslat megszünteti az ambivalens nem vagyoni kártérítés intézményét, és helyette vezeti be a sérelemdíj fogalmát. Ez az új jog intézmény a személyhez fűződő jogok megsértésének közvetett kompenzációja, illetve pénzbeli elégtételt jelentő magánjogi büntetés. A javaslat ezt a jogintézményt a kártérítési jogtól elválasztva és a személyek polgári jogi védelmének körében helyezi el. A sérelemdíj esetében nem kell bizonyítani a sértett hátrányát, a sérelemdíjjal a jogsértés ténye van szankcionálva. A javaslat ezzel megdönthetetlen vélelmet állít fel arra nézve, hogy minden személyiségi jogsértés szükségképpen hátrány elszenvedésével jár a sértett oldaláról. A sérelemdíj immateriális hátrányok ellensúlyozására szolgál. A mértékének megítélése a bíró feladata. A mérlegelés kiterjed a sértett személyi körülményeire, köz- és magánéleti helyzetére, foglalkozására és a sérelem szubjektív elszenvedésének hatására is.⁶⁶

A másik polgári jogi terület, ahol felfedezhetünk büntető kártérítési elemeket, az a szerzői jogok területe. A szerzői jogok

megsértése miatt polgári jogi jogkövetkezményként elrendelhető nemcsak a kár megtérítése és az eredeti állapot helyreállítása, hanem az elért gazdagodás megtérítése is, ezen kívül elkobzásnak is helye van, sőt ideiglenes intézkedést is lehet kérni indokolt esetben.⁶⁷

A harmadik magánjogi terület a versenyjog. A tisztességtelen piaci magatartásról szóló törvény kimondja, hogy a versenytanács jogsértés esetén bírságot szabhat ki a törvényt megsértővel szemben. A bírság mértéke a jogsértést megállapító határozat hozatalát megelőző üzleti évben elért nettó árbevételének tíz százaléka lehet. A bírság összegét az eset összes körülményeire figyelemmel állapítják meg. Különös tekintettel a jogsérelem súlyára, a jogsértő állapot időtartamára, a jogsértéssel elért előnyre, a jogsértő felek piaci helyzetére, a magatartás felróhatóságára és a törvényben tanúsított magatartás ismételt megvalósulására.⁶⁸ A jogsérelem súlyát különösen a gazdasági verseny veszélyeztettségének foka, a fogyasztók, üzletfelek érdekeinek sérelme alapozza meg. Ennek alapján lehetőség nyílik igen magas összegű bírságok kiszabására is.

12. Konklúzió

Az angolszász jogterület alkotta meg a büntető kártérítés intézményét és a római jogi elveket hívták segítségül akaraton kívül is. A büntető kártérítés megalkotásának célja a kirívó jogsértés megtorlása és a prevenció. Ezzel szemben a német, latin és skandináv jogterületeken a büntető kártérítés legfeljebb csak egyes elemeiben fedezhető fel; igaz, hogy a kártérítés összege (nem a büntető kártérítés összege) ezekben a jogrendszerekben is egyre növekszik, de nem olyan mértékben, mint az angolszász jogterületen. Az angolszász jogban a büntető kártérítés, a durva jogtalanságra ad hatékony eszközt. Ezzel szemben a német, latin és skandináv jogterületeken ugyanezt a durva jogtalanságot a polgári jogok nem tekintik védendő területnek. A büntető kártérítés bevezetésének egyes ellenzői egyenesen a purgatóriumba kívánják a jogintézményt. A common law rendszerekben a büntető kártérítés megítélésére az esküdtszék tesz javaslatot. Annak összegét a sérelmet szenvedett fél kapja, és ez az összeg általában jóval meghaladja az okozott kár mértékét. Ezzel szemben a latin, német és skandináv jogterületeken alapvetően az a felfogás uralkodik, hogy a károkozás előtti eredeti állapotot kell helyre állítani. Ha ennél nagyobb kárt ítélnék meg, azt nem a sérelmet szenvedett fél, hanem az állam kapja meg (pl.: közérdekű bírság formájában). A kirívó jogsértéseket az angolszász jog szankcionálja, a latin, német, skandináv jogterületek ezt polgári jogon kívüli területnek tekintik. Ennek rendszertani oka, hogy az angolszász jog alapvetően esetjogra épül, míg a kontinentális jogrendszer írott jogi fogalmakra épít, és rendszerben gondolkodik.

A klasszikus magánjogi felfogással ellentétes a büntető kártérítés. A magánjognak nem feladata a károkozó fél megbüntetésére, ennek a rendezését más jogterületekre kell bízni. Fogalmilag szinte megoldhatatlan az „aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni” tételbe beilleszteni a büntető kártérítést, amelynek mértéke csak szubjektív alapon állapítható meg. A polgári jog feladata a reparálás és az okozott kár megtérítése. A felmerült kár megtérítésén felül büntető kártérítés alkalmazása nem a polgári jog területére tartozik. Ennek ellenére a büntető kártérítés mégis szélesedő alkalmazást mutató kártérítési forma.

Kenderes Andrea

JEGYZETEK

1 A szerző a konferencián elhangzottakat és a referátumokhoz készített vázlatokat felhasználta, és azokat a megfelelő helyen konkrétan is megjelöli.
2 Földi András és Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 566. o.
3 Lord Devlin, a Rooks v Barnard (1964) A. C. 1129. ügyben.

4 Wilkes v. Wood (1763) 98 E. R. 489. (498).

5 Andrews v. Askey (1837) 173 E. R. 376.

6 Pollock: *Law of Torts*, 15th ed. 1951. 434. p.; Note: 521. p.

7 Cassel and Co. Ltd. v. Broome (1972) A. C. 1027. ügyben.

8 Lábady Tamás: *Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112. XXXVI. 79. o.

- 9 *Lábady Tamás: Az eszmei és büntetőkártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112. XXXVI. 80. o.
- 10 *Rasputin the and Monk L. Youssouppoff v. Metro-Goldwyn-Mayer* (1984) A. L. R. 864.
- 11 *McGregor: On Damages*, 15th ed. 1988. London, 13-17. p. *Jolowicz: On Tort*, 13th ed. 1990. 217, sköv. p.
- 12 *Pollock: 141. p.*
- 13 *Lábady Tamás: Az eszmei és büntetőkártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112. XXXVI. 82. o.
- 14 *Associated Newspapers v. Dingle* (1964) A. C. 371.
- 15 *Merest v. Harvey* (46.j.) ügy, *Heath* bíró véleménye.
- 16 *Drane v. Evangelou* (1978) 1. W. L. R. 455.
- 17 *Lábady Tamás: Az eszmei és büntetőkártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112. XXXVI. 96. o.
- 18 *Alladin Mfg. Co. v. Mautle Lamp Co. of America* (1986) 16 F. 2d. 708.
- 19 *W. Keeton-D. Dobbs-R. Keeton-D. Owen: Prosser and Keeton on the Torts* (5th ed. 1984.) (id. Prosser and Keeton): § 2, 9. sköv. p.
- 20 *Lábady Tamás: Az eszmei és büntetőkártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112. XXXVI. 98. o.
- 21 *Schumaier-McKinsey: The Insurability of Punitive Damages*, 72 ABA J. The L. (1986) 68. sköv. p.
- 22 *Hofer v. Lavender No. C 2552 Texas* (1984) id. *Cooter: 1147. p.*
- 23 *Punitive Damages in Defamation Litigation*, Yale L.J, 64 (1954/55) 612 sköv. P.; *Cooter: 1147. sköv. p.; 1120. sköv. p.*
- 24 *Lábady Tamás: Az eszmei és büntetőkártérítés a common law-ban*, Állam- és Jogtudomány 1-2/94: 69-112, XXXVI. 108. o.
- 25 *Farnsworth: 1343-1350. p.*
- 26 *Warren-Brandies: The Right to Privacy*, 4 Harv. L. Rev. (1890) 193. sköv. p.
- 27 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *J. S. Borghetti* előadását.
- 28 Code Civil Article L1152.
- 29 Code de la propriété intellectuelle Article L331-1-3.
- 30 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *A. P. Searso* előadását.
- 31 Corte de Cassazione 2007. január 17. 1183. szám.
- 32 Polgári Törvénykönyv 2043. cikk.
- 33 Szellemi alkotások kódexe 125. cikk (1) bek.
- 34 Környezetvédelmi kódex 314. cikk (3) bek.
- 35 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *P. del Olmo Garcia* előadását.
- 36 Szociális biztonságról szóló törvény 123. cikk.
- 37 Védjegy törvény 44. cikk.
- 38 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *B. Askeland* előadását.
- 39 Norvég kártérítési törvény 3-5. §
- 40 Egyik alkalommal a legfelsőbb bíróság 15 000 6 kártérítést ítél meg egy gyermekgyilkosság esetében.
- 41 Svéd kártérítési törvény 2. fejezet 3. §
- 42 Dán kártérítési törvény 26. § és 26.a) §
- 43 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *L. Rademacher* előadását.
- 44 *Caroline I. ítélet*, 2004. június 24.
- 45 Az alábbi fejtegetésekhez a szerző köszönettel felhasználta *B. A. Koch* előadását.
- 46 C-46/ és 48/93 *Brasserie du Pecheur v Germany*
- 47 C-295/94 *Manfredi v. Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA* ügy.
- 48 Fehér könyv a közösségi jogi trösztellenes szabályok megszegése kapcsán megítélendő kártérítésről.
- 49 2002/73/EK irányelve (2002. szeptember 23.) a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmódról 6. cikk.
- 50 C-14/83 von *Colson-ügy*.
- 51 2002/73/EK irányelve (2002. szeptember 23.) a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmódról 8.d cikk.
- 52 Róma II. Egyezmény 2003-as tervezetének 22. cikke.
- 53 Róma II. Egyezmény 2003-as tervezetének 24. cikke.
- 54 Róma II. Egyezmény 26. cikke.
- 55 Ptk. 355. § (1)
- 56 Ptk. 354. §, 1993 előtt.
- 57 BH 2004. 464,
- 58 Ptk. 355. § (4)
- 59 Pfv. IV. 20 895/2000. sz.
- 60 Ptk. 84. § (2)
- 61 *Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, CompLex Kiadó, Budapest, 2008, 174. o.
- 62 *Vékás Lajos: PARERGA - Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008, 141. o.
- 63 *Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, CompLex Kiadó, Budapest, 2008, 174. o.
- 64 Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és Tematikája. Magyar Közöny 2003. évi különszáma, 13. o., 35. o.
- 65 *Vékás Lajos: PARERGA - Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, HVG-ORAC, Budapest, 2008, 141. o.
- 66 *Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, CompLex Kiadó, Budapest, 2008, 175. o.
- 67 1999. évi LXXVI. törvény 94-94/A §.
- 68 1996. évi LVII. törvény 78. § (1)-(8).